

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

**Αρπαγές γης: Νεο-αποικισμός ή ευκαιρία για τις λιγότερο
ανεπτυγμένες χώρες;**

Πτυχιακή εργασία της Κροτσέτη Νίκης

Αθήνα, 2013

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

**Αρπαγές γης: Νεο-αποικισμός ή ευκαιρία για τις λιγότερο
ανεπτυγμένες χώρες;**

Πτυχιακή εργασία της Κροτσέτη Νίκης (Α.Μ. 20792)

Εξεταστική Επιτροπή:

Μαυρομμάτης Γ., (Λέκτορας Τμήματος Γεωγραφίας)

Παπαδόπουλος Α.Γ. (Αναπληρωτής Καθηγητής Τμήματος Γεωγραφίας)

Σκορδίλη Σ. (Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Γεωγραφίας, Επιβλέπουσα)

© Αθήνα, 2013

Κατάλογος περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΡΚΕΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΤΡΟΦΙΜΩΝ.....	13
1.1 ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΡΚΕΙΑ.....	16
1.1.1 Παράγοντες που εμποδίζουν την επισιτιστική επάρκεια.....	17
1.1.2 Η επισιτιστική επάρκεια στην Αφρική.....	24
1.1.3 Η γεωργία ως απάντηση στην επισιτιστική ανεπάρκεια.....	28
1.2 ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΥΤΑΡΚΕΙΑ.....	30
1.3 ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ.....	30
1.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΔΙΑΤΡΟΦΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 2007- 2008.....	36
2.1 ΑΠΟΦΛΟΙΩΝΟΝΤΑΣ ΤΗ ΔΙΑΤΡΟΦΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	36
2.1.1 Τα αίτια της διατροφικής κρίσης.....	47
2.1.2 Οι επιπτώσεις της διατροφικής κρίσης στις αναπτυσσόμενες χώρες.....	57
2.1.3. Σημερινά δεδομένα και προοπτικές για το μέλλον.....	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΓΑΙΩΝ.....	60
3.1 ΓΗ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙΤΑΙ.....	60
3.2 ΔΥΝΗΤΙΚΕΣ ΓΕΩΡΓΙΚΕΣ ΓΑΙΕΣ.....	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ΑΡΠΑΓΗ ΓΗΣ ΣΤΟΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΝΟΤΟ.....	65
4.1 ΤΟ ΣΥΝΘΕΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΑΡΠΑΓΩΝ ΓΗΣ.....	67
4.1.1 Χαρακτηριστικά των αρπαγών γης.....	68
4.1.2 Τα κίνητρα πίσω από τις αρπαγές γαιών.....	69
4.1.3 Χωρική κατανομή των αρπαγών γης.....	78
4.1.4 Ποιοί αποκτούν γη;.....	85
4.2 ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΡΙΖΕΣ ΤΩΝ ΑΡΠΑΓΩΝ ΓΗΣ.....	92
4.3 ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ Ή ΑΡΠΑΓΕΣ ΓΑΙΩΝ;.....	94
4.4 Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΡΠΑΓΩΝ ΓΗΣ.....	96
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	99

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1.1: Αριθμός των υποσιτιζόμενων ανθρώπων στον κόσμο (σε εκατομμύρια).....	14
Σχήμα 1.2: Παγκόσμια κατάταξη των "αποτυχημένων κρατών" (2012).....	18
Σχήμα 1.3: Παγκόσμιος χάρτης των συγκρούσεων και της επισιτιστικής ανεπάρκειας.....	20
Σχήμα 1.4: Χώρες που έχουν υποστεί συγκρούσεις (από το 1990).....	21
Σχήμα 1.5: Υποσιτισμός και συγκρούσεις στην Αφρικανική ήπειρο.....	22
Σχήμα 1.6: Επεισόδια ξηρασίας στην Αφρική και οι επιπτώσεις των στην κτηνοτροφία (1981-1999)	24
Σχήμα 1.7: Φυσική και οικονομική έλλειψη νερού.....	26
Σχήμα 1.8: Ορυκτός πλούτος και πολιτική αστάθεια στην αφρικανική ήπειρο.....	32
Σχήμα 2.1 : Οι τιμές των τροφίμων για τα έτη 2000- 2008.....	36
Σχήμα 2.2 : Οι τιμές βασικών ειδών διατροφής.....	36
Σχήμα 2.3 : Οι τιμές στα βασικά είδη διατροφής σε μακροχρόνια (α) και βραχυχρόνια (β) κλίμακα.....	37
Σχήμα 2.4 : Παγκόσμιοι δείκτες τιμών των βασικών ειδών διατροφής (2007 – 2011).....	38
Σχήμα 2.5 : Ετήσιες πραγματικές τιμές για βασικά είδη διατροφής (1960 – 2008).....	39
Σχήμα 2.6 : Αναλογία παραγωγής, κατανάλωσης και αποθεμάτων.....	39
Σχήμα 2.7: Κατανάλωση κρέατος από την Κίνα και τις ΗΠΑ (1960-2010).....	40
Σχήμα 2.8 : Το δίκτυο Monsanto.....	45
Σχήμα 2.8 : Τα κύρια αίτια της διατροφικής κρίσης.....	48
Σχήμα 3.1: Παγκόσμια γεωργική γη (2008).....	52
Σχήμα 3.2: Επίπεδα διαθέσιμης και δυνητικής αρόσιμης γης στην Αφρική.....	54
Σχήμα 4.1: Αποκτήσεις που έχουν αναφερθεί (2000-2010).....	60
Σχήμα 4.2: Ο αριθμός των εκταρίων (εκατομμ.) που έχει αποκτηθεί ανά τομέα.....	61
Σχήμα 4.3: Ο αριθμός των εκταρίων (εκατομμ.) που έχει αποκτηθεί ανά τομέα (περιφερειακό επίπεδο).....	62
Σχήμα 4.4: Διεθνείς αρπαγές γης (αριθμός εκταρίων [εκατομμ.]).....	64
Σχήμα 4.5: Σύγκριση της κλίμακας των αποκτήσεων γης σε περιφερειακό επίπεδο.....	65
Σχήμα 4.6: Οι περισσότερες στοχευμένες χώρες.....	66
Σχήμα 4.7: Ο αριθμός και η προέλευση των εδαφικών συμφωνιών στην Καμπότζη.....	67
Σχήμα 4.8: Ο αριθμός και η προέλευση των εδαφικών συμφωνιών στο Περού.....	68

Σχήμα 4.9: Αποτύπωση του ενδιαφέροντος της Ινδίας σε πρωτοσέλιδο ινδικής εφημερίδας.....	69
Σχήμα 4.10: Κατηγορίες επενδυτών.....	70
Σχήμα 4.11: Η καταγωγή των κύριων επενδυτών.....	71
Σχήμα 4.12: Αποκτήσεις γης ανά φορέα.....	72
Σχήμα 4.13: Η διαφήμιση της Αφρικής στην Κίνα.....	73
Σχήμα 4.14: Κινέζοι οικονομικοί μετανάστες στην Αφρική.....	74
Σχήμα 4.15a: Ο προορισμός της παραγωγής	75
Σχήμα 4.15b: Ο προορισμός των εξαγωγών.....	75
Σχήμα 4.16: "Αχρησιμοποίητη" γη στην Τανζανία.....	79

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1: Ο ρόλος της γεωργίας στην οικονομία και τη φτώχεια (2008).....	27
Πίνακας 2.1 : Κέρδη για ορισμένες από τις μεγαλύτερες εταιρείες λιπασμάτων στον κόσμο.....	42
Πίνακας 2.2 : Κέρδη για ορισμένες από τις μεγαλύτερες εταιρείες σιτηρών στον κόσμο.....	42
Πίνακας 2.3 : Το κόστος των βιοκαυσίμων στα αγροτικά προϊόντα. Εκτιμήσεις (2001 – 2007).....	47

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΣΧ	Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας
ΓΤΠ	Γενετικά Τροποποιημένα Προϊόντα
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΗΑΕ	Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα
FAO	Food and Agriculture Organization (Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας του ΟΗΕ)
IIED	International Institution for Environment and Development
IFPRI	International Food Policy Research Institute
ILO	International Labour Organization (Διεθνής Οργάνωση Εργασίας)
ΛΑΧ	Λιγότερο Ανεπτυγμένες Χώρες
ΛΔΚ	Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό
LDPI	Land Deal Politics Initiative
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
NAFTA	North American Free Trade Agreement
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
TNCs	Transnational Corporations
UNEP	United Nations Environment Programme
WHO	World Health Organization (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αυτή η εργασία δεν θα μπορούσε να γίνει αν δεν υπήρχε από την αρχή η εμπιστοσύνη και η βοήθεια από μέρους των καθηγητών, όλα τα χρόνια φοίτησής μου στο Τμήμα αυτό. Γι'αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την κα Σ. Σκορδίλη που με στήριξε και μου εμπιστεύτηκε αυτό το εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα, μετατρέποντας έτσι μία στείρα διαδικασία απόκτησης διπλώματος, σε ένα ταξίδι αναζήτησης και προβληματισμού, όπως επίσης και για την λεπτομερή και επιμελημένη παρακολούθηση, την συνεχή συμπαράσταση και τις πολύτιμες επιστημονικές υποδείξεις που μου προσέφερε από την αρχή μέχρι την αποπεράτωση αυτής της εργασίας, η οποία εκπονήθηκε κάτω από δική της εποπτεία. Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κο Ι. Ραυτόπουλο για την πολύτιμη βοήθειά του στην ολοκλήρωση της πτυχιακής εργασίας, καθώς και την οικογένειά μου που στάθηκε στο πλάι μου τόσους μήνες, ιδιαίτερα τη μητέρα μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία αυτή εστιάζει στην κριτική ανάλυση του φαινομένου των αρπαγών γης στον Παγκόσμιο Νότο, αφενός προσπαθώντας να κατονομάσει τους κινδύνους που ακολουθούν το νεο-αποικιακό αυτό μοντέλο και αφετέρου να εξετάσει αν υπάρχουν μακροχρόνια οφέλη για τις χώρες που δέχονται τις αρπαγές γαιών ως πολλά υποσχόμενες επενδύσεις. Επίσης γίνεται μία ιστορική αναδρομή στην τελευταία δεκαετία, με μεγαλύτερη έμφαση στο έτος 2006 και έπειτα, όπου η επισιτιστική κρίση άρχισε να γίνεται αντιληπτή σε παγκόσμιο επίπεδο. Η επισιτιστική κρίση φέρει το δικό της μερίδιο ευθύνης όσον αφορά στις αρπαγές γαιών, τροφοδοτώντας τες με μακροχρόνιες αγορές πολλών στρεμμάτων σε χώρες του Τρίτου Κόσμου και κυρίως της Αφρικής, είτε με σκοπό την επισιτιστική επάρκεια, είτε με σκοπό το κέρδος. Η βιομηχανία των βιοκαυσίμων αναφέρεται από πολλούς ως μία από τις πιο κερδοφόρες βιομηχανίες του μέλλοντος. Το ευαίσθητο θέμα της επισιτιστικής επάρκειας και αυτοδυναμίας πολλών χωρών του Παγκοσμίου Νότου έχει οδηγήσει τις τελευταίες να ενοικιάζουν ή να αγοράζουν τεράστιες εκτάσεις από χώρες που και οι ίδιες αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα. Τα εδαφικά δικαιώματα και η τροφική επάρκεια των ντόπιων μπαίνουν στο περιθώριο από τις ίδιες τις κυβερνήσεις υποδοχής, προκαλώντας τις περισσότερες φορές εσωτερικές κοινωνικές συγκρούσεις. Επιπλέον υπάρχουν πολλές ανησυχίες που σχετίζονται με την ανάδειξη μίας νέας γεωπολιτικής, η οποία θα στηρίζεται και θα ενδυναμώνεται από την πρόσβαση και τη διάθεση πρώτων υλών, όπως το νερό. Η νέα αυτή γεωπολιτική μετατοπίζει τους πόλους ισχύος, δημιουργώντας νέες κατηγορίες δυνάμεων: στις χώρες που θα μπορούν να θρέψουν τους λαούς τους και στις χώρες που δεν θα έχουν τη δυνατότητα αυτή.

ABSTRACT

This assignment focuses on the critical analysis of the phenomenon of land grabs in the Global South. On the one hand, it endeavors to point out some of the risks that follow this colonial model and on the other hand, it examines if there are any long-term benefits for the countries that accept the land grabs as promising investments. Also, there is a historical retrospective of the last decade given greater emphasis on the year of 2006 and then, where the conditions of the food crisis began to be perceived globally. The food crisis brings its own share of responsibility as far as the land grabs are concerned, since it enhances the buying of many acres in the third world countries and mainly in Africa, either for the food sufficiency or for the own profit. The biofuel industry is referred by many people as one of most profitable future industries. The sensitive issue of the food security and the prevalence of many countries in the Global South has led the last one to rent or buy huge areas from countries that face the same problem. The land rights and the food sufficiency of indigenous people enter to the margin from the host governments themselves, causing most of the times internal conflicts. Moreover there are many worries that are related to the emergence of a new geo-politic which will be based and strengthened from the access and disposal of the raw materials such as water. This new kind of geo-politic shifts the force poles by creating new categories of forces to the countries that can nourish their citizens and to the countries that will not have this ability.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι περισσότερες χώρες του κόσμου ανήκουν στον Τρίτο Κόσμο, όπου είναι συγκεντρωμένος ο περισσότερος πληθυσμός, δηλαδή το 80% των κατοίκων του πλανήτη. Εκεί βρίσκεται κανείς τις περισσότερες από τις μεγάλες πόλεις του κόσμου, τους περισσότερους αγρότες και εργάτες και τις πλουσιότερες πλουτοπαραγωγικές πηγές της γης. Την ίδια στιγμή μπορεί κανείς να συναντήσει εκεί την πιο εκτεταμένη φτώχεια, τα περισσότερα αυταρχικά πολιτεύματα, τα περισσότερα θύματα επιδημιών, φυσικών καταστροφών, πολέμων και μόλυνσης του περιβάλλοντος, καθώς και τα μεγαλύτερα ποσοστά αναλφαβητισμού και παιδικής θνησιμότητας· όλα αυτά τα στοιχεία υπήρχαν και πριν την εποχή της παγκοσμιοποίησης, χωρίς να έχουν εκλείψει μέχρι σήμερα.

Η παγκοσμιοποίηση έφερε τον Τρίτο Κόσμο πιο κοντά στον Πρώτο. Διεθνικές επιχειρήσεις (TNCs) μεταφέρουν τα εργοστάσιά τους στον Τρίτο Κόσμο, προκειμένου να επωφεληθούν από το χαμηλό κόστος της μισθωτής εργασίας που επικρατεί εκεί. Αυτό σήμερα έχει λάβει μία άλλη μορφή, όπου τη θέση του χαμηλού κόστους της μισθωτής εργασίας παίρνουν οι χαμηλές τιμές στις γαίες και η αντίληψη ότι η γη στον Τρίτο Κόσμο είναι απεριόριστη και αχρησιμοποίητη (Σωτηρόπουλος 2005: 19).

Όσο περνούν τα χρόνια μπορούμε να πούμε ότι ένα νέο φαινόμενο παρουσιάζεται στην παγκόσμια σκηνή: ενώ κάποιες χώρες ανταγωνίζονται πλέον ισότιμα τη Δύση στο εμπόριο, όπως οι χώρες Κίνα και Ινδία και μάλιστα σε ολοένα και μεγαλύτερο βαθμό, με τα τεράστια πληθυσμιακά τους βάρη να καθορίζουν τις εξελίξεις, κάποιες άλλες φαίνεται να αποκλείονται εντελώς από τη διεθνή οικονομία και την ανάπτυξη, εντείνοντας έτσι τη σχέση εξάρτησης των χωρών αυτών με τις ανεπτυγμένες χώρες (Γεώργας 2006: 54-55).

Παρόλα αυτά, γεννάται το ερώτημα αν η πραγματική εξάρτηση είναι από μέρους των χωρών του Πρώτου Κόσμου, ή των χωρών του Τρίτου. Ο λεγόμενος Παγκόσμιος Νότος εξασφαλίζει στον αναπτυγμένο μία σειρά από πρώτες ύλες, χωρίς τις οποίες η συνέχιση της ανάπτυξής του θα ήταν περίπου αδιανόητη. Η άντληση αυτών των πρώτων υλών γίνεται, κατά κανόνα, από ξένες εταιρείες, οι οποίες και ελέγχουν μονοπωλιακά την παραγωγή και παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των διεθνών τιμών των πρώτων υλών. Το ίδιο άλλωστε ισχύει και για τα τροπικά ή ημιτροπικά προϊόντα ακόμα και όταν τα προϊόντα αυτά δεν βρίσκονται πάντοτε και στο σύνολό τους κάτω από ξένο μονοπωλιακό έλεγχο (Φίλιας 1999: 39-40).

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα μπορούσε κανείς να αισθανθεί την αμηχανία της πραγματικότητας: οι Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες (ΛΑΧ) ως εξαγωγείς πρώτων υλών ή (και)

μονοκαλλιεργητικά προσανατολισμένες στην παραγωγή ενός ή δύο εξαγωγίμων προϊόντων είναι υποχρεωμένες να εισάγουν, αφενός βασικά είδη διατροφής, αφετέρου έτοιμα βιομηχανικά προϊόντα, τόσο καταναλωτικά, όσο και για βιομηχανικό εξοπλισμό, με αποτέλεσμα το αρνητικό ισοζύγιο πληρωμών και την προσφυγή σε εξωτερικό δανεισμό και υπερχρέωση. Έτσι τα κράτη αυτά αναπόφευκτα οδηγούνται σε οικονομική και πολιτικο-στρατιωτική εξάρτηση.

Όσον αφορά την παγκοσμιοποίηση, η ILO ενώ αποδέχεται ότι περιέχει θετικές πτυχές, τονίζει ωστόσο και ότι " έχει συνωδευτεί από σωρεία κοινωνικών προβλημάτων [...] η αναδύομενη παγκόσμια οικονομία έχει επιφέρει επίσης αύξηση στην αβεβαιότητα και στην ανασφάλεια, που δεν περιορίζονται πλέον μόνο στους κοινωνικά αποκλεισμένους". Μία τέτοια ανασφάλεια που αποκτά όλο και περισσότερο έδαφος σήμερα, είναι και η ανασφάλεια που αφορά το ζήτημα της επισιτιστικής επάρκειας (Γεώργας 2006: 175). Ο συνολικός αριθμός των υποσιτιζόμενων το 2000 ήταν κατά 20 εκατομμύρια μικρότερος απ'ό,τι το 1990. Παρόλα αυτά, αξίζει να αναφερθεί, ότι η μικρή αυτή πρόοδος στο θέμα του υποσιτισμού δεν είναι συνέπεια μίας γεωγραφικά ισόρροπης μείωσης, αλλά είναι κυρίως το αποτέλεσμα της ραγδαίας προόδου σε μία και μόνο- αλλά πολυπληθή- χώρα: την Κίνα. Οι εντυπωσιακοί ρυθμοί ανάπτυξης της κινεζικής οικονομίας στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 επέτρεψαν την μείωση των υποσιτιζόμενων κατά 74 εκατομμύρια. Αποτέλεσμα αυτών ήταν και η αλλαγή στις διατροφικές συνήθειες. Η στροφή του ινδικού και κινεζικού πληθυσμού, του 40% δηλαδή του παγκόσμιου πληθυσμού, από το παραδοσιακό διατροφικό του πρότυπο προς μία "αμερικανικού τύπου" διαίτα με πολύ κρέας και γαλακτοκομικά (Χουλιάρας 2005:51), δημιούργησε τον ανταγωνισμό μεταξύ τροφίμων και βιοκαυσίμων. Πιο συγκεκριμένα, ένα από τα αίτια της παγκόσμιας επισιτιστικής κρίσης που πήρε μεγάλες διαστάσεις το 2007-2008, είναι η κατακόρυφη μείωση των αποθεμάτων τροφής και της συνεπαγόμενης αύξησης των τιμών της πώλησης των τροφίμων, προκειμένου να μετατραπούν σε βιοκαύσιμα. Η εποχή των "βιοκαυσίμων" έχει ξεκινήσει και οι μεγάλης κλίμακας αλλαγές στη γεωργία γίνονται ήδη αισθητές σε ολόκληρο τον κόσμο (Vidal, 29/8/2007).

Αυτό όμως που αναγνωρίζεται σαν η βασικότερη αιτία που το επισιτιστικό πρόβλημα έχει πάρει οικουμενικές διαστάσεις είναι η σταδιακή απώλεια της διατροφικής αυτοδυναμίας όλο και περισσότερων κρατών. Αυτό έχει προκύψει βαθμιαία μέσα από μία διαδικασία πολιτικο-οικονομικής ολοκλήρωσης, όπου η παραγωγή, η διανομή, η ανταλλαγή προϊόντων, καθώς και η κατανάλωση γίνονται πλέον σε παγκόσμια κλίμακα. Αυτή η διαδικασία ξεκίνησε με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με τη δημιουργία διεθνών φορέων και οργανισμών όπως η ΕΟΚ και τη NAFTA, που ως στόχο είχαν τη σταδιακή φιλελευθεροποίηση της διακίνησης προϊόντων και υπηρεσιών σε μία διεθνοποιημένη αγορά. Το φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο εντάχθηκε με την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην πρώην ΕΣΣΔ, παίρνοντας τη θέση της

κεντρικά ελεγχόμενης οικονομίας των κρατών αυτών.

Στην σημερινή παγκοσμιοποιημένη αγορά, η ζήτηση παίρνει όλο και περισσότερο κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση των τιμών. Παρατηρείται αύξηση της ζήτησης και σε αυτό συντελεί η αύξηση κατανάλωσης τροφίμων από ΛΑΧ καθώς και από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες. Ως φυσική συνέχεια για την ολοκλήρωση του διατροφικού ελέγχου της ανθρωπότητας γίνεται αντιληπτό ότι επεκτείνονται, τόσο ο έλεγχος του εδάφους, του υδάτινου και ενεργειακού πλούτου από ιδιωτικές εταιρείες, όσο και ο έλεγχος της παραγωγής τροφίμων μέσα από πολυεθνικούς μηχανισμούς εμπορίας και διακίνησης, πυροδοτώντας τις θεωρίες περί νέας γεωπολιτικής των τροφίμων (Ρίτσος, 2/10/2012).

Και εδώ είναι που εμπλέκεται το φαινόμενο των αγροτικών επενδύσεων, ή για τους πολέμιους το φαινόμενο της αρπαγής γαιών. Με τις υψηλές τιμές των τροφίμων και την αυξημένη ζήτηση για βιοκαύσιμα και πρώτες ύλες, η μεγάλης κλίμακας αρπαγή καλλιεργήσιμης γης από εταιρείες και χώρες στις υπό ανάπτυξη χώρες αυξάνεται, απειλώντας την καθημερινότητα και την διατροφική αυτάρκεια πολλών κοινοτήτων. Εκεί που κάποιοι μιλούν για μία μοναδική αναπτυξιακή ευκαιρία για την ήπειρο, άλλοι κάνουν λόγο για μία πραγματική "αρπαγή γης" από εταιρείες του ανεπτυγμένου κόσμου: πρόκειται για τη νέα τάση που κερδίζει έδαφος στην Αφρική και γενικότερα στον Παγκόσμιο Νότο, με μαζικές ενοικιάσεις εκτάσεων, οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν για καλλιέργειες (GRAIN, 2007).

Από το Χρηματιστήριο του Σικάγο, μέχρι την Κορεάτικη Daewoo το ενδιαφέρον έχει επικεντρωθεί στις χώρες του Παγκόσμιου Νότου και τη γη τους, δημιουργώντας μία "κούρσα" επενδύσεων αγορών και μακροπρόθεσμων ενοικιάσεων εκτάσεων γης που ορισμένες φορές φτάνουν και τα 100 χρόνια. Μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γαιών είναι μία πραγματικότητα στις περισσότερες περιοχές σε όλο τον κόσμο. Η σύγκλιση των παραπάνω παραγόντων έχει οδηγήσει σε επανεκτίμηση της γης από ισχυρούς οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες. Ως αποτέλεσμα μπορεί κανείς να δει μία αύξηση μεγάλου βαθμού διασυνοριακής, διακρατικής συνεργασίας και, σε ορισμένες περιπτώσεις ξένες κυβερνήσεις με γνώμονα μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γης, να εκτυλίσσουν συναλλαγές σε όλο τον κόσμο. Η φράση "παγκόσμια αρπαγή γης" (global land grabbing) χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια για να περιγράψει αυτή την έκρηξη των (διακρατικών) εθνικών εμπορικών συναλλαγών γης που περιστρέφονται γύρω από την παραγωγή και την πώληση των τροφίμων και βιοκαυσίμων, τη διατήρηση και τις μεταλλευτικές δραστηριότητες σε περιοχές που επίμονα δέχονται τη φτώχεια και τον υποσιτισμό (GRAIN, 2010).

Η πρακτική αυτή των πλούσιων χωρών να διασφαλίσουν τη δική τους επισιτιστική αυτάρκεια, αλλά και να καλλιεργήσουν φτώχεια θερίζοντας κέρδη, είναι μία πρακτική που έχει τις ρίζες της από την εποχή της αποικιοκρατίας, που ενδυναμώνεται μέσα από τα αδύναμα δικαιώματα

των ανθρώπων που ζουν στις ΛΑΧ και τις διεφθαρμένες ελίτ. Όπως εύστοχα αναφέρει ο Hernando de Soto (2003:45-46):

"φανταστείτε μία χώρα όπου κανείς δεν μπορεί να προσδιορίσει τι ανήκει σε ποιον, όπου οι διευθύνσεις των ακινήτων είναι δύσκολο να επαληθευτούν, όπου κανείς δεν μπορεί να υποχρεώσει τους ανθρώπους να πληρώσουν τα χρέη τους, οι οικονομικοί πόροι δεν μπορούν να μετατραπούν εύκολα σε χρήμα, η ιδιοκτησία δεν μπορεί να μοιραστεί σε μετοχές, οι περιγραφές των περιουσιακών στοιχείων δεν είναι τυποποιημένες, και συνεπώς δεν μπορούν να είναι συγκρίσιμες, και οι κανόνες ιδιοκτησίας αλλάζουν από γειτονιά σε γειτονιά ή ακόμη από δρόμο σε δρόμο. Μόλις σχηματίσατε στη φαντασία σας την εικόνα μίας αναπτυσσόμενης ή μίας πρώην κομμουνιστικής χώρας· πιο συγκεκριμένα, φανταστήκατε τη ζωή του 80% του πληθυσμού μίας αναπτυσσόμενης ή μίας πρώην κομμουνιστικής χώρας".

Η εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια:

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην επισιτιστική επάρκεια και των παραγόντων που εμποδίζουν την επίτευξή της, στην ασφάλεια των τροφίμων και πόσο ευπαθή είναι τα τρόφιμα μέσα στο παγκοσμιοποιημένο σύστημα αγοράς και κατανάλωσης, καθώς και στην επισιτιστική αυτονομία.

Το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με την επισιτιστική κρίση του 2007-08, τα αίτια και τις επιπτώσεις της. Επίσης θα γίνει αναφορά στην δημιουργία μίας νέας γεωπολιτικής των τροφίμων.

Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει το πρότυπο των κατάλληλων αγροτικών γαιών, καθώς και την γεωγραφική κατανομή των δυνητικών γαιών.

Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο μας εισάγει στο φαινόμενο της αρπαγής γαιών στις χώρες του Παγκόσμιου Νότου, με αναφορά στις ιστορικές ρίζες του, στο καθεστώς των αρπαγών γης, τις επιπτώσεις ή τα αποτελέσματα στον ντόπιο πληθυσμό. Επιπλέον παρουσιάζεται και η γεωπολιτική διάσταση του φαινομένου.

Ακολουθεί ο πλήρης βιβλιογραφικός κατάλογος.

Ο πλούτος μας πάντα δημιουργούσε την πείνα μας και έθρεφε την ευημερία των άλλων. Στην αποικιοκρατική και νεο-αποικιοκρατική αλχημεία, ο χρυσός μετατρέπεται για εμάς σε σκουριασμένη λαμαρίνα και η τροφή σε δηλητήριο.

~ Εδουάρδο Γκαλεάνο ~

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΡΚΕΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.1: ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

➤ **Χρόνιος Υποσιτισμός (Undernourishment or Chronic Hunger):**

η κατάσταση των ανθρώπων στην οποία η τακτική πρόσληψη της τροφής τους αδυνατεί να ικανοποιήσει τις ελάχιστες ενεργειακές απαιτήσεις τους. Η μέση ελάχιστη ενέργεια που απαιτείται ανά άτομο είναι περίπου 1800 θερμίδες ανά ημέρα. Η ακριβής ποσότητα που απαιτείται καθορίζεται από την ηλικία του ατόμου, το μέγεθος του σώματος, το επίπεδο δραστηριότητας και οι φυσιολογικές συνθήκες, όπως η ασθένεια, η λοίμωξη, η κύηση και ο θηλασμός.

➤ **Υποσιτισμός (Malnutrition):**

μια σειρά από συνθήκες που εμποδίζουν την καλή υγεία. Πιο συγκεκριμένα, η σαφής επεξήγηση του όρου είναι "έλλειψη κατάλληλης τροφής". Ο υποσιτισμός προκαλείται από ανεπαρκή ή μη ισορροπημένη πρόσληψη τροφής ή κακή απορρόφηση των τροφίμων που καταναλώνονται. Αναφέρεται τόσο στον υποσιτισμό (στέρψη τροφής), όσο και στον υπερσιτισμό (υπερβολική πρόσληψη τροφής σε σχέση με τις ενεργειακές ανάγκες).

➤ **Επισιτιστική Επάρκεια (Food Security):**

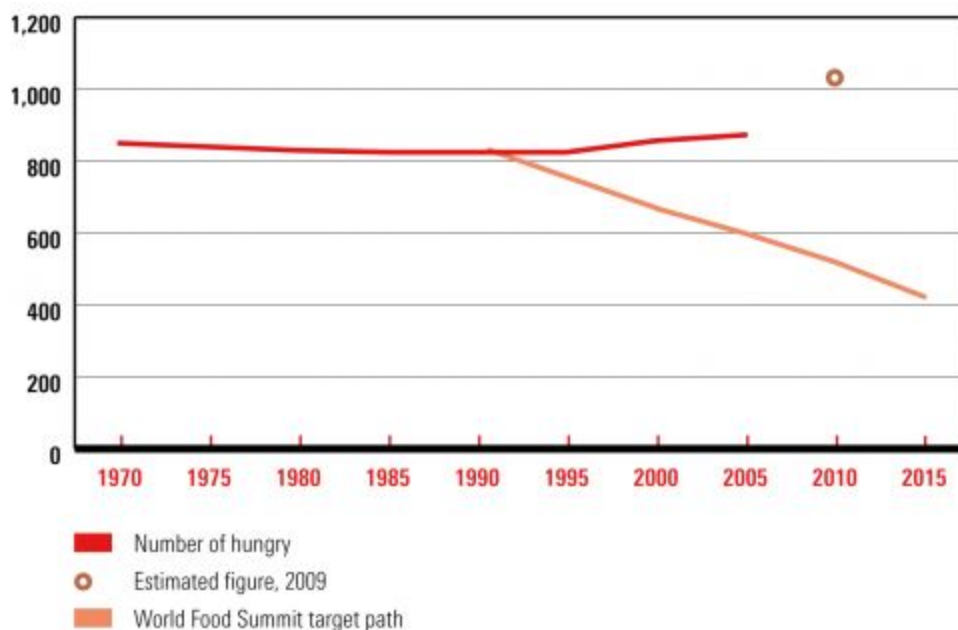
όταν όλοι οι άνθρωποι ανά πάσα στιγμή έχουν φυσική και οικονομική πρόσβαση σε επαρκή, ασφαλή και θρεπτική τροφή, που καλύπτει τις διατροφικές τους ανάγκες με σκοπό μία δραστήρια και υγιή ζωή.

Πηγή: FAO 2012a, <http://www.fao.org/hunger/en/> [πρόσβαση: 9/9/2013]

Η εξασφάλιση της τροφής, πέρα από κάτι βασικό είναι και δύσκολο, διαταράσσοντας πολλές φορές το παγκόσμιο σύστημα. Το οικοσύστημα όμως έχει δείξει με σοφία και απλότητα πώς λειτουργούν όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί προκειμένου να εξασφαλίσουν την τροφή τους: αλληλεπιδρούν όλοι με το περιβάλλον, ορισμένες φορές και στο σημείο μεταβολής του, ώστε να επιτευχθεί μια δυναμική ισορροπία μεταξύ των (Λαζαρίδη 2005:183).

Αν ο άνθρωπος αποτελεί μέρος αυτού του φυσικού μηχανισμού τροφοδότησης και επιβίωσης, θα φανεί από τις παρακάτω αναλύσεις: προς το παρόν, αρκούν μερικοί αριθμοί που αποδεικνύουν το παράδοξο της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας του ΟΗΕ (FAO), εκτιμά ότι κατά την περίοδο 2001- 2003, περίπου 854 εκατομμύρια άνθρωποι υπέφεραν από χρόνια πείνα, εκ των οποίων τα 820 εκατομμύρια βρίσκονταν στις αναπτυσσόμενες χώρες (Essex 2008:15). Για το έτος 2007 - χρονιά που ξέσπασε η μεγάλη επισιτιστική κρίση- ο αριθμός των υποσιτιζόμενων αυξήθηκε στα 923 εκατομμύρια και μέχρι το τέλος του 2008, η πείνα έφτασε στο ανώτατο, μέχρι στιγμής, σημείο, μετρώντας 963 εκατομμύρια ανθρώπους που υποσιτίζονται (βλέπε Σχήμα 1.1) (FAO 2008).

Σχήμα 1.1: Αριθμός των υποσιτιζόμενων ανθρώπων στον κόσμο (σε εκατομμύρια)

Πηγή: Golay 2010

Σε μία εποχή που υπάρχει πρωτοφανής πλούτος στον κόσμο, τα νούμερα ρεκόρ των ανθρώπων που χαρακτηρίζονται ως υποσιτιζόμενοι, αμφισβητούν την ίδια την πρόοδο του ανθρώπου (Branford 2011).

Μερικές από τις βασικές αιτίες του χρόνιου υποσιτισμού έχουν τις ρίζες τους στη δομή της κοινωνίας. Οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν σήμερα ότι οι θεμελιώδεις αιτίες του υποσιτισμού είναι ο πολιτικός και ο οικονομικός αποκλεισμός, η κοινωνική αδικία και οι διακρίσεις, με τις πιο ευάλωτες ομάδες να είναι αυτές που στερούνται τους παραγωγικούς πόρους με σκοπό την απόκτηση πρόσβασης στη τροφή. Σύμφωνα με τα παραπάνω, όλα δείχνουν ότι οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας¹ (ΑΣΧ) και οι Στόχοι της Διάσκεψης Κορυφής για τον Επισιτισμό, είναι αδύνατον να έχουν επιτευχθεί μέχρι το 2015. Παρόλα αυτά, ο κόσμος και οι κυβερνήσεις θα πρέπει να συνεχίσουν να δραστηριοποιούνται γύρω από την καταπολέμηση του υποσιτισμού και της φτώχειας, θέτοντας νέους στόχους. Η καταπολέμηση της πείνας πρέπει να βασίζεται σε τρεις πυλώνες: την επισιτιστική επάρκεια, την επισιτιστική κυριαρχία και το δικαίωμα στην τροφή (Golay 2010).

Παρακάτω θα αναλυθούν ξεχωριστά η επισιτιστική επάρκεια, η επισιτιστική κυριαρχία, η ασφάλεια των τροφίμων, καθώς και ο ρόλος των τροφίμων στην παγκόσμια γεωπολιτική σκηνή.

¹ Ο πρώτος Αναπτυξιακός Στόχος της Χιλιετίας είναι η εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και πείνας. Πιο συγκεκριμένα, ο επιμέρους στόχος που αφορά την εξάλειψη της πείνας αναφέρει μείωση των ανθρώπων που υποσιτίζονται στο μισό, μεταξύ 1990 και 2015 (ΟΗΕ, <http://www.un.org/millenniumgoals/>, πρόσβαση 23/3/2013)

1.1 ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΑΡΚΕΙΑ

Η επισιτιστική επάρκεια ή η εξασφάλιση (food security) ήταν πάντα ένα θεμελιώδες ζήτημα για τους λαούς, πολύ πριν σχηματιστούν οι πολιτικές δομές. Στους προϊστορικούς χρόνους, οι μεγάλες μεταναστεύσεις καθοδηγούνταν από την ανάγκη για εξεύρεση της τροφής. Το άνοιγμα των εμπορικών δρόμων, καθώς και η αποικιοκρατία ξεκινήσανε με αφορμή την επισιτιστική επάρκεια (Carles και Montfort 2013). Πριν όμως συνεχίσουμε με το πόσο ευαίσθητο και σημαντικό είναι το θέμα της επισιτιστικής επάρκειας, είναι αναγκαίο να αποσαφηνιστεί και να προσδιορισθεί η έννοια.—Σύμφωνα, λοιπόν με την Σύνοδο Κορυφής που έγινε στη Ρώμη το 1996, η επισιτιστική επάρκεια ορίζεται ως:

“Όταν όλοι οι άνθρωποι έχουν, ανά πάσα στιγμή, πρόσβαση σε επαρκή, ασφαλή και θρεπτικά τρόφιμα για να διατηρήσουν μια υγιή και δραστήρια ζωή”.

Είναι σημαντικό, ότι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO) επισημαίνει ότι η "πρόσβαση" αναφέρεται τόσο στη φυσική όσο και στην οικονομική πρόσβαση σε τρόφιμα, υπογραμμίζοντας το γεγονός ότι η επισιτιστική επάρκεια μπορεί να υπάρχει και σε έναν κόσμο όπου υπάρχει, θεωρητικά, αρκετό φαγητό για τον καθένα (Thulin και Allegrini 2012:7-8). Παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει και η Ελλάδα των τελευταίων χρόνων, στην οποία ολόένα και αυξάνεται ο αριθμός των υποσιτιζόμενων ανθρώπων. Αναφορά της Unisef έδειξε ότι περισσότερα από 439.000 παιδιά ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ μεγάλο ποσοστό του αριθμού αυτού διαβιεί υπό δυσμενείς συνθήκες, αδυνατώντας πολλές φορές να τραφεί επαρκώς (Unisef, 15/10/2012).

Η επισιτιστική επάρκεια εξαρτάται από τρεις παράγοντες:

- Τη διαθεσιμότητα των τροφίμων, δηλαδή επαρκείς ποσότητες τροφίμων σε σταθερή βάση.
- Την κατάλληλη επεξεργασία και αξιοποίηση των τροφίμων και πιο συγκεκριμένα την κατάλληλη επεξεργασία τους με βάση τη γνώση της βασικής διατροφής και φροντίδας, της ποιότητας και ασφάλειας των τροφίμων, καθώς και τη χρήση που είναι φιλική προς τα αποθέματα νερού και φυσικών πόρων.
- Την εύκολη πρόσβαση σε σημεία προμήθειας τροφίμων (WHO 2013· Nelleman et al 2009:79-89).

Για μεγάλο χρονικό διάστημα η κύρια αιτία του υποσιτισμού πιστεύεται ότι ήταν η έλλειψη διαθέσιμης τροφής. Ο Amartya Sen απέδειξε ότι οι λιμοί μπορούν να συμβούν χωρίς να ευθύνεται ή

να κινδυνεύει ο εφοδιασμός των τροφίμων, αλλά λόγω της αδυναμίας πρόσβασης στα τρόφιμα, παρά τη διαθεσιμότητά τους (Golay 2010· Harrigan 2012). Η κοινωνική ανισότητα και η άνιση κατανομή των οικονομικών πόρων στον κόσμο ολοένα και περισσότερο απειλούν την επισιτιστική επάρκεια (Brandord 2009: 81).

Η χωρική και κοινωνική ανομοιομορφία της επισιτιστικής επάρκειας είναι ένα σοβαρό ζήτημα και μόνο αν εξεταστούν οι παράγοντες που την εμποδίζουν θα μπορέσει να αποσαφηνιστεί (Essex 2008:15).

1.1.1 Παράγοντες που εμποδίζουν την επισιτιστική επάρκεια

Ο κύριος ορισμός της επισιτιστικής επάρκειας, ο οποίος έχει εγκριθεί στις Συνόδους Κορυφής για τον Επισιτισμό και σε άλλα υψηλού επιπέδου συνέδρια, αναφέρεται στην κατοχή και πρόσβαση των ανθρώπων στην τροφή σε καθημερινό επίπεδο. Αυτό όμως που δεν αναφέρεται είναι από πού προέρχονται τα τρόφιμα, ποιός τα παράγει ή τους όρους με τους οποίους παράγονται. Αυτό επιτρέπει στους εξαγωγείς τροφίμων να υποστηρίζουν ότι ο καλύτερος τρόπος για την επίτευξη της επισιτιστικής επάρκειας των φτωχών χωρών, είναι να εισάγουν φθηνά τρόφιμα ή να δέχονται "επισιτιστική βοήθεια", αντί να τα παράγουν οι ίδιες. Το γεγονός αυτό καθιστά τις χώρες περισσότερο εξαρτημένες από τη διεθνή αγορά, αποκόβοντας τον αυτόχθονα αγροτικό και κτηνοτροφικό πληθυσμό από την παγκόσμια αγορά, μη μπορώντας οι τελευταίοι να ανταγωνιστούν τα εισαγόμενα προϊόντα (Branford 2011:27-28).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, υπήρξε μια σταθερή αύξηση της ζήτησης των τροφίμων στη Βόρεια Αφρική, υποκινούμενη από την ταχεία αύξηση του πληθυσμού και της αστικοποίησης και την αλλαγή των προτύπων κατανάλωσης τροφίμων την αύξηση του εισοδήματος, ενισχύοντας έτσι την κατανάλωση τροφίμων μεγάλης αξίας (Harrigan 2012). Ως αποτέλεσμα αυτών των παραγόντων και σε συνδυασμό με τους οικολογικούς περιορισμούς στην παραγωγή τροφίμων, αρκετές χώρες της Αφρικής (κυρίως της Βόρειας Αφρικής) οδηγήθηκαν στο να εισάγουν μεγάλο ποσοστό, τροφίμων για την κάλυψη των βασικών διατροφικών τους αναγκών. Οι περισσότερες χώρες στην Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική εισάγουν τουλάχιστον το 50% των τροφίμων που καταναλώνουν και η ευρύτερη περιοχή που είναι από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς στον κόσμο (FAO 2008· Harrigan 2012).

Επισιτιστική βοήθεια

Ωστόσο, οι εισαγωγές τροφίμων είναι μόνο μία διάσταση της επισιτιστικής ανεπάρκειας και αφορούν το μακροοικονομικό επίπεδο της εθνικής επισιτιστικής επάρκειας. Η άλλη διάσταση είναι η επισιτιστική βοήθεια, που πολλοί βλέπουν στο πρόσωπό της ένα μέσο για επιτυχημένη επισιτιστική επάρκεια (Harrigan 2012). Αναμοχλεύοντας όμως το πρόσφατο παρελθόν, αυτό που μπορεί να συμπεράνει κανείς, είναι πως η επισιτιστική βοήθεια ήταν συνώνυμο της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας και μέσο επιρροής προς άλλες λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ΗΠΑ, οι οποίες κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου χρησιμοποίησαν την έλλειψη τροφίμων ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, εισάγοντας την επισιτιστική βοήθεια προς τις φτωχές χώρες, κάτω από τον μανδύα της οποίας βρισκόταν συσσωρευμένη η εξωστρέφεια των ΗΠΑ: προώθηση μίας θετικής εικόνας σε όλο τον κόσμο και εμπόδιση της προόδου του Κομμουνισμού σε χώρες του Τρίτου Κόσμου. Ξεκίνησε στις 10 Ιουλίου 1954 από τον πρόεδρο Αϊζενχάουερ με το όνομα “Public Law 480”, ενώ το 1961 το πρόγραμμα μετονομάστηκε σε “Food for Peace” (Carles και Montfort 2013). Η επισιτιστική βοήθεια, στην ουσία, ήταν η διανομή πλεονασματικών καλλιεργειών τους (κυρίως σιτάρι) προς τις χώρες που επιθυμούσαν να έχουν στη σφαίρα επιρροής τους και σε αυτές που ήταν πιο πιθανό να αναπτύξουν σχέσεις με την Σοβιετική Ένωση. Ως επί το πλείστον όμως, η επισιτιστική βοήθεια των ΗΠΑ όμως πήγε σε στρατηγικούς συμμάχους- πολλές φορές σε χώρες που δεν ήταν επισιτιστικά ανεπαρκείς· σε εκείνα τα κράτη που η επισιτιστική ανεπάρκεια ήταν μεγάλη, η αμερικανική βοήθεια συχνά αποτύχαινε να ανακουφίσει την πείνα, λόγω των πολλών αντιφατικών στόχων της και του τρόπου με τον οποίο εμβάθυνε τις σχέσεις της (Branford 2011:13-15).

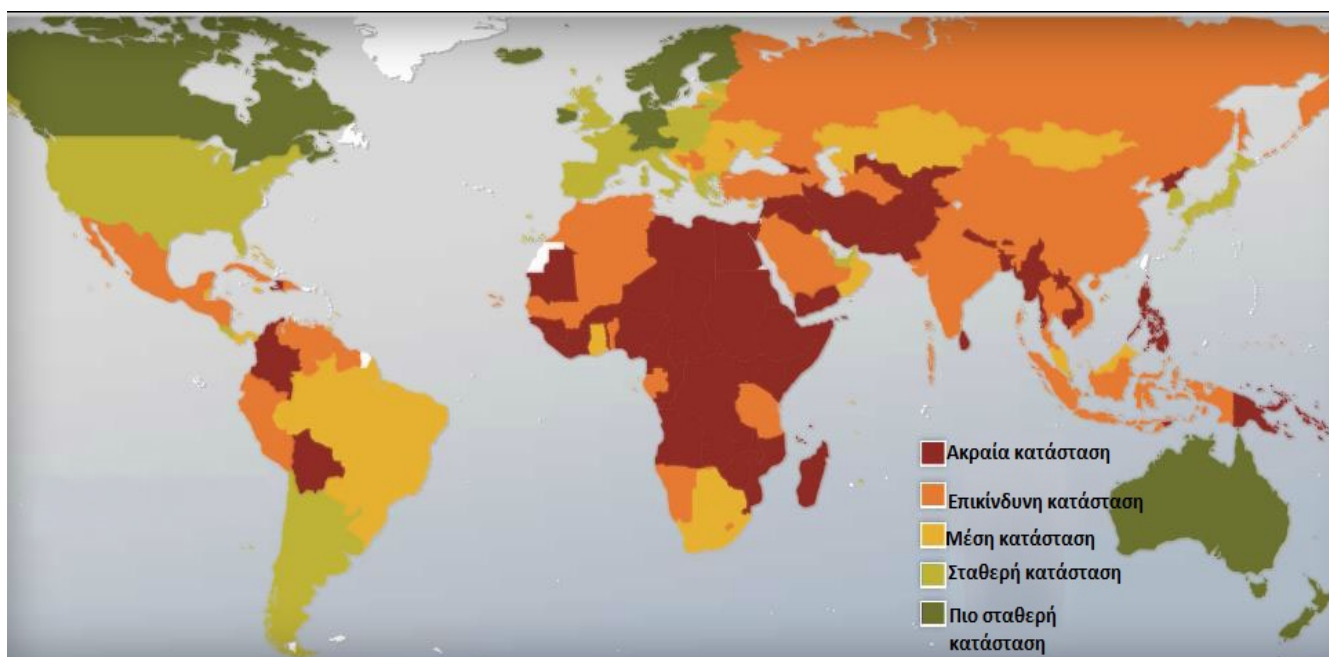
Ο ρόλος των Πολυεθνικών Εταιρειών

Οι αλλαγές στα θεμέλια των παραδοσιακών αγροτικών κοινοτήτων και η αποδυνάμωση της ικανότητας πολλών χωρών να παράγουν την τροφή που χρειάζονται, θέτουν σε κίνδυνο την παγκόσμια επισιτιστική επάρκεια. Η παγκόσμια αλυσίδα τροφίμων βρίσκεται ολοένα και περισσότερο υπό τον έλεγχο των πολυεθνικών εταιρειών, οι οποίες ξαναγράφουν τους κανόνες της παγκόσμιας γεωργικής οικονομίας, αξιοποιώντας τις συμφωνίες του "ελεύθερου εμπορίου" για να μετατρέψουν τα τρόφιμα σε εμπόρευμα για κέρδος και εξουσία και όχι σε ένα ανθρώπινο δικαίωμα. Η παγκόσμια ενσωμάτωση του αγροτικού τομέα στις μεγάλες Πολυεθνικές έχει μεγάλες συνέπειες για τους αγρότες, την επισιτιστική επάρκεια και το περιβάλλον. Πράγματι, το πρώτο μεγάλο κύμα της παγκοσμιοποίησης- ο αποικισμός της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής

επηρεάστηκε από τις TNCs, οι οποίες ανάγκαζαν τους τοπικούς αγρότες να εγκαταλείψουν την τοπική παραγωγή τροφίμων και να στρέψουν την παραγωγή τους σε φυτείες που περιορίζονταν σε καλλιέργειες πολυτελείας, όπως του καφέ, της ζάχαρης, μπανάνες και κακάο για εξαγωγή προς τις χώρες του αποικισμού. Η σημερινή κατάσταση δεν διαφέρει και πολύ από τότε, η οποία, σύμφωνα με τον Lester Brown, έχει δημιουργηθεί ένα παγκόσμιο σύστημα τροφίμων που υποστηρίζει την κερδοσκοπία (James 2013).

Σε αυτό το μονομερές παγκόσμιο σύστημα τροφίμων, σημαντικό ρόλο είχαν και εξακολουθούν να έχουν η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι Εμπορικές Συμφωνίες (James 2013), οι πολιτικές των οποίων διέβρωσαν την αγροτική αυτάρκεια σε πολλές χώρες (παραδείγματα αποτελούν το Μεξικό² και οι Φιλιππίνες³), προσπαθώντας να επαναϊδιωτικοποιήσουν τη γη, θερίζοντας οξεία επισιτιστική ανασφάλεια, κρίση και καθιστώντας πολλά κράτη "αποτυχημένα"⁴ (βλέπε Σχήμα 1.2 και Πλαίσιο 1.1) (Baviera και Bello 2009).

Σχήμα 2: Παγκόσμια κατάταξη των "αποτυχημένων κρατών" (2012)

Πηγή: Foreign Policy, http://www.foreignpolicy.com/failed_states_index_2012_interactive, πρόσβαση 21/5/2013

² Μεταξύ 1980 και 1990, το Μεξικό από κει που καλλιεργούσε καλαμπόκι, μετατράπηκε σε εισαγωγέας σιτηρών (Baviera M., και Bello W., 2009)

³ Παρόμοια με το Μεξικό, οι Φιλιππίνες, βάσει προγράμματος διαρθρωτικής προσαρμογής, έγιναν καθαρός εισαγωγέας τροφίμων και κυρίως ρυζιού από τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Τα προγράμματα αυτά περιείχαν ελάχιστη χρηματοδότηση του αγροτικού τομέα και ευνοήθηκαν από την δικτατορία του F. Marcos (Baviera και Bello 2009)

⁴ "Αποτυχημένα κράτη" (Failed States) λέγονται τα κράτη που δεν μπορούν να ικανοποιήσουν βασικές λειτουργίες, όπως η εκπαίδευση, η ασφάλεια και η διακυβέρνηση. Αυτή η κατάσταση οφείλεται κυρίως στην βία και την ακραία φτώχεια (Global Policy Forum, <http://www.globalpolicy.org/nations-a-states/failed-states.html>, πρόσβαση 22/5/2013)

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.2: ΑΪΤΗ – ΈΝΑ "ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟ ΚΡΑΤΟΣ"

Η Αϊτή πλέον είναι η πιο φτωχή χώρα της Καραϊβικής με το κατά κεφαλήν εισόδημα να είναι λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα. Μέχρι την δεκαετία του 1980 η Αϊτή ήταν επισιτιστικά αυτάρκης, καλλιεργώντας αρκετό ρύζι, φασόλια, σιτάρι, γλυκοπατάτες και κασσάβα για τον ντόπιο πληθυσμό. Ωστόσο, μία σειρά από αναταραχές στο πολιτικό σκηνικό της χώρας, επί πολλά έτη και η παραμονή του δικτατορικού καθεστώτος του Ντυβαλιέ έφεραν την Αϊτή σε πολύχρονη οικονομική εξαθλίωση, με αποτέλεσμα η χώρα να θεωρείται η φτωχότερη πλέον του Δυτικού Ημισφαιρίου. Η ανατροπή του καθεστώτος Ντυβαλιέ σήμανε την έναρξη της φιλελευθεροποίησης της οικονομίας.

Μέχρι τη δεκαετία του 1980, η Αϊτή παρήγαγε αρκετό ρύζι για τον πληθυσμό της. Η γεωγραφική όμως εγγύτητα της Αϊτής με των ΗΠΑ επέτρεψε στην Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) να θέσουν μία σειρά από κανόνες μείωσης της επισιτιστικής αυτάρκειας μέσω αύξησης των εισαγόμενων τροφίμων. Έτσι, μέχρι το τέλος του 1990 οι εισαγωγές στο ρύζι ξεπέρασαν την εγχώρια παραγωγή. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την απομάκρυνση των περισσότερων γεωργών και κτηνοτρόφων από τον πρωτογενή τομέα. Παράδειγμα αποτελεί η πρώην ακμάζουσα βιομηχανία πουλερικών που αντικαταστάθηκε με φθηνά κοτόπουλα και γαλοπούλες από τις ΗΠΑ· απομεινάρια των αποθεμάτων τους.

Έπειτα ο μεγάλος σεισμός το 2010 λίγο πιο έξω από την πρωτεύουσα της Αϊτής ολοκλήρωσε την εικόνα του "αποτυχημένου κράτους".

Η ανάγκη για αναδιαμόρφωση του κράτους με κύριους γνώμονες την επισιτιστική επάρκεια και αυτονομία είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του υποσιτισμού που μαστιάζει μέχρι και σήμερα την Αϊτή.

Πηγή: Branford 2011:10

Ένα άλλο θέμα που έχει για κοινό παρανομαστή τις TNCs και την επισιτιστική ανεπάρκεια, είναι η γεωγραφική κυριαρχία των διεθνών εταιρειών, λόγω του ελεύθερου εμπορίου, που απόρροια του τελευταίου είναι οι αλλαγές στις διατροφικές συνήθειες. Ως εκ τούτου, οι πληθυσμοί καταναλώνουν περισσότερα από τα τρόφιμα που ελέγχουν οι διεθνείς εταιρείες, ιδιαίτερα επεξεργασμένα τρόφιμα (Branford 2011:14-15).

Πολυεθνικές εταιρείες, όπως η United Fruit Company («Chiquita Brands International Inc.» πλέον), έχουν επενδύσει σημαντικά στην τροπική γεωργία και παράγουν φρούτα, καφέ, σοκολάτα τα οποία διαθέτουν σε μεγάλες αγορές στην εύκρατη ζώνη, όπου δεν μπορούν να παραχθούν. Ιστορικά, αυτές οι πολυεθνικές εταιρείες ήταν κυρίως "κράτος εν κράτει", έχοντας συμμαχήσει με τις εθνικές ελίτ για τον έλεγχο της γης, κυριαρχώντας έτσι στις αγορές και τις μεταφορές, ελέγχοντας μισθούς και δημιουργώντας ευνοϊκές δασμολογικές συνθήκες για τη συσσώρευση του πλούτου τους· τις περισσότερες φορές εις βάρος των φτωχών γαιοκτημόνων ή και ακτημόνων εργατών (Messer και Cohen 2006:20).

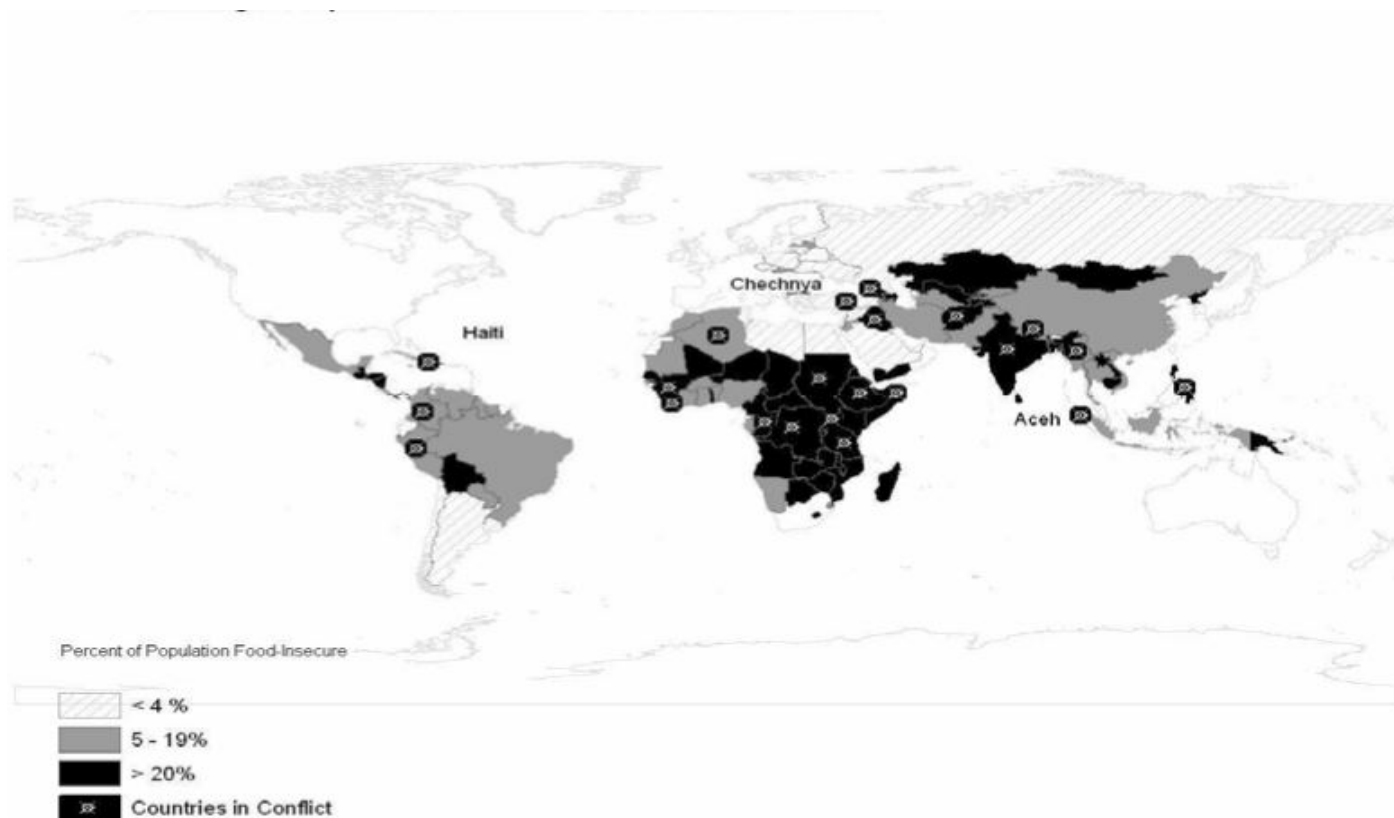
Βάσει των παραπάνω, δίνεται η ευκαιρία να αναρωτηθεί κανείς, αν πολλές αναπτυσσόμενες χώρες μετατραπούν σε σύγχρονες "Μπανανίες", με τις δυνάμεις της αγοράς να ελέγχουν τα

γεωργικά συστήματα τροφίμων. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, κάθε χώρα θα παράγει εξαγωγίμα προϊόντα, αφανίζοντας την τοπική αγορά, όπως επίσης και τις μικρές οικογενειακές εκμεταλλεύσεις, θέτοντας σε μεγάλο κίνδυνο την επισιτιστική επάρκεια. Το ανθρώπινο δικαίωμα στην τροφή θα εξαρτάται από πολυεθνικές εταιρείες και κράτη, αυξάνοντας τον κίνδυνο της πείνας και του λιμού σε όλο τον κόσμο (James 2013).

Συγκρούσεις και πόλεμοι

Ένας άλλος παράγοντας που δυναμώνει την επισιτιστική ανεπάρκεια (βλέπε Σχήμα 1.3), είναι οι περιφερειακές συγκρούσεις και οι πόλεμοι που γεννά η πολιτική αστάθεια, αυξάνοντας τον κίνδυνο για μη ορθό εφοδιασμό των τροφίμων. Οι συγκρούσεις είναι ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας που παρεμποδίζει την επισιτιστική επάρκεια, δεδομένου ότι "εκτοπίζει" τους ανθρώπους από τα κανονικά κοινωνικά δίκτυα και τα μέσα βιοπορισμού τους (Nelleman et al 2009:85).

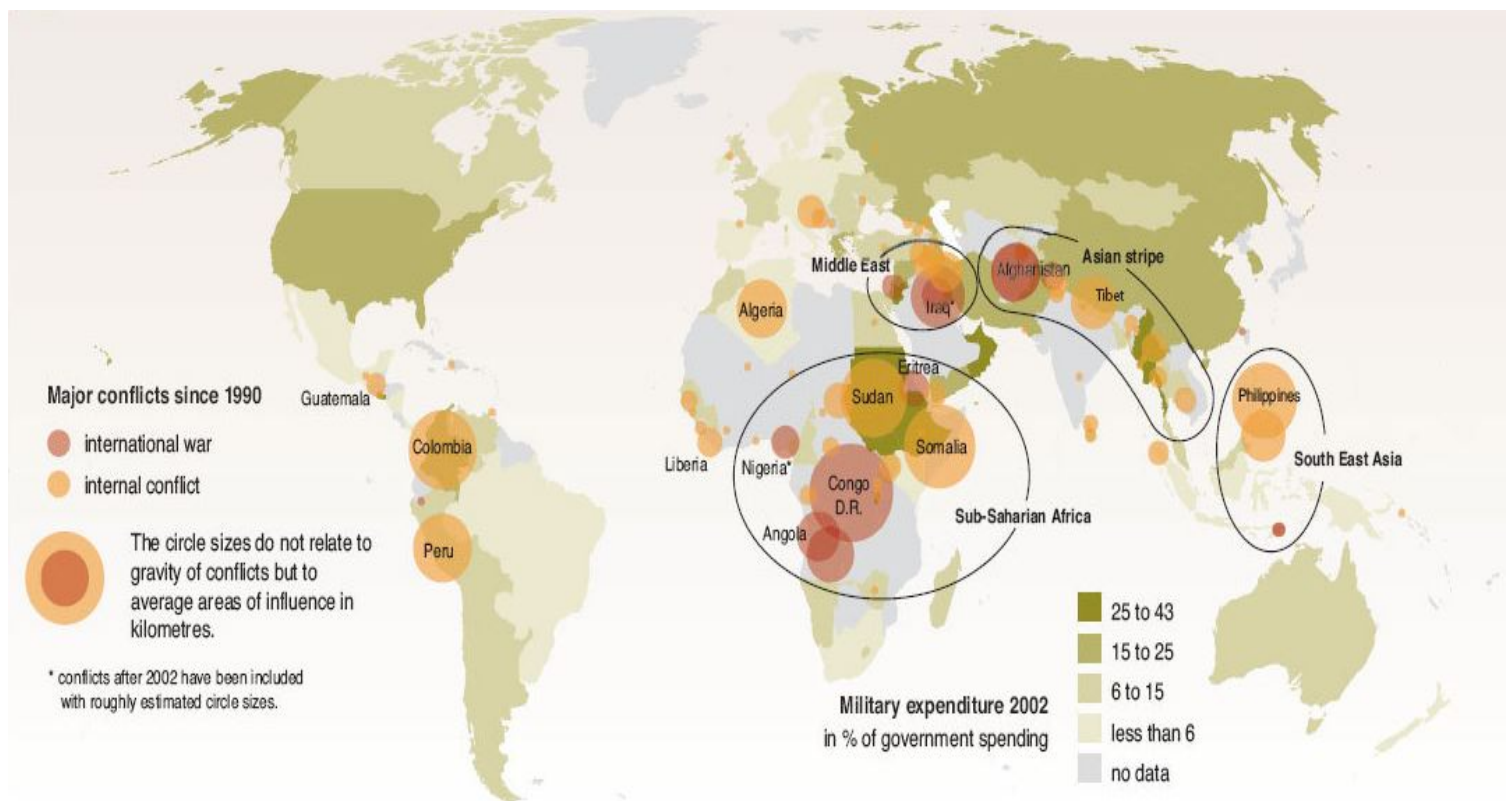
Σχήμα 1.3: Παγκόσμιος χάρτης των συγκρούσεων και της επισιτιστικής ανεπάρκειας

Πηγή: Messer και Cohen 2006

Το παραπάνω σχήμα ενδυναμώνει την θεωρία που θέλει τις συγκρούσεις να αποτελούν τροχοπέδη για την επισιτιστική ανεπάρκεια. Οι Messer και Cohen παρουσιάζουν στο χάρτη αυτό τα κράτη με επισιτιστική ανεπάρκεια, ενώ μπορεί κανείς να διακρίνει, ότι τα περισσότερα κράτη που η επισιτιστική ανεπάρκεια αγγίζει τα μεγαλύτερα ποσοστά, βιώνουν συγκρούσεις. Η συνεχής βία στην Ανατολική Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (ΛΔΚ) για παράδειγμα, είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνη για την κατάσταση της επισιτιστικής ανεπάρκειάς της (Maplecroft, 31/8/2011). Χώρες με συγκρούσεις και με πρόσφατα παρελθοντικές συγκρούσεις τείνουν να είναι επισιτιστικά ανεπαρκείς (βλέπε Σχήμα 1.4), με περισσότερο από το 20% του πληθυσμού να ανήκει στις περιοχές αυτές και σε πολλές περιπτώσεις να μην έχουν πρόσβαση σε επαρκή τροφή. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί, ότι η συνεχιζόμενη επισιτιστική ανεπάρκεια σε πρώην εμπόλεμες ζώνες αναζωπυρώνει μελλοντικές συγκρούσεις (Messer και Cohen 2006:9).

Σχήμα 1.4: Χώρες που έχουν υποστεί συγκρούσεις (από το 1990)

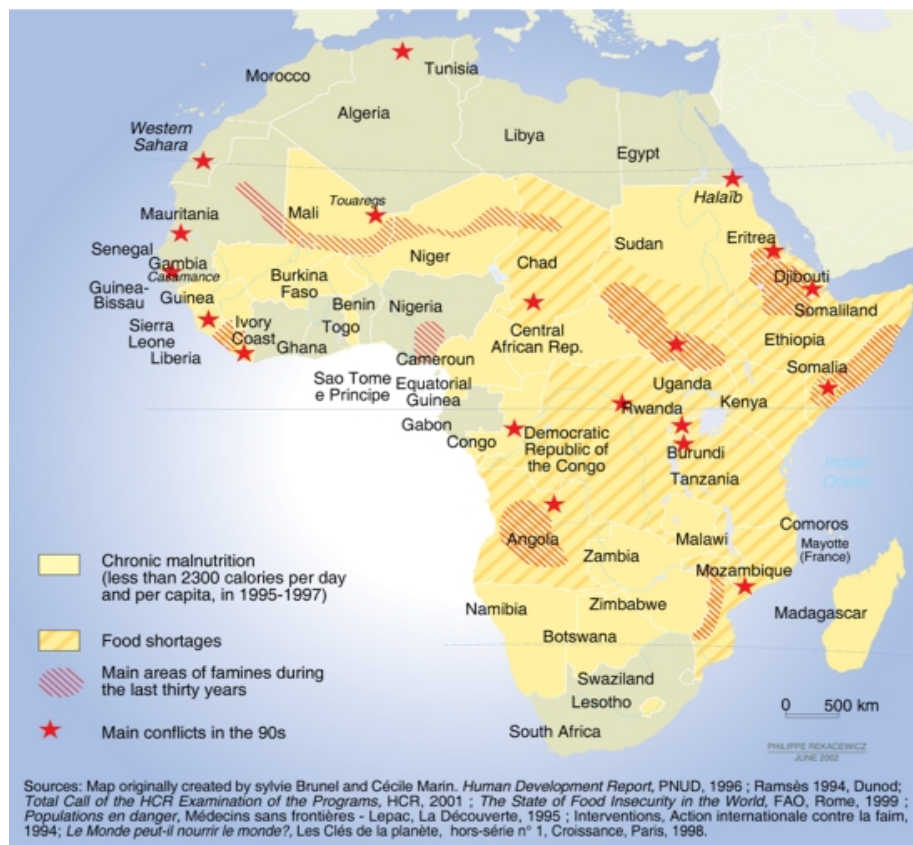

Sources: PRIO/Uppsala Armed Conflict Dataset 2004, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University; Stockholm International Peace Research Institute, 2003.

Πηγή: UNEP, 2012 http://www.grida.no/graphicslib/detail/crushed-by-war-world-conflicts_6058, πρόσβαση 24/5/2013

Ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών, διαπίστωσε ότι κατά τη διάρκεια του 1970-1997 οι περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες γνώρισαν συγκρούσεις που προκάλεσαν ζημιές στην γεωργική παραγωγή (121 δισ. δολάρια σε πραγματικούς όρους). Στην Υποσαχάρια Αφρική, οι απώλειες τις δεκαετίες 1980-1990, αντιπροσώπευαν πάνω από το 50% και υπερέβησαν κατά πολύ τις εισροές ξένων επενδύσεων (Messer και Cohen 2006:12). Το παρακάτω σχήμα συγκεντρώνει τις συγκρούσεις τη δεκαετία του 90, στην περιοχή της Αφρικής, αποτυπώνοντας ταυτόχρονα τις περιοχές όπου υπόκεινται σε υποσιτισμό.

Σχήμα 1.5: Υποσιτισμός και συγκρούσεις στην Αφρικανική ήπειρο

Πηγή: UNEP, 2012 http://www.grida.no/graphicslib/detail/hunger-and-conflicts-in-africa_d4a1, πρόσβαση 24/5/2013

1.1.2 Η επισιτιστική επάρκεια στην Αφρική

Όταν αναφερόμαστε στη φτώχεια, την πείνα και την επισιτιστική ανεπάρκεια, η Αφρική

έρχεται συχνά στο προσκήνιο. Μάλιστα υποστηρίζεται συχνά, ότι οι περισσότερες χώρες της Αφρικής είναι από τις πιο επισιτιστικά ανεπαρκείς περιοχές του κόσμου. Ο χαρακτηρισμός αυτός βασίζεται στην μεγάλη εξάρτηση της περιοχής από τις εισαγωγές τροφίμων και του γεγονότος ότι έχει το μεγαλύτερο έλλειμμα τροφίμων από οποιαδήποτε άλλη περιοχή στον κόσμο, όσον αφορά τις εισαγωγές σιτηρών ως ποσοστό της εγχώριας κατανάλωσης (Harrigan 2012).

Το γιατί η Αφρική συχνά συγκεντρώνει την προσοχή του κόσμου- πέρα από τους παραπάνω παράγοντες- είναι λόγω δύο επιπλέον παραγόντων, που αν μη τι άλλο είναι και ένα ευρύτερο πρόβλημα: της αύξησης του πληθυσμού και της αστικοποίησης, όπως επίσης και τις κλιματικές αλλαγές που επηρεάζουν βαθύτατα πολλές χώρες του κόσμου και δη την Αφρική (Maplecroft, 31/8/2011· Thomas και Zuberi 2012).

Παρά το γεγονός, ότι οι ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού αναμένεται να μειωθούν σε όλες τις περιοχές του κόσμου, συμπεριλαμβανομένης και της Αφρικής, ωστόσο κατά το πρώτο ήμισυ του 21ου αιώνα, οι χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής έχουν μερικά από τα ταχύτερα ποσοστά αύξησης του πληθυσμού στον κόσμο. Μέχρι το 2050 αναμένεται οι οκτώ από τις δέκα ταχύτερα αναπτυσσόμενες χώρες με τα ταχύτερα ποσοστά αύξησης πληθυσμού στον κόσμο να βρίσκονται στην Υποσαχάρια Αφρική (Thomas και Zuberi 2012). Βάσει μετρήσεων του οργανισμού IFPRI, το μεγαλύτερο ποσοστό της αύξησης του πληθυσμού αναμένεται να πραγματοποιηθεί στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου (Andersen, Lorch και Rosegrant 1999:5). Χαρακτηριστικά αναφέρεται, ότι μέχρι το 2050 θα έχει προστεθεί μία ακόμα "Κίνα ή Ινδία" στη γη· η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού θα προέλθει κυρίως από 48 λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, 32 εκ των οποίων θα είναι αφρικανικές (Econews, 27/7/2012).

Ορισμένες χώρες έχουν ήδη ένα προβάδισμα στην ανάπτυξη στρατηγικών πληθυσμιακού ελέγχου προς επίτευξη της επισιτιστικής ασφάλειας. Η πολιτική του ενός παιδιού που έχει συστήσει η Κίνα, καθοδηγείται σε μεγάλο βαθμό από την ανάγκη για επισιτιστική επάρκεια, λόγω μειωμένης πρόσβασης σε επαρκείς πόρους (Paskal, House και Furrie 2011).

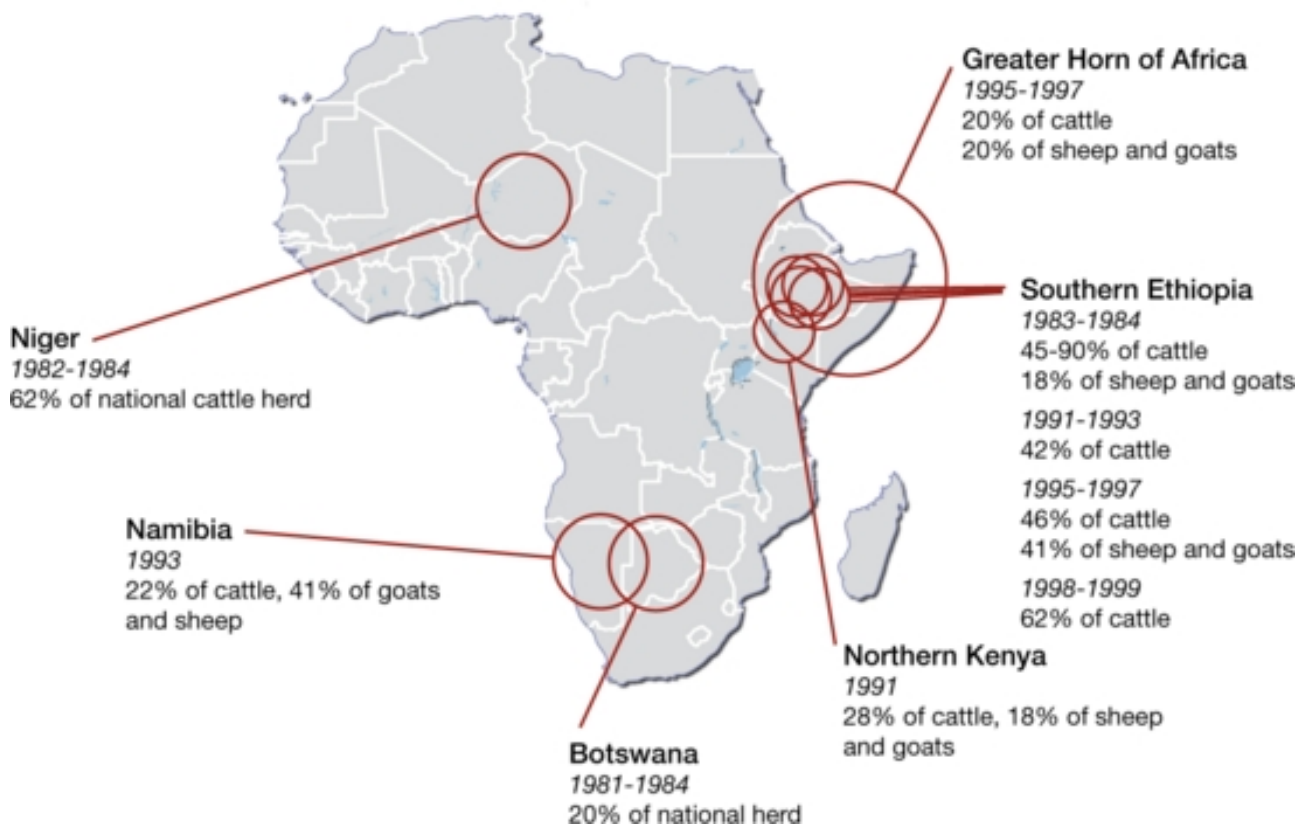
Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι αλλαγές στον πληθυσμό των γυναικών στην αναπαραγωγική ηλικία, έχουν επιπτώσεις στις τάσεις της ζήτησης τροφίμων, επειδή οι γυναίκες σε εγκυμονούσα και μετα-εγκυμονούσα κατάσταση καταναλώνουν περισσότερες ποσότητες τροφίμων (Thomas και Zuberi 2012).

Ο ρόλος των ξηρασιών στην επισιτιστική ανεπάρκεια

Μία νέα μελέτη που αξιολόγησε τη διαθεσιμότητα και σταθερότητα των αποθεμάτων των τροφίμων σε 196 χώρες, έχει αξιολογήσει την επισιτιστική επάρκεια, με την Σομαλία και τη ΛΔΚ

να βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδο στον κόσμο, ενώ χώρες που έχουν πληγεί από ξηρασίες (βλέπε Σχήμα 1.6) στο Κέρας της Αφρικής, είναι επίσης σε "ακραίο κίνδυνο" (Maplecroft, 31/8/2011).

Σχήμα 1.6: Επεισόδια ξηρασίας στην Αφρική και οι επιπτώσεις των στην κτηνοτροφία (1981-1999)

Πηγή: UNEP, 2012 http://www.grida.no/graphicslib/detail/selected-drought-events-in-africa-1981-1999-and-livestock-impacts_9950, πρόσβαση 23/5/2013

Η ξηρασία αντιπροσωπεύει μία συνεχή επειλή για την παγκόσμια επισιτιστική επάρκεια και αυτό φαίνεται από γεγονότα του παρελθόντος, κατά τα οποία διάφορες περιοχές επλήγησαν από τις ξηρασίες. Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε τις πολλαπλές ξηρασίες (1980, 1988, 1998, 2008) που βίωσαν οι ΗΠΑ, με σοβαρές επιπτώσεις στην γεωργική παραγωγή. Παρόμοιες εκδηλώσεις ξηρασίας συνέβησαν και στην Αυστραλία (1982- 1983 και 1991- 1995), επιδεινώνοντας τον γεωργικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των αρδευτικών εκτάσεων, καθώς και η Ινδία, η οποία μέχρι και σήμερα υπόκειται σε συχνές και εκτεταμένες ξηρασίες (πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η ξηρασία το 2002) (FAO 2011).

Η κλιματική αλλαγή και τα βιοκαύσιμα

Τα τελευταία χρόνια, η επιθυμία για πιο "πράσινες" εναλλακτικές πηγές ενέργειας, σε συνδυασμό με την υψηλή τιμή του πετρελαίου, οδήγησαν τις κυβερνήσεις των ανεπτυγμένων χωρών να στραφούν στις καλλιέργειες βιοκαυσίμων (βλ. Πλαίσιο 1.2) ως λύση τόσο της εξάρτησης από εισαγόμενες πηγές ενέργειας, όσο και για τις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις των ορυκτών καυσίμων. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη μείωση, αφενός, των εκτάσεων που χρησιμοποιούνται για παραγωγή τροφίμων, και αφετέρου την έκρηξη των τιμών των βασικών τροφίμων, κάτι που θα συζητηθεί περαιτέρω στο κεφάλαιο 2 (Thulin και Allegrini 2012).

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.3: Τι είναι τα βιοκαύσιμα

Τα βιοκαύσιμα είναι υγρά ή αέρια καύσιμα κίνησης που παράγονται από οργανική ύλη, συνήθως καλλιέργειες. Υπάρχουν δύο κύρια είδη: η αιθανόλη, που παράγεται από τους υδατάνθρακες (π.χ. ζαχαροκάλαμο, ζαχαρότευτλα, καλαμπόκι, σιτάρι) και το βιοντίζελ, που παράγεται από ελαιούχους σπόρους (π.χ. ελαιοκράμβη [ή λάδι canola], φοινικέλαιο, σόγια, jatropha). Μπορούν να αναμιχθούν σε σχετικά μικρές ποσότητες με τα υπάρχοντα καύσιμα πετρελαίου για χρήση σε μη τροποποιημένους κινητήρες εσωτερικής καύσης.
Πηγή: Oxfam 2008:5

Παρόλες τις σοβαρές επιπτώσεις των αλλαγών του κλίματος στην επισιτιστική επάρκεια πολλών χωρών, η επισιτιστική επάρκεια δεν είναι προϊόν μόνο του "κλιματικού ντετερμινισμού" και μπορεί να αντιμετωπιστεί από βελτιώσεις των οικονομικών, πολιτικών και γεωργικών πολιτικών σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Ήδη συζητήσεις για την αντικατάσταση του καλαμποκιού με την παραγωγή σόργου⁵, δείχνει ότι οι κοινότητες μπορούν να αντιμετωπίσουν μερικώς την κλιματική αλλαγή (Brown και Funk 2008).

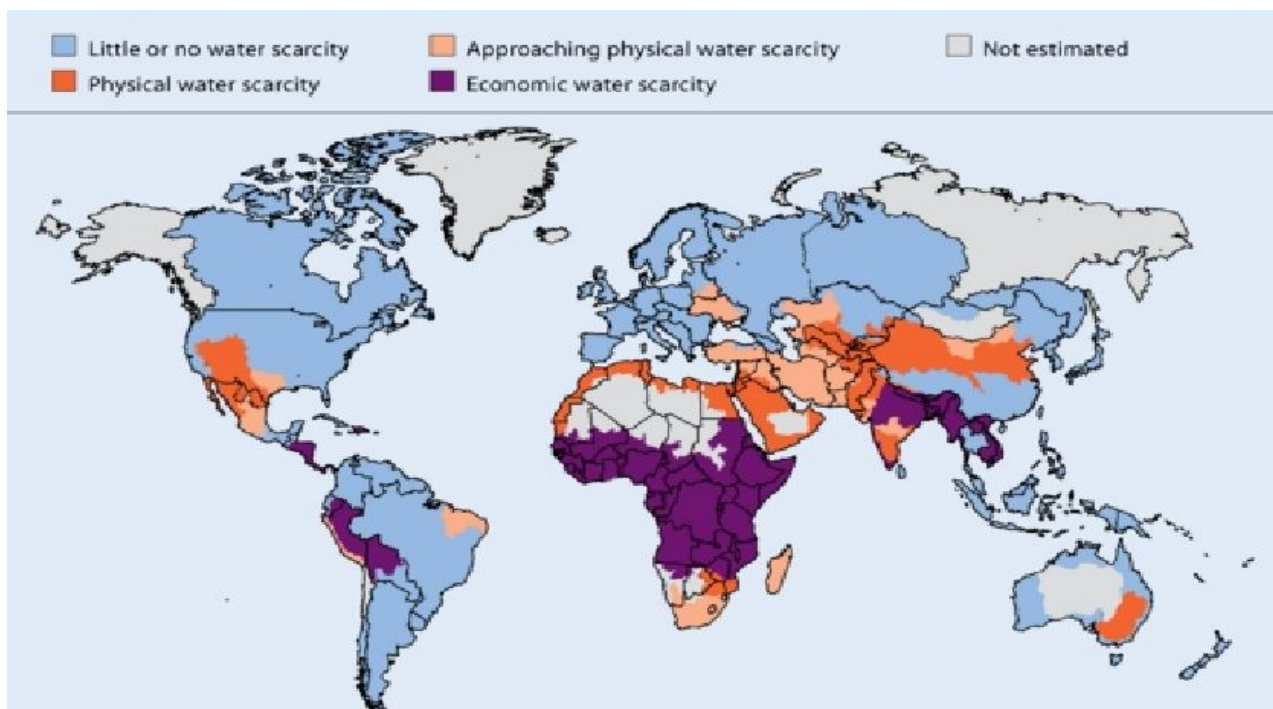
Η κλιματική αλλαγή και η κακή διαχείριση αναμένεται, επίσης, να μειώσουν την παροχή του νερού σε πολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες και να επιταχύνουν τις διαδικασίες υποβάθμισης της γης.

Δεν είναι μόνο το πόσιμο νερό που βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, αλλά και το νερό για άρδευση στις περιοχές της Αφρικής, της μέσης Ανατολής και της Ασίας (βλέπε Σχήμα 1.7). Άξιο σχολιασμού αποτελεί το γεγονός, ότι για την παραγωγή 100 kg σιταριού απαιτούνται 50.000 lt νερού, ενώ για 100 kg ρυζιού απαιτούνται 200.000 lt νερού. Οι υδατικοί πόροι που διατίθενται κατά κεφαλήν μειώνονται παντού, ενώ πολύ συχνά χρησιμοποιούνται για άρδευση ύδατα που αντλούνται από τα πιο βαθιά υδροφόρα στρώματα, που όμως θα εξαντληθούν σε 20- 30 χρόνια (Thomas και

⁵ Το σόργο θεωρείται από τις πιο ανερχόμενες εναλλακτικές καλλιέργειες, το οποίο μπορεί να αναπτυχθεί με ελάχιστο νερό, σε σύγκριση με άλλες καλλιέργειες και δίχως την απαίτηση χρήσης λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων (Στεργίου, 3/10/2011).

Zuberi 2012).

Σχήμα 1.7: Φυσική και οικονομική⁶ έλλειψη νερού

Πηγή: UNEP, http://www.grida.no/graphicslib/detail/areas-of-physical-and-economic-water-scarcity_1570, πρόσβαση 23/4/2013

1.1.3 Η γεωργία ως απάντηση στην επισιτιστική ανεπάρκεια

Η γεωργία παραμένει ο μεγαλύτερος τομέας της απασχόλησης στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες και οι διεθνείς συμφωνίες που προστατεύουν και ευνοούν τη γεωργία είναι ζωτικής σημασίας για την επισιτιστική επάρκεια κάθε χώρας (WHO 2013).

Σε ορισμένες από τις φτωχότερες χώρες του κόσμου, η γεωργία αντιπροσωπεύει περισσότερο από το 30% της οικονομικής δραστηριότητας, καθώς και στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, αντιπροσωπεύει το 27% του ΑΕΠ (στοιχεία 2009). Αντίθετα, στις οικονομίες του ΟΟΣΑ, η γεωργία αντιπροσωπεύει λιγότερο από το 1,5% της συνολικής οικονομικής παραγωγής. Έτσι, ο ρόλος της γεωργίας στην προώθηση της συνολικής οικονομικής ανάπτυξης διαφέρει από χώρα σε χώρα και είναι γενικά πιο σημαντικός στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στον μετασχηματισμό των

⁶ Η οικονομική έλλειψη αναφέρεται στην περίπτωση που παρόλο που μπορεί να υπάρχει νερό, ο άνθρωπος δεν έχει τα κατάλληλα μέσα για την πρόσβαση και αξιοποίηση.

οικονομιών (κυρίως στην Ασία, τη Βόρεια Αφρική και την Εγγύς Ανατολή), η γεωργία συμβάλλει λιγότερο στην οικονομική ανάπτυξη, αλλά δεδομένου ότι η φτώχεια παραμένει συντριπτικά αγροτική, μία ανάπτυξη του γεωργικού τομέα θα είχε ισχυρή μείωση της φτώχειας (FAO 2012b).

Ο παρακάτω πίνακας μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα την ανάμειξη του γεωργικού τομέα στην οικονομική ανάπτυξη και μείωση της φτώχειας.

Πίνακας 1.1: Ο ρόλος της γεωργίας στην οικονομία και τη φτώχεια (2008)

	Agriculture-based economies	Transforming economies	Urbanized economies
Total population (millions)	615	3 510	965
Total poor population (millions)			
US\$1.08/day	170	583	32
US\$2.15/day	278	1 530	91
Agricultural labour force as share of total (%)	65	57	18
GDP growth (annual, 1993–2005, %)	3.7	6.3	2.6
Agricultural GDP as share of total (%)	29	13	6
Agricultural GDP growth (annual, 1993–2005, %)	4	2.9	2.2
Agriculture's contribution to GDP growth (1993–2005, %)	32	7	5

Source: Adapted from Tables 1.1 and 1.2 of World Bank. 2008. *World Development Report 2008: Agriculture for Development*. Washington, DC.

Πηγή: FAO, 2012b

Η βελτίωση της παραγωγής μπορεί να ευνοήσει την επισιτιστική επάρκεια με τρεις τρόπους:

- Αυξάνοντας την αγοραστική δύναμη των φτωχών αγροτών μέσω υψηλότερων εισοδημάτων από την αύξηση της παραγωγικότητας, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αγοράσουν τρόφιμα.
- Αυξάνοντας τα συναλλαγματικά κέρδη μέσω της αύξησης των γεωργικών εξαγωγών σε προϊόντα που η κάθε περιοχή έχει συγκριτικό πλεονέκτημα, παρέχοντας έτσι συνάλλαγμα για την εισαγωγή τροφίμων.
- Αυξάνοντας την εγχώρια παραγωγή τροφίμων και, επομένως, μειώνοντας σε σχετικό βαθμό την ανάγκη για εισαγωγές (Harrigan 2012).

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από ολοένα και ταχύτερη αύξηση του πληθυσμού, από πολλαπλασιασμό των πηγών έντασης σε όλο τον κόσμο, από αύξηση

των ανθρώπων που υποσιτίζονται και από αύξηση των ανθρώπων των οποίων το εισόδημά τους ολοένα και συρρικνώνεται· η γεωργία είναι τώρα περισσότερο από ποτέ ζωτικής σημασίας, όχι μόνο για την επισιτιστική ασφάλεια, αλλά και την επισιτιστική αυτοδυναμία (Carles και Montfort 2013).

1.2 ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΥΤΑΡΚΕΙΑ

Όταν το 1996 χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ο όρος επισιτιστική αυτάρκεια (food sovereignty) από τα μέλη της Via Campesina, κανείς δεν φανταζόταν ότι 17 χρόνια αργότερα οι συζητήσεις γύρω από αυτό τον όρο θα ήταν το ίδιο έντονες. Εστιάζοντας στο περιεχόμενο του ορισμού της επισιτιστικής αυτάρκειας, όπως εγκρίθηκε από το International Nyéléni Forum στο Μάλι το Φεβρουάριο του 2007, μπορεί κάποιος να αναγνωρίσει τη σημαντικότητα και την επικαιρότητά της:

"Η επισιτιστική αυτάρκεια είναι το δικαίωμα των λαών για υγιή και πολιτισμικά κατάλληλα τρόφιμα που παράγονται μέσω οικολογικών και βιώσιμων μεθόδων και το δικαίωμα τους να καθορίζουν το δικό τους φαγητό και τα συστήματα γεωργίας. Η επισιτιστική αυτάρκεια προωθεί το διαφανές εμπόριο που εγγυάται εισοδήματα σε όλους τους λαούς, καθώς και το δικαίωμα των καταναλωτών να ελέγχουν τα τρόφιμα και την διατροφή τους. Προϋποθέτει νέες κοινωνικές σχέσεις χωρίς καταπίεση και ανισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, μεταξύ των λαών, των φυλετικών ομάδων, των κοινωνικών και οικονομικών τάξεων και γενεών..." (Vasquez 2011:5)

Οι αγρότες, πια, σε όλο τον κόσμο απαιτούν μία εντελώς διαφορετική προσέγγιση της γεωργίας και του εμπορίου, τα οποία θα δίνουν προτεραιότητα στην επισιτιστική αυτάρκεια, τη διατήρηση της ζωής των αγροτών και την ασφάλεια των τροφίμων (James 2013).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι βίαιες διαδηλώσεις που ξέσπασαν το 2008, όταν η Νοτιο-Κορεάτικη Daewoo προσπάθησε να αγοράσει 1,3 εκατ. εκτάρια (ή αλλιώς το 1/3 των γεωργικών εκτάσεων) από τη Μαγαδασκάρη. Οι διαδηλώσεις ήταν τόσο έντονες και μαζικές, με αποτέλεσμα να πέσει η κυβέρνηση (Murphy 2013:4).

1.3 ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

Ο παραδοσιακός ορισμός της επισιτιστικής επάρκειας (αναφέρθηκε στο υποκεφάλαιο 1.1) είναι αυτός που αναφέρεται στην επάρκεια τροφίμων για τη διατήρηση της ανάπτυξης και της υγείας. Ο νέος ορισμός που συνδέει την επισιτιστική επάρκεια με την επισιτιστική ασφάλεια (food safety) αναφέρεται στο να είναι η αλυσίδα παραγωγής, μεταποίησης και διανομής ασφαλής από μικρόβια, έτσι ώστε τα τρόφιμα να μην μπορούν σκοπίμως να μολυνθούν με έναν παράγοντα που θα αρρωσταίνει τους ανθρώπους και θα τους προκαλεί θάνατο ή οικονομική απώλεια (Kinsey 2004:10-11).

Οι συζητήσεις γύρω από το θέμα της καταλληλότητας και ασφάλειας των τροφίμων ήρθαν τις τελευταίες δεκαετίες όταν το 1982 οι FAO και WHO κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι ασθένειες⁷ που οφείλονται σε μολυσμένα τρόφιμα είναι ίσως το πιο διαδεδομένο πρόβλημα υγείας και μία σημαντική αιτία μειωμένης παραγωγικότητας (Unnevehr 2003:2).

Περισσότεροι από 800 εκατ. άνθρωποι- πολλοί από τους οποίους είναι παιδιά- είναι σήμερα υποσιτιζόμενοι με σοβαρές επιπτώσεις στην ανάπτυξη και την ικανότητα μάθησης των παιδιών, όπως επίσης και την ικανότητα των ενηλίκων να έχουν μία πλήρως παραγωγική ζωή. Επιπλέον, οι περισσότεροι από αυτούς τους ανθρώπους βρίσκονται σε εκείνες τις περιοχές του κόσμου, όπου τα τρόφιμα είναι συχνά μολυσμένα ή νοθευμένα, μειώνοντας έτσι τη διατροφική τους ποιότητα και προκαλώντας σοβαρές βλάβες στην διατροφική και οικονομική τους ευημερία (FAO 2012b).

Οι παράγοντες που καθιστούν τις τροφές επικίνδυνες για τον άνθρωπο μπορεί να είναι μικροβιολογικοί, χημικοί, λόγω κακής διαχείρισης του περιβάλλοντος, όπως επίσης και λόγω διαφόρων προσθέτων τροφίμων (ζιζανιοκτόνα, φυτοφάρμακα) που εισέρχονται στην τροφική αλυσίδα, με αποτέλεσμα να απειλούν την ασφάλεια του προϊόντος που θα καταναλώσει ο άνθρωπος (Κυριακού 2005:149).

Σε ένα ευρύτερο όμως επίπεδο, η παγκοσμιοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, που χαρακτηρίζεται από μεγάλη γεωγραφική απόσταση και επεξεργασία τροφίμων από μεγάλες βιομηχανικές μονάδες μεγιστοποιεί τις πιθανές εισόδους παθογόνων στα περισσότερα σημεία της παραγωγικής διαδικασίας. Επιπλέον, το διεθνοποιημένο σύστημα αγοράς ευνοεί τις αλλαγές στην κατανάλωση και τη ζήτηση των τροφίμων με την ζήτηση πολλών καταναλωτών, τα τελευταία χρόνια, για φρέσκα προϊόντα και την αύξηση της εμφάνισης ασθενειών από μολυσμένα φρέσκα προϊόντα να είναι ποσά ανάλογα (Κυριακού 2005:169, 171).

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα για το πώς συνδέονται οι αλλαγές στις διατροφικές συνήθειες

⁷ Υπολογίζεται ότι σχεδόν το 70% των περίπου 1,5 δισ. επεισοδίων διάρροιας που συμβαίνουν στον κόσμο κάθε χρόνο προκαλούνται άμεσα από βιολογική ή χημική μόλυνση των τροφίμων (FAO 2012b).

με τα μη ασφαλή τρόφιμα, είναι η περίπτωση της Κούβας, η οποία με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης το 1989 έχασε τον εισαγωγέα της που την τροφοδοτούσε με φθηνή κονσερβοποιημένη τροφή. Μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, αναγκάστηκε να επανέλθει στις παραδοσιακές τεχνικές της γεωργίας. Η απόρριψη όμως των ντόπιων καταναλωτών ήταν τόσο έντονη, που η τότε κυβέρνηση αναγκάστηκε να δαπανήσει αρκετά χρήματα για την προώθηση των βιολογικών προϊόντων (Branford 2009:14).

Η ασφάλεια των τροφίμων επηρεάζεται είτε προς το θετικό ή προς το αρνητικό από τους κυβερνητικούς κανονισμούς και τις αποφάσεις των υποκειμένων που εμπλέκονται με τα δίκτυα τροφοδότησης. Αυτός είναι και ένας λόγος που η ασφάλεια των τροφίμων διαφέρει ανάμεσα στις χώρες και τις περιοχές του κόσμου· άλλοι λόγοι μπορεί να είναι το κλίμα, η γεωγραφία και ο βαθμός οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (Unnevehr 2003:3,6).

Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, είναι ότι τα τρόφιμα θα πρέπει να θεωρούνται, όχι μόνο ένα γεωργικό εμπόρευμα, αλλά και ζήτημα δημόσιας υγείας. Ως εκ τούτου, η ασφάλεια των τροφίμων θα πρέπει να θεωρείται από την κοινότητα δημόσιας υγείας ως απαραίτητη λειτουργία της. Η επισιτιστική ασφάλεια είναι από τα σημαντικότερα θέματα δημόσιας υγείας και πρέπει να ενσωματωθεί σε όλο το μήκος της αλυσίδας τροφίμων- “από το αγρόκτημα στο τραπέζι”- μέσω τριών τομέων: την κυβέρνηση, την βιομηχανία και τους καταναλωτές. Η λειτουργία ενός εθνικού συστήματος ελέγχου και ασφάλειας των τροφίμων είναι τόσο απαραίτητη όσο και η εκπαίδευση των πολιτών σε θέματα διατροφής (Unnevehr 2003:4· Κυριακού 2005:175).

1.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

Στον εικοστό αιώνα, οι προμήθειες τροφίμων ήρθαν σύμφωνα με τους κανόνες μιας νέας πολιτικής και οικονομικής τάξης. Μεγάλα αποθέματα τροφίμων έχουν αποδειχθεί ότι είναι ένα από τα κύρια γεωπολιτικά περιουσιακά στοιχεία των πλούσιων εθνών. Οι περισσότερες πλούσιες χώρες είναι ή υπήρξαν μεγάλοι εξαγωγείς των τροφίμων, και ελέγχουν την παγκόσμια αγορά τροφίμων προς όφελός τους. Οι τιμές των τροφίμων καθορίζονται στα μεγάλα ιδρύματα, όπως των χρηματιστηρίων του Σικάγο, της Ευρώπης και της Ιαπωνίας. Όσον αφορά τον ανταγωνισμό για την ηγεμονία της παγκόσμιας αγοράς τροφίμων, οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο κύριος εξαγωγέας τροφίμων στον κόσμο, έχει εμπλακεί σε "πολέμους τροφίμων" με την Ιαπωνία και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η δύναμη που έχουν τα τρόφιμα έχει χρησιμοποιηθεί απευθείας για πίεση πολλών εθνών προς μια επιθυμητή αλλαγή πολιτικής. Στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, κυρώσεις στα

τρόφιμα εφαρμόστηκαν σε μερικές χώρες για διάφορους σκοπούς. Για παράδειγμα, οι Ηνωμένες Πολιτείες έκαναν εμπάργκο σε έναν αριθμό εθνών όπως η Κούβα, το Ιράκ, το Ιράν, τη Λιβύη και το Σουδάν, εμποδίζοντας ή περιορίζοντας αυστηρά το εμπόριο τροφίμων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και των χωρών αυτών.

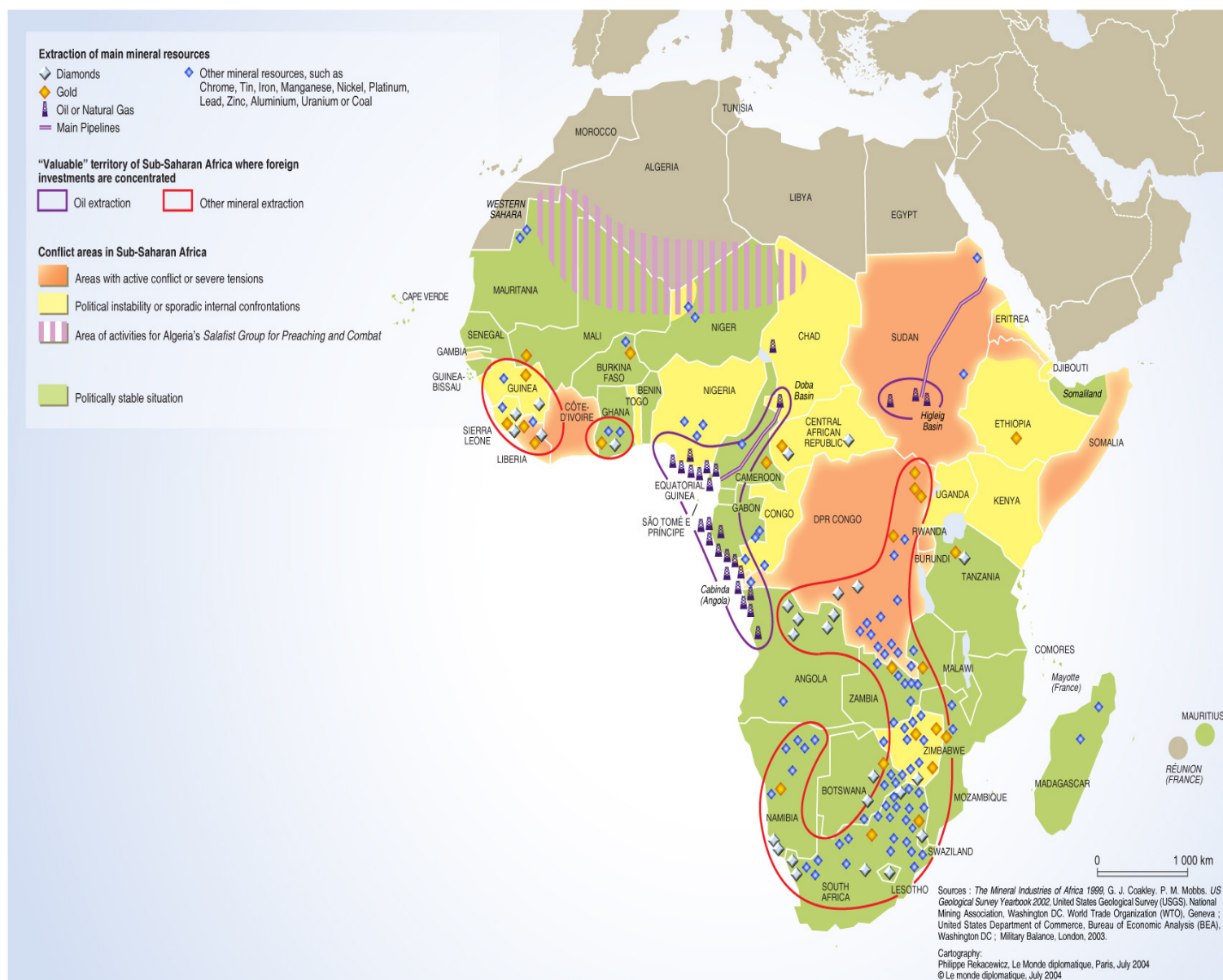
Στον εικοστό πρώτο αιώνα, η προμήθεια τροφίμων διέπεται από τους κανόνες της παγκόσμιας αγοράς τροφίμων και της παγκόσμιας γεωπολιτικής, οι οποίες επηρεάζουν τις αποφάσεις σχετικά με την παραγωγή και τη διανομή των τροφίμων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο (Esparza 2003).

Η προμήθεια των τροφίμων είναι άμεσα συνυφασμένη με τα έσοδα και την εξουσία. Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε τον καφέ, ο οποίος είναι ένα γεωργικό προϊόν που έχει τις στενότερες διασυνδέσεις με πρόσφατες βίαιες συγκρούσεις. Το 2000, ήταν ο δεύτερος μεγαλύτερος πόλος εσόδων του αναπτυσσόμενου κόσμου μετά από το πετρέλαιο. Οι τεράστιες διακυμάνσεις των τιμών γύρω από το "πικρό ρόφημα" είναι μέρος πολύπλοκων δυνάμεων της αιτιώδους συνάφειας που συνέβαλαν στη γενοκτονία του 1994 στη Ρουάντα, στην δημιουργία περιφερειών και κοινοτήτων βίας στο Μεξικό και την Κολομβία, στην εμφύλια σύρραξη στην Κεντρική Αμερική, και στη ενδυνάμωση συγκρούσεων σε άλλα μέρη του κόσμου (Messer και Cohen 2006:26).

Η αυξανόμενη ανησυχία για την πρόσβαση στα τρόφιμα και τους πόρους δημιουργεί επίσης μία νέα γεωπολιτική γύρω από τα τρόφιμα, με πολλές χώρες να αγοράζουν γεωργικές εκτάσεις για την επισιτιστική ασφάλεια των πολιτών τους. Η γεωπολιτική αυτή έχει την μορφή των επενδύσεων από χώρες που θέλουν να αντιμετωπίσουν την προοπτική μίας νέας επισιτιστικής κρίσης, με τεράστιες περιοχές του κόσμου να καταλαμβάνονται και να εξαγοράζονται· όχι με στρατιωτική δύναμη, αλλά με οικονομική δύναμη, που η Branford την χαρακτηρίζει ως το πιο δυνατό όπλο (2009: 81).

Οι επενδύσεις λοιπόν, αυτές ή οι "αρπαγές γης" (περαιτέρω ανάλυση στο κεφάλαιο 4) που γίνονται επίσης και για την πρόσβαση σε πόρους (βλέπε Σχήμα 1.8), δημιουργούν το δικό τους σύνολο πολιτικών εντάσεων (Thulin και Allegrini 2012).

Σχήμα 1.8: Ορυκτός πλούτος και πολιτική αστάθεια στην αφρικανική ήπειρο

Πηγή: UNEP, 2006 http://www.grida.no/graphicslib/detail/sub-saharan-africa-mineral-resources-and-political-instability_1408, πρόσβαση 23/5/2013

Πέρα από τον όρο “πρόσβαση” που δημιουργεί μία νέα γεωπολιτική, ο όρος “έλλειψη” έχει, εξίσου σημαντικό ρόλο στην πραγμάτωση της γεωπολιτικής σκηνής. Η ταραγμένη πολιτικά αραβική Μέση Ανατολή είναι η πρώτη γεωγραφική περιοχή όπου η παραγωγή σιτηρών από την κορύφωση έχει φτάσει στην παρακμή εξαιτίας της έλλειψης νερού, καθώς οι πληθυσμοί συνεχίζουν να αυξάνονται, μεγαλώνοντας έτσι τις ανησυχίες. Η παραγωγή σιτηρών ήδη μειώνεται στη Συρία και το Ιράκ και μπορεί να μειωθεί σύντομα και στην Υεμένη. Αλλά ο μεγαλύτερος κίνδυνος βρίσκεται στην Ινδία και την Κίνα. Στην Ινδία, όπου οι αγρότες χρησιμοποιούν περίπου 20 εκατομμύρια πηγάδια άρδευσης, τα αποθέματα νερού αρχίζουν και μειώνονται και τα πηγάδια

έχουν αρχίσει να στερεύουν. Η Παγκόσμια Τράπεζα αναφέρει ότι 175 εκατομμύρια Ινδοί τρέφονται με σιτηρά που παράγονται από την υπεράντληση. Στην Κίνα, η υπεράντληση είναι συγκεντρωμένη στη πεδιάδα της Βόρειας Κίνας, η οποία παράγει το ήμισυ του σιταριού της Κίνας και το ένα τρίτο του καλαμποκιού. Υπολογίζεται ότι περίπου 130 εκατομμύρια Κινέζοι σήμερα τροφοδοτούνται από υπεράντληση. (Brown 2011).

Οι χώρες συνειδητοποιούν με το πέρασμα του χρόνου, ότι η γη και το νερό γίνονται όλο και σπανιότερα, καθώς αυξάνεται η θερμοκρασία της γης, και σε συνδυασμό με την επισιτιστική κρίση που ξεκίνησε το 2007, μία νέα γεωπολιτική της έλλειψης τροφίμων αναδύεται αφήνοντας την ασφάλεια και το μέλλον μετέωρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΔΙΑΤΡΟΦΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 2007- 2008

Βρισκόμαστε σε μία εποχή, στην οποία το οικονομικό χάσμα είναι πιο έντονο από ποτέ. Βρισκόμαστε στο σταυροδρόμι της πιο σοβαρής κοινωνικής και οικονομικής κρίσης της σύγχρονης ιστορίας. Τα αποθέματα των προϊόντων που παράγονται μειώνονται ολοένα και περισσότερο και η αγροτική παραγωγή αδυνατεί να ακολουθήσει τους ρυθμούς και τα πρότυπα της Πράσινης Επανάστασης, με αποτέλεσμα να ανταποκρίνεται σε μικρό βαθμό στην αύξηση του πληθυσμού και της ζήτησης (Υψιπέτης 2011:8). Το παγκόσμιο διατροφικό σύστημα έχει ταχέως επαναπροσδιορισθεί καθοδηγούμενο από νέες υποκινούσες δυνάμεις. Επιπλέον, αλλαγές όπως η μεγένθυση του εισοδήματος σε κάποιες περιοχές του πλανήτη, οι κλιματικές αλλαγές, οι υψηλές ενεργειακές τιμές, η αστικοποίηση και όλες οι παραπάνω κάτω από το πέπλο της παγκοσμιοποίησης, μεταβάλλουν κατά πολύ την προσφορά και την ζήτηση.

Δικαίως λοιπόν, επανέρχεται στο προσκήνιο η αγροτική οικονομία και οι πολιτικές που σχετίζονται με τη διατροφή και τη διαμόρφωση των διεθνών τιμών στα τρόφιμα (Δούκας 2008).

Το ερώτημα που εγείρεται στο σημείο αυτό, είναι ποιοί παράγοντες επηρέασαν έμμεσα και άμεσα τις τιμές των βασικών ειδών διατροφής και ποιές οι επιπτώσεις των.

2.1 ΑΠΟΦΛΟΙΩΝΟΝΤΑΣ ΤΗ ΔΙΑΤΡΟΦΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Για να κατανοήσουμε την κρίση αυτή πρέπει να εμβαθύνουμε σε συγκεκριμένους όρους. Όροι όπως η παραγωγή, τα αποθέματα, η ελεύθερη αγορά, η παγκοσμιοποίηση και το εταιρικό κεφάλαιο, οι οποίοι μέσα από την αντικειμενική ενδοσκόπησή τους, θα δώσουν μια πιο σαφή εικόνα γύρω από το θέμα της διατροφικής κρίσης (Branford 2011:8). Οι απαντήσεις στα ερωτήματα που γεννάει η παγκόσμια επικαιρότητα δεν βρίσκονται τόσο στις αναλύσεις της τελευταίας πενταετίας, όσο σε μια κατανόηση εις βάθος της νεοφιλελεύθερης πολιτικής και του παγκοσμιοποιημένου συστήματος αγορών.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα της Katharina Wahlberg στο Global Policy Forum (3/3/2008), έχει δημιουργηθεί μια "νέα εποχή πείνας" που επηρεάζει ακόμη και την αστική μεσαία τάξη σε χώρες, όπως η Ινδονησία, η Υεμένη και το Μεξικό. Αυτή η "νέα εποχή πείνας" φέρνει στο προσκήνιο την εικόνα 870 εκατομμυρίων ανθρώπων (ή αλλιώς ένας στους οκτώ σε πλανητικό επίπεδο) με χρόνιο υποσιτισμό κατά την περίοδο του 2010- 2012 (FAO 2012c).

Παρόλα αυτά, αξίζει να αναφερθεί, ότι στο διάστημα του 1990 μέχρι και το 2007, ο αριθμός των υποσιτιζόμενων μειώθηκε από το 18,6 % στο 12,5 % του παγκόσμιου πληθυσμού και για τις χώρες η μεταβολή είχε ως εξής: από το 23,2 % στο 14,9 % (FAO 2012). Μέχρι πρότινος, όλα έδειχναν ότι οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας (ΑΣΧ)⁸ δεν είναι απλές θεωρητικές δεσμεύσεις, αλλά πράξεις επί της ουσίας. Στην ουσία, όμως, η παραπάνω εικόνα κινδυνεύει να χαρακτηριστεί από υπεραπλούστευση και εξωραϊσμό· οι παραπάνω αριθμοί, οι οποίοι αποτελούν μια χονδρική εκτίμηση, αφήνουν έξω τα άτομα που πάσχουν από αποβιταμίνωση, διατροφικές ανεπάρκειες και άλλες μορφές υποσιτισμού (Magdoff 2008). Ένας ακόμη λόγος που δημιούργησε την αισιόδοξη αυτή εικόνα ήταν οι αλλαγές στις διατροφικές συνήθειες μίας και μόνο χώρας, της Κίνας. Η Κίνα με τους εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας της τις δεκαετίες του '80 και του '90 συνέβαλλε στη μείωση του αριθμού των υποσιτιζόμενων κατά 74 εκατομμύρια. Εκτός από την Κίνα έξι ακόμα Λιγότερο Ανεπτυγμένες Χώρες (Ινδονησία, Βιετνάμ, Ταϊλάνδη, Νιγηρία, Γκάνα και Περού) μείωσαν τον αριθμό των υποσιτιζόμενων στο διάστημα 1990- 2000 (κατά 3 εκατομμύρια σε κάθε χώρα). Ωστόσο σε 47 κράτη της Αφρικής κυρίως, η κατάσταση επιδεινώθηκε. Κράτη όπως η ΛΔΚ βιώνει ραγδαία επιδείνωση μέχρι σήμερα (Χουλιάρας 2005: 51· Γεώργας 2004:45).

Το 2007 μετά από περίπου 30 χρόνια χαμηλών και σταθερών τιμών, οι τιμές των αγροτικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές παρουσίασαν απότομη αύξηση. Μετά την υποχώρησή τους το 2009 απροσδόκητα αυξήθηκαν ξανά το 2010 (κατά 11,32%). Θα ακολουθήσει το 2012 με μία εξίσου μεγάλη αύξηση των τιμών στα αγροτικά προϊόντα (Kelly 2012:12).

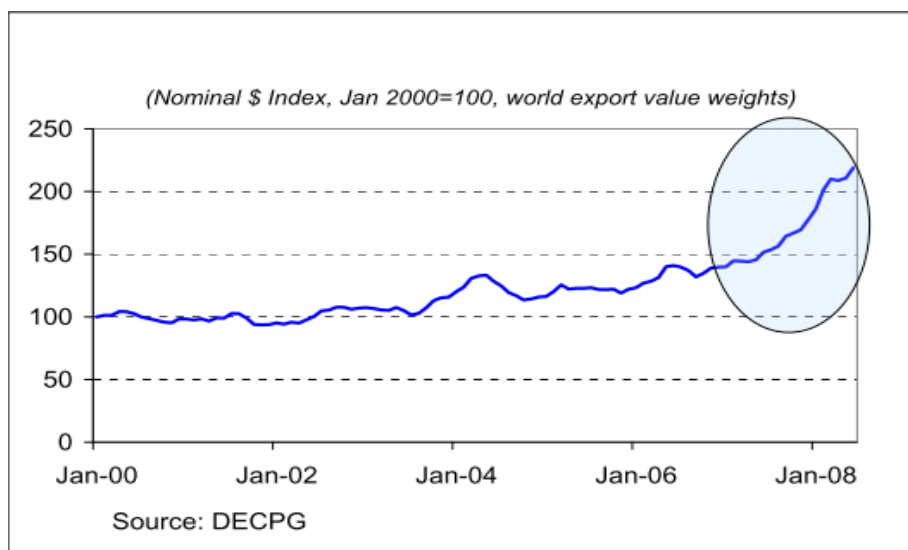
Αυτό που διαφοροποιεί την κρίση που ξεκινάει το 2007 από προηγούμενες κρίσεις, σύμφωνα με τον Frederic Mousseau, είναι ο παγκόσμιος χαρακτήρας της. Ο αντίκτυπός της δεν περιορίζεται μόνο σε μία χώρα ή μία περιοχή, αλλά γίνεται αισθητός από όλο τον κόσμο, προκαλώντας σοβαρές ανησυχίες για τα αποθέματα των τροφίμων σε παγκόσμια κλίμακα. Ο παγκόσμιος χαρακτήρας της κρίσης έφερε στο προσκήνιο την ανάγκη για επανεξέταση των πολιτικών και στρατηγικών ρυθμίσεων που διαχειρίζονταν μέχρι πρότινος την γεωργία και την πείνα σαν βασική τροχοπέδη της ανάπτυξης (Mousseau 2010:6).

Οι διεθνείς τιμές των εμπορεύσιμων τροφίμων βάσει του δείκτη του ΔΝΤ αυξήθηκαν κατά 130% από τον Ιανουάριο του 2002 έως και τον Ιούνιο του 2008. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, ότι μέσα σε ένα μόνο χρόνο σχεδόν (Ιανουάριο του 2007 έως τον Ιούνιο του 2008), η αύξηση στις τιμές των προϊόντων τροφίμων (βλέπε Σχήμα 2.1) αγγίζει κατά το ήμισυ την μεταβολή της καμπύλης τιμών που σημειώθηκε τα τελευταία 7 έτη, μέχρι και το 2008, σε ποσοστό 56% (Mitchell

⁸ Με τη Διακήρυξη της Χιλιετίας το 2000, η διεθνής κοινότητα ανέλαβε τη δέσμευση να μειωθεί δραστικά η απόλυτη φτώχεια σε όλες της μορφές της. Σε συνδυασμό με τη Διακήρυξη της Χιλιετίας διατυπώθηκαν και ορισμένοι Αναπτυξιακοί Στόχοι οι οποίοι περιλαμβάνουν στόχους γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως η εξάλειψη της φτώχειας, η εκπαίδευση, η ισότητα, η καταπολέμηση του AIDS/ HIV (OHE, <http://www.un.org/millenniumgoals/>, πρόσβαση 23/3/2013).

2008:2).

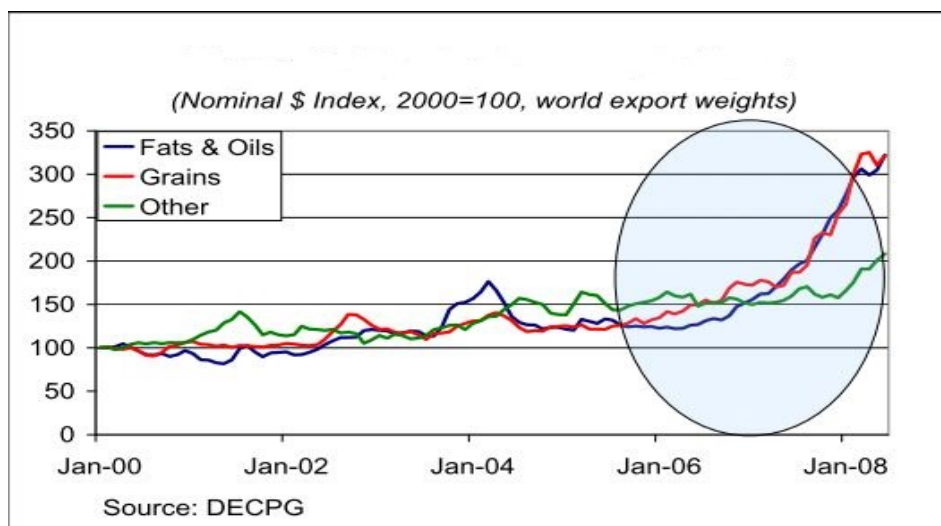
Σχήμα 2.1 : Οι τιμές των τροφίμων για τα έτη 2000- 2008

Πηγή: The World Bank, 2008

Η αύξηση των τιμών των βασικών προϊόντων διατροφής οδηγήθηκε από αυτή των σιτηρών (βλ. Σχήμα 1.2), η οποία άρχισε να γίνεται αισθητή από το 2005 (Mitchell 2008:3).

Σχήμα 2.2 : Οι τιμές βασικών ειδών διατροφής⁹

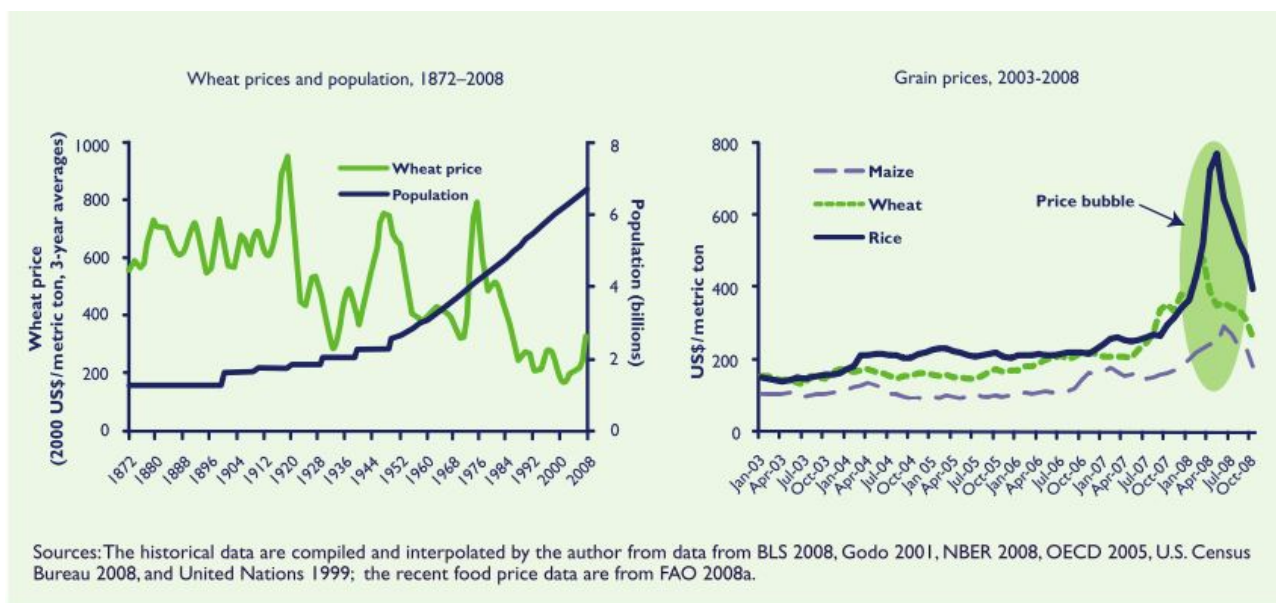

Πηγή: The World Bank, 2008

⁹ Τα άλλα είδη (*Other*) που παρουσιάζονται στο σχήμα, αναφέρονται σε ζάχαρη, εσπεριδοειδή, γαρίδες, μπανάνες και κρέας. (Mitchell 2008:3)

Η τιμή σχεδόν κάθε βασικού γεωργικού προϊόντος αυξήθηκε απότομα το 2007 και το 2008. Στις κορυφώσεις τους (βλ. Σχήμα 2.3) στα μέσα του 2008, οι διεθνείς τιμές του σιταριού και του καλαμποκιού ήταν τρεις φορές υψηλότερες από ό,τι στις αρχές του 2003, ενώ ακολουθεί η τιμή του ρυζιού που είναι πέντε φορές υψηλότερη. Οι τιμές στα γαλακτοκομικά προϊόντα (κυρίως βούτυρο και γάλα) τριπλασιάστηκαν μεταξύ 2003 και 2008, χωρίς όμως να λείπουν και οι αυξήσεις των τιμών στο φοινικέλαιο και τη μανιόκα¹⁰ (von Braun 2008:3-4).

Σχήμα 2.3 : Οι τιμές στα βασικά είδη διατροφής σε μακροχρόνια (α) και βραχυχρόνια (β) κλίμακα
(α) (β)

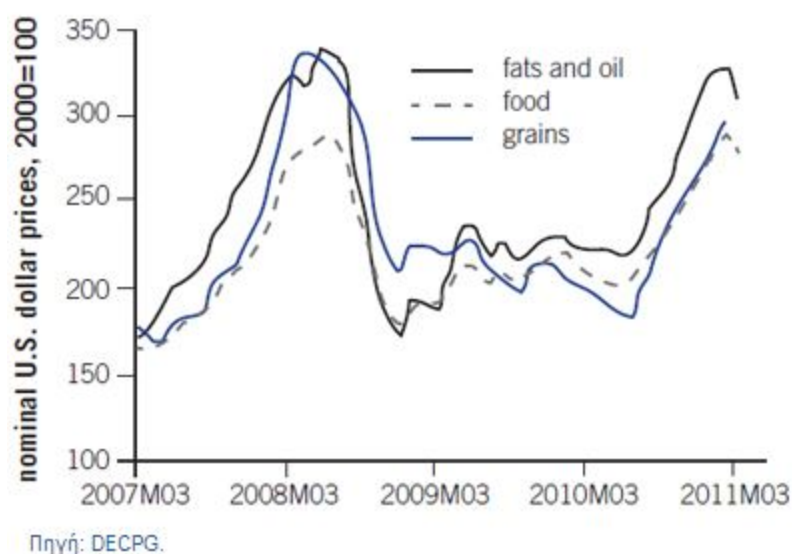
Πηγή: von Braun (IFPRI), 2008

Αρκετές χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής αντιμετωπίζουν διψήφια αύξηση των τιμών του καλαμποκιού στις αρχές του 2011.

Το παρακάτω σχήμα επικεντρώνεται σε ακόμη πιο περιορισμένη χρονική περίοδο· μας δείχνει τις δύο κορυφώσεις των τιμών σε κάποια από τα βασικά προϊόντα διατροφής· η πρώτη το 2007 - 2008 και η δεύτερη μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, το 2010 – 2011, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα τροφίμων (The World Bank 2011).

¹⁰ Η μανιόκα καταναλώνεται καθημερινά στην Δυτική Αφρική και κυρίως τη Νιγηρία, στην Ινδονησία, ενώ αποτελεί βασικό συστατικό της Βραζιλιάνικης διατροφής.

Σχήμα 2.4 : Παγκόσμιοι δείκτες τιμών των βασικών ειδών διατροφής (2007 – 2011)

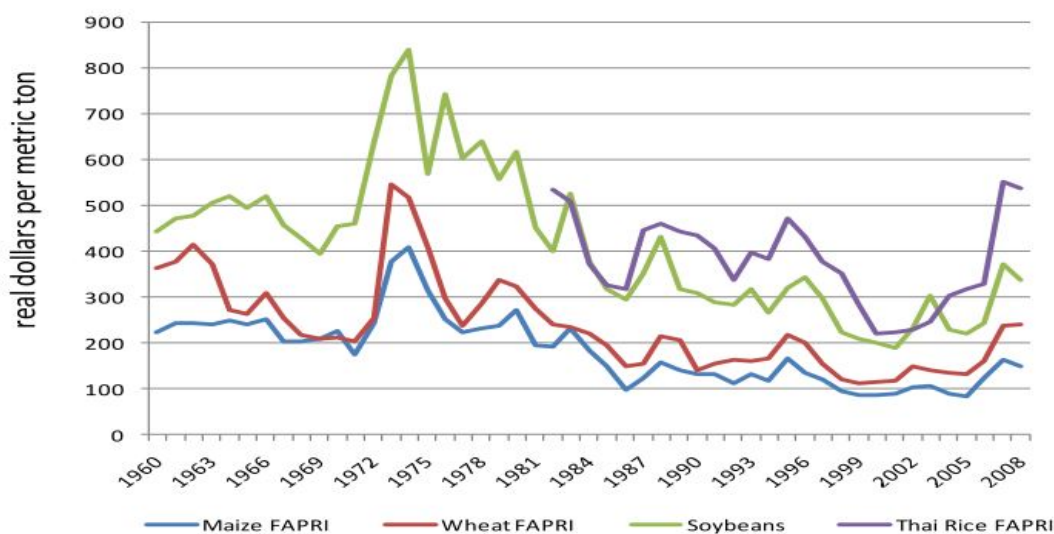
Πηγή: The World bank, 2011

Μεταξύ των περιφερειών ο υποσιτισμός τις δύο τελευταίες δεκαετίες μειώθηκε σχεδόν στο 30% στην Ασία και τον Ειρηνικό, παραμένοντας ωστόσο σε υψηλά επίπεδα. Η Αφρική όμως είναι η μόνη περιοχή, όπου ο αριθμός των υποσιτιζόμενων αυξήθηκε από 175 εκατομμύρια στα 239 εκατ., με σχεδόν 20 εκατ. να έχουν προστεθεί τα τελευταία τέσσερα¹¹ χρόνια (FAO 2012c).

Από τις αρχές του 2006, ο κόσμος βρίσκεται αντιμέτωπος με την μεγαλύτερη αύξηση των τιμών των βασικών ειδών στα τρόφιμα, φέρνοντάς μας στη μνήμη την δεκαετία του '70 με την παρόμοια αύξηση των τιμών στα τρόφιμα (βλ. Σχήμα 2.5). Αυτή η απότομη αύξηση των τιμών έχει εγείρει και πάλι το πανάρχαιο μαλθουσιανό ερώτημα αν η παραγωγή τροφίμων μπορεί να συμβαδίσει με την απαιτούμενη ζήτηση (FAO 2010).

¹¹ Η έκθεση του FAO δημοσιεύθηκε τον Οκτώβριο του 2012. Τα τελευταία στοιχεία αφορούν το έτος 2009 και έπειτα.

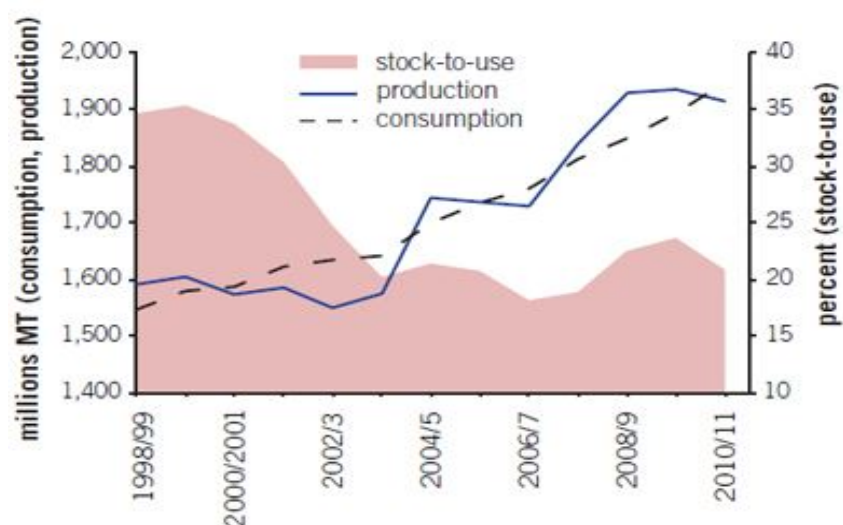
Σχήμα 2.5 : Ετήσιες πραγματικές¹² τιμές για βασικά είδη διατροφής (1960 – 2008)

Πηγή: FAO, 2010

Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία που παραθέτει η Παγκόσμια Τράπεζα σε έρευνά της, κατά την τελευταία δεκαετία η ζήτηση των τροφίμων ξεπερνά την παραγωγή. Αυτό φαίνεται καθαρά στο Σχήμα 2.6, όπου οι τιμές έχουν σαν αφετηρία το έτος 1999 και καταλήγουν στο έτος 2011 (The World Bank 2011).

Σχήμα 2.6 : Αναλογία παραγωγής, κατανάλωσης και αποθεμάτων

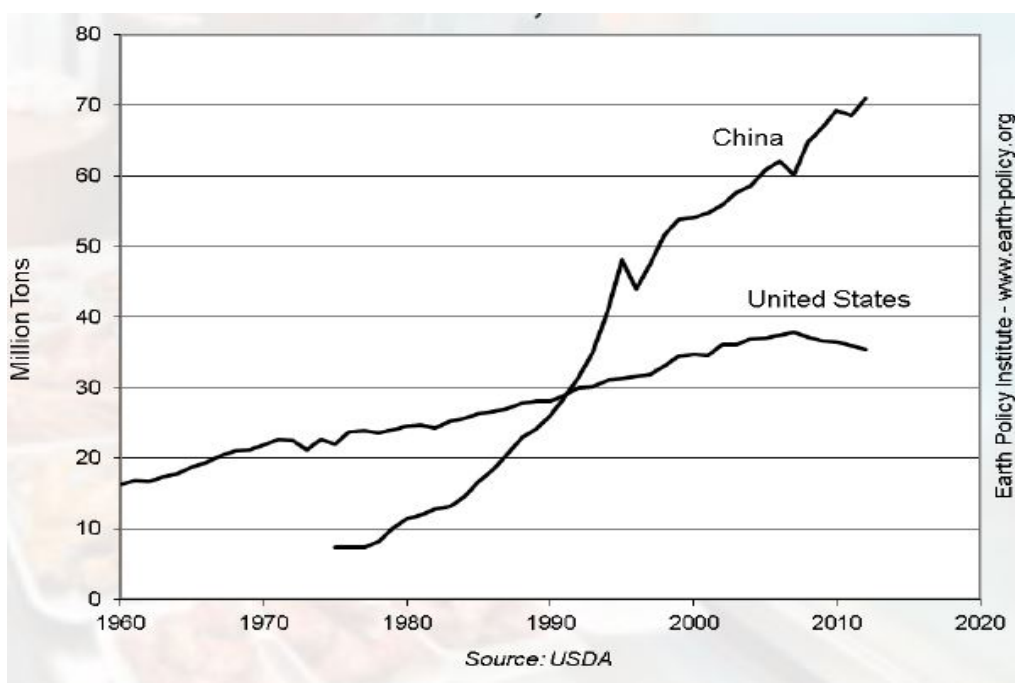
Πηγή: The World Bank, 2011

¹² Λαμβάνουμε τις πραγματικές τιμές ως αποπληθωρισμένες.

2.1.1 Τα αίτια της διατροφικής κρίσης

Δεν πρέπει να περιφρονείται το γεγονός, ότι οι διατροφικές συνήθειες σε μεγάλες χώρες όπως η Κίνα (βλέπε σχήμα 2.7) και η Ινδία, έχουν αλλάξει, συνοδευόμενες τόσο από αυξήσεις στο κατά μέσο όρο εισόδημα, όσο και στην αύξηση της αστικοποίησης, οδηγώντας σε ολοένα και αυξανόμενες πιέσεις για εντατικοποίηση της παραγωγής με έμφαση στην όλο και αυξανόμενη κατανάλωση κρέατος. Ως εκ τούτου, η άμεση κατανάλωση δημητριακών αυξάνεται ανά άτομο (FAO, 2010· Χουλιάρας 2005:50).

Σχήμα 2.7: Κατανάλωση κρέατος από την Κίνα και τις ΗΠΑ (1960-2010)

Πηγή: Brown L., 2012 (Earth Policy Institute)

Όσον αφορά τα παγκόσμια αποθέματα σιτηρών (βλ. Σχήμα 2.6), μειώθηκαν το 2005 – 2006 (αφού προηγήθηκε μια σχετικά μικρή αύξηση το 2004), καθώς η ζήτηση αυξήθηκε περισσότερο από την παραγωγή. Η εικόνα, επομένως, που προκύπτει είναι η εξής: από τον Ιανουάριο του 2005 έως και τον Ιούνιο του 2008, οι τιμές του καλαμποκιού σχεδόν τριπλασιάστηκαν, οι τιμές του σίτου αυξήθηκαν κατά 127% και οι τιμές του ρυζιού σημείωσαν 170% αύξηση. Την αύξηση των τιμών στα σιτηρά ακολούθησαν οι τιμές στα λίπη και τα έλαια, όπου το 2005 παρατηρήθηκε μία αύξηση

ρεκόρ στην παγκόσμια καλλιέργεια ελαιούχων σπόρων, που ήταν 13% μεγαλύτερη από ό,τι το προηγούμενο έτος (για καλύτερη επεξήγηση βλ. Σχήμα 2.2). Φυσικά, σε όλα τα παραπάνω δεν πρέπει να ξεχνούμε την στενά αλληλο-εξαρτώμενη σχέση των λιπών και των ελαίων με τις τιμές του φοινικέλαιου (Mitchell 2008:3).

Ο Lester Brown υποστηρίζει στον Guardian ότι τα τελευταία επτά στα οχτώ χρόνια παρήχθησαν λιγότερα δημητριακά σε σχέση με τις προηγούμενες χρονιές, ενώ η ίδια η εφημερίδα διεγείρει τις ανησυχίες με τις δηλώσεις του Αμερικανικού Υπουργείου Γεωργίας: “τα παγκόσμια αποθέματα δημητριακών φέτος θα φθάσουν στο χαμηλότερο επίπεδο τους από τότε που υπάρχουν στοιχεία. Εδώ και εκατό χρόνια ποτέ δεν βρίσκονταν σε τόσο χαμηλά επίπεδα, παρά μόνον σε πολεμικές περιόδους” (Vidal, 29/8/2007).

Από το 1961 η παραγωγή δημητριακών στον κόσμο τριπλασιάστηκε, ενώ ο πληθυσμός έχει διπλασιασθεί. Τα αποθέματα βρίσκονται στο χαμηλότερο επίπεδο των τελευταίων 30 ετών (GRAIN 2008).

Υπάρχει μια σειρά από παράγοντες που συνέβαλλαν στην αύξηση των τιμών των τροφίμων (Mitchell 2008:5). Οι παράγοντες οι οποίοι καθιστώνται και σαν αίτια είναι πολύπλοκοι και οφείλονται σε ένα συνδυασμό αλληλο-ενισχυόμενων συνθηκών. Συνθήκες όπως η ξηρασία σε βασικές καλλιέργειες, τα χαμηλά αποθέματα σιτηρών και ελαιούχων σπόρων, η ολοένα και αυξανόμενη χρήση πρώτης ύλης για την παραγωγή βιοκαυσίμων και η συνεχόμενη υποτίμηση του αμερικανικού δολαρίου, αναφέρονται ως επί το πλείστον σαν τα αίτια της αύξησης των τιμών σε παγκόσμιο επίπεδο (OECD 2008).

Έρευνες και δημοσιεύσεις (Branford 2009· 2011) αναφέρουν σαν επιπρόσθετο και διαχρονικό αίτιο τη δράση του κερδοσκοπικού συστήματος και πιο συγκεκριμένα των προμηθευτών γεωργικών εισροών και επενδυτών στο γεωργικό τομέα, προκαλώντας αντιδράσεις¹³. Με τον μονοπωλιακό έλεγχο των σπόρων, των φυτοφαρμάκων, των λιπασμάτων και τον τεχνολογικό εξοπλισμό γενικότερα, οι γιγαντιαίες εταιρίες βλέπουν τα κέρδη τους να αυξάνονται, (βλ. Πίνακα 2.1 και 2.2) τη στιγμή που εκθέσεις του FAO κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου με την αύξηση του αριθμού των υποσιτιζόμενων από 13 εκατομμύρια το 2004 – 2006, σε 16 εκατομμύρια το 2010 – 2012 (FAO, 2012c). Οι Piesse και Thirtle (2009) θα συμφωνήσουν ότι η κερδοσκοπία αυξάνεται όταν τα αποθέματα στα τρόφιμα μειώνονται (Headey 2010). Πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα, ο Olivier De Schutter, ειδικός εισηγητής των Ηνωμένων Εθνών πάνω στο Δικαίωμα για Τροφή, έχει εκφράσει κι αυτός τις ανησυχίες του για τον βαθμό που τα

¹³ Η δεύτερη μεγάλη τράπεζα της Γερμανίας, Commerzbank, πρόσφατα διέκοψε την παραδοσιακή στρατηγική της επένδυσης αγροτικών προϊόντων μέσω προθεσμιακών συμβολαίων, αντιδρώντας στην κριτική που δέχονται οι τράπεζες σε όλο τον κόσμο, περί κερδοσκοπίας (AgroNews, 2013 διαθέσιμο στο: <http://www.agronews.gr/agora/eboreumata/arthro/91161/min-purovoleite-tous-kerdoskopous-gia-tin-anodo-ton-timon-sta-trofima/>, πρόσβαση 20/4/2013

αντισταθμιστικά κεφάλαια, τα συνταξιοδοτικά κεφάλαια και οι επενδύσεις των τραπεζών κερδοσκοπούν εις βάρος των αγορών τροφίμων. Επιμένει, προσδίδοντας στην κερδοσκοπία κυρίαρχο ρόλο στην παγκόσμια αγορά, επηρεάζοντας τις τιμές των τροφίμων (Branford 2011: 22).

Πίνακας 2.1 : Κέρδη για ορισμένες από τις μεγαλύτερες εταιρείες λιπασμάτων στον κόσμο

Εταιρείες.	Κέρδη 2007 (US \$ εκατ.)	Αύξηση από το 2006 (%)
Potash Corp (Καναδάς)	1.100	72%
Yara (Νορβηγία)	1.116	44%
Sinochem (China)	1.100	95%
Mosaic (ΗΠΑ)	708	141.
ICL (Ισραήλ)	535	43%
K + S (Γερμανία)	420	2.8.

Πηγή: GRAIN, <http://www.grain.org/article/entries/178-making-a-killing-from-hunger>, πρόσβαση 16/4/2013

Πίνακας 2.2 : Κέρδη για ορισμένες από τις μεγαλύτερες εταιρείες σιτηρών στον κόσμο

Εταιρείες.	Κέρδη 2007 (US \$ εκατ.)	Αύξηση από το 2006 (%)
Cargill (ΗΠΑ)	2.340	36%
ADM (ΗΠΑ)	2.200	67%
ConAgra (ΗΠΑ)	764	30%
Bunge (ΗΠΑ)	738	49%
Noble Group (Σιγκαπούρη)	258	92%
Marubeni (Ιαπωνία)	90	43%

Πηγή: GRAIN, <http://www.grain.org/article/entries/178-making-a-killing-from-hunger>, πρόσβαση 13/4/2013

Για τον διεθνή οργανισμό GRAIN (2008), η απάντηση στο ποιά είναι τα αίτια που διαμόρφωσαν τις υψηλές τιμές, βρίσκεται στο κοντινό παρελθόν: οι αδιάκοπες πολιτικές ώθησης του γεωργικού μοντέλου της Πράσινης Επανάστασης, από το 1950.

Απομονώνοντας τα τελευταία έτη και κοιτώντας σε ένα πιο μακροχρόνιο παρελθόν, αυτό που βλέπουμε είναι τακτικές νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης με πολλά τιμήματα, ανά διαστήματα. Ένα ανάλογο τίμημα είναι και η πρόσφατη κρίση, όπως επίσης και η εικόνα της επίμονης φτώχειας σε πολλά κράτη του αναπτυσσόμενου κόσμου.

Η κρίση στο παγκόσμιο επισιτιστικό σύστημα έχει τις ρίζες της στην επέκταση του εταιρικού κεφαλαίου (Branford 2011:8). Η παρουσία TNCs στα αναπτυσσόμενα κράτη, θα μπορούσε να συμβάλλει στον εκσυγχρονισμό- με την προϋπόθεση να γίνονται ρυθμίσεις σε επίπεδο κράτους, με πρακτικές εποπτείας, ώστε να μην παρακωλύεται η ανάπτυξη της οικονομίας στα κράτη αυτά (Χουλιάρας και Ρούσσοι 2005:71). Ωστόσο στα κράτη αυτά η κατάσταση που επικρατεί είναι το "άνοιγμα" των αγορών στην παγκόσμια βιομηχανία μεταποίησης αγροτικών προϊόντων, στους κερδοσκόπους και τις επιδοτούμενες εξαγωγές τροφίμων από τις πλούσιες χώρες (GRAIN 2008), βάζοντας έτσι σε κίνδυνο τις περιουσίες και την επισιτιστική επάρκεια του γηγενούς πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μετά, παρουσιάστηκε στο διεθνές οικονομικό προσκήνιο μια νέα πολιτική παραγωγής και marketing- "από τον σπόρο στο σουπερμάρκετ", η οποία πέρασε στον έλεγχο πολυεθνικών επιχειρήσεων, όπως η Unilever. Οι τακτικές της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης προκάλεσαν- και εξακολουθούν να προκαλούν- δομική κατάρρευση στις αναπτυσσόμενες χώρες, υπό την μορφή πείνας και εξάρτησης από την επισιτιστική βοήθεια. Με το τέλος της μεταπολεμικής περιόδου, το σύστημα αυτό μείωσε την αγροτική παραγωγή για τοπική κατανάλωση (Χουλιάρας 2005:62).

Με την αλλαγή στην παραγωγή τροφίμων μέσω του μοντέλου της Πράσινης Επανάστασης, μπήκαν τα θεμέλια για τον έλεγχο της ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες από τα ανεπτυγμένα κράτη και τις διεθνικές επιχειρήσεις. Η επιθυμία των τελευταίων για έλεγχο στην παραγωγή, επέφερε μεγάλη αλλαγή στον αγροτικό τομέα, με την αντικατάσταση των μικρο-αγροτών από τη βιομηχανοποιημένη γεωργία (Vasquez 2011).

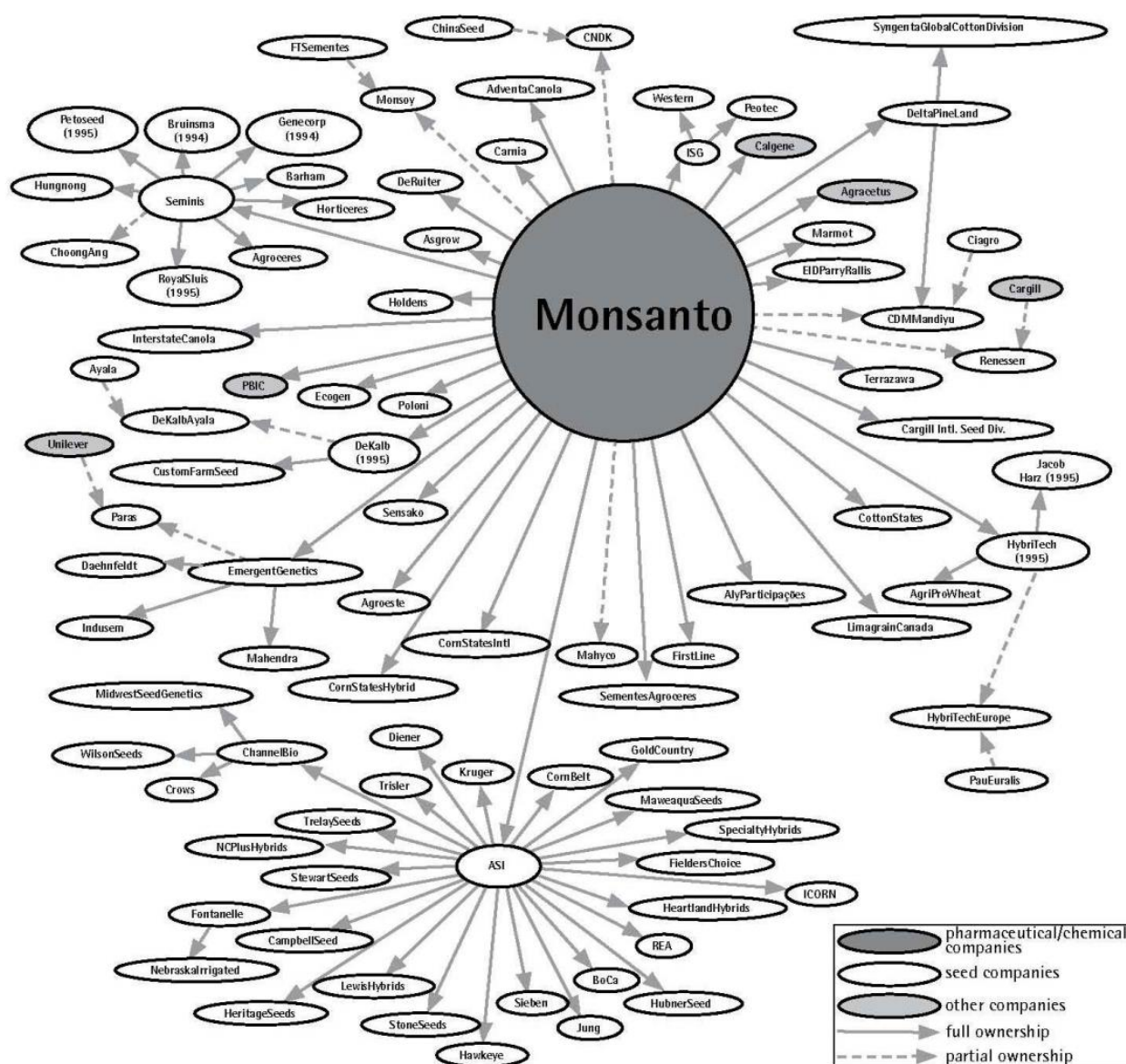
Η Πράσινη Επανάσταση έμεινε στην ιστορία σαν μία τεχνολογική επανάσταση, φέρνοντας τα Γενετικά Τροποποιημένα Προϊόντα (Γ.Τ.Π.) (Χουλιάρας 2005:69) και προσφέροντας υψηλής τεχνολογίας αγροτικό εξοπλισμό, νέες ποικιλίες σπόρων, εξειδικευμένα αρδευτικά συστήματα, με

σκοπό ενός και μόνο αποτελέσματος: τη διάδοση των μονοκαλλιεργειών (Vasquez 2011). Παρόλα αυτά, οι φτωχές χώρες μέχρι σήμερα δεν φαίνεται να ευνοούνται από την αλλαγή αυτή στο σύστημα παραγωγής, μιας και αφορούν κυρίως καλλιέργειες καλαμποκιού, σόγιας και βαμβακιού, που δεν καλλιεργούνται ως επί το πλείστον από τους φτωχούς γεωργούς (Ματάλα και Χουλιάρας 2005:69-70). Οι γ.τ. καλλιέργειες και τα υβρίδια επιβάλλουν ένα εντατικό μοντέλο αγροτικής εκμετάλλευσης (GRAIN, 2010). Οι εταιρείες γ.τ. καλλιεργειών εξωθούν εκατομμύρια οικογένειες από τη γη τους, αλλά και μετατρέπουν τον τρόπο με τον οποίο πολλές χώρες καλλιεργούσαν. Όπως διακρίνει ο Robert Paalberg (2000), σήμερα οι αγρότες στα αναπτυσσόμενα κράτη δεν ωφελούνται από την επανάσταση των γ.τ. καλλιεργειών. Αυτό όμως δεν εμποδίζει τις πολυεθνικές εταιρείες σποροπαραγωγής να εντείνουν την κυριαρχία τους στον αγροτικό τομέα και να πλουτίσουν από αυτόν (βλ. Πίνακα 2.2, 2.3) (Χουλιάρας, 2005:71).

Χαρακτηριστικά, να αναφερθούμε στην Monsanto¹⁴, η οποία αυτοπαρουσιάζεται σαν μία "αγροτική επιχείρηση" (an agricultural company), που εξειδικεύεται σε διαγονιακές καλλιέργειες, κυρίως σόγιας, καλαμποκιού, βαμβακιού και ελαιοκράμβης σε πολύ μεγάλες εκτάσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι εκτάσεις αυτές καλύπτουν 100 εκατομμύρια εκτάρια. Το 54,6% βρίσκεται στις ΗΠΑ, ακολουθεί η Αργεντινή με 18%, η Βραζιλία με 11,5 εκατομμύρια, ο Καναδάς με 6,1, η Ινδία με 3,8, η Κίνα με 3,5, η Παραγουάη με 2 και η Νότια Αφρική με 1,4 εκατομμύρια εκτάρια (Robin, 2010: xxvi).

¹⁴ Η Monsanto το 2007 ανακοίνωσε αύξηση 44% στα συνολικά κέρδη.

Σχήμα 2.8 : Το δίκτυο Monsanto

Πηγή: GRAIN, 2010, <http://www.grain.org/article/entries/4055-global-agribusiness-two-decades-of-plunder>, πρόσβαση 19/4/2013

Την στρεβλή αυτή κατάσταση της αγοράς τροφίμων ενισχύει το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα με την τοπική κατάρρευση των στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ το 2007 (GRAIN 2008). Ακολουθεί η υποτίμηση του αμερικανικού δολαρίου στις ΗΠΑ- έναν από τους μεγαλύτερους εξαγωγείς σιτηρών στον κόσμο, οδηγώντας σε αυξήσεις τιμών εντός και εκτός Αμερικής. Ο Mitchell (2008) υπολόγισε ότι η υποτίμηση του δολαρίου επέφερε αυξήσεις στις τιμές των τροφίμων της τάξης του 20%, κατά την περίοδο της κρίση, ενώ άλλες έρευνες μέτρησαν την αύξηση των τιμών κοντά στο 50% (Headey 2010:2-3).

Η αστάθεια των τιμών των βασικών εμπορευμάτων και η κατάρρευση του παγκόσμιου εμπορίου είναι δύο πτυχές της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Οι τιμές ανεβαίνουν, όταν οι αγορές είναι ανελαστικές (OECD 2008).

Η πορεία και οι μεταβολές των τιμών του πετρελαίου είναι πλήρως ανελαστικές. Οι διεθνείς τιμές των τροφίμων και των καυσίμων συνδέονται στενά ιστορικά (Headey και Fan 2010:21). Μελετώντας ξανά το Σχήμα 1.3 και 1.5, οι μεγάλες αυξήσεις των τιμών σε βασικά είδη διατροφής επί την δεκαετία του '70, θα μας επιβεβαιώσουν, ότι πρόκειται όντως για στενή σχέση που συνδέει τα τρόφιμα και το πετρέλαιο. Ο Jacques Diouf, επικεφαλής του FAO έκανε την εξής εκτίμηση: “Αν συνδυάσετε την αύξηση των τιμών του πετρελαίου και την αύξηση των τιμών των τροφίμων τότε έχει τα στοιχεία μιας πολύ σοβαρής (κοινωνικής) κρίσης (...)” (Heinberg 2007: 36). Το πετρέλαιο μπορεί να επηρεάσει τις τιμές των τροφίμων μέσω διαύλων, περιλαμβανομένων της προσφοράς και της ζήτησης. Από την πλευρά της προσφοράς, το πετρέλαιο και τα κόστη συνοδευόμενα από αυτό αποτελούν μια σημαντική συνιστώσα της παραγωγής των περισσότερων εμπορευμάτων. Με αυτό τον τρόπο, η αύξηση των τιμών του πετρελαίου παρέχει μια ισχυρή εξήγηση της κλιμάκωσης των τιμών των βασικών προϊόντων και μη εδώδιμων προϊόντων (Headey και Fan 2010: 25).

Η συμβολή των ενεργοβόρων συνιστωσών του συνολικού κόστους παραγωγής (λιπάσματα, χημικά προϊόντα, καύσιμα, λιπαντικά και ηλεκτρική ενέργεια) στην παραγωγή των ΗΠΑ (βλ. Πίνακα 2.3) ήταν 13,4% για το καλαμπόκι, 6,7% για τη σόγια και 9,4% για το σιτάρι. Όσον αφορά τη ζήτηση, μπορεί με ασφάλεια να συνταχθεί, ότι οι παράγοντες ζήτησης, επίσης, συμβάλλουν σημαντικά στην αύξηση των τιμών των τροφίμων. Τα βιοκαύσιμα είναι μία πολύ σημαντική πηγή που μεγενθύνει τη ζήτηση (Headey και Fan, 2010:28). Η αύξηση της παραγωγής βιοκαυσίμων όχι μόνο έχει αυξήσει τη ζήτηση για τα προϊόντα διατροφής, αλλά έχει οδηγήσει και σε μεγάλες αλλαγές στις χρήσεις γης, μειώνοντας την ποσότητα σίτου και των καλλιεργειών που ανταγωνίζονται με τα προϊόντα τροφίμων, που χρησιμοποιούνται όμως για την παραγωγή βιοκαυσίμων (Mitchell 2008). Η αιθανόλη και το βιοντίζελ μπορούν να παράγονται από μία ποικιλία καλλιεργειών, συμπεριλαμβανομένων του καλαμποκιού, της σόγιας, ελαιοκράμβης, ηλιάνθου, μανιόκας, ζαχαροκάλαμου, φοινικέλαιου και jatropha. Δεδομένου, ότι η τιμή του πετρελαίου αυξάνεται (και τα αποθέματα ολοένα και μειώνονται), πολλοί αγρότες διαπιστώνουν ότι μπορούν να αυξήσουν το εισόδημά τους με την ανάπτυξη των καλλιεργειών αυτών, πουλώντας τα προϊόντα σε εργοστάσια βιοκαυσίμων, είτε για την τοπική κοινότητα ή για εξαγωγή (Heinberg, 2007:36).

Πίνακας 2.3 : Το κόστος των βιοκαυσίμων στα αγροτικά προϊόντα. Εκτιμήσεις (2001 – 2007)

Row number	Indicator	Maize	Soybeans	Wheat
1	Yield gap (ratio of 2001 to 2007 yields)	0.9	0.9	1
2	Total costs in 2007 with 2001 cost levels ^a (U.S. dollars)	325.1	225.6	180.1
3	Actual total costs in 2007 (U.S. dollars)	453.5	295.4	235.7
4	Difference (row 3 - row 2) (U.S. dollars)	39.5	30.9	30.9
5	Difference deflated by yield growth (row 4 x row 1) (U.S. dollars)	35.5	27.8	27.8
6	Change in prices received by farmers (percent)	132.6	99	101.7
7	Oil-related cost increase as a percentage of the total price increase paid to farmers (row 5 ÷ row 6)	8	11	20.3

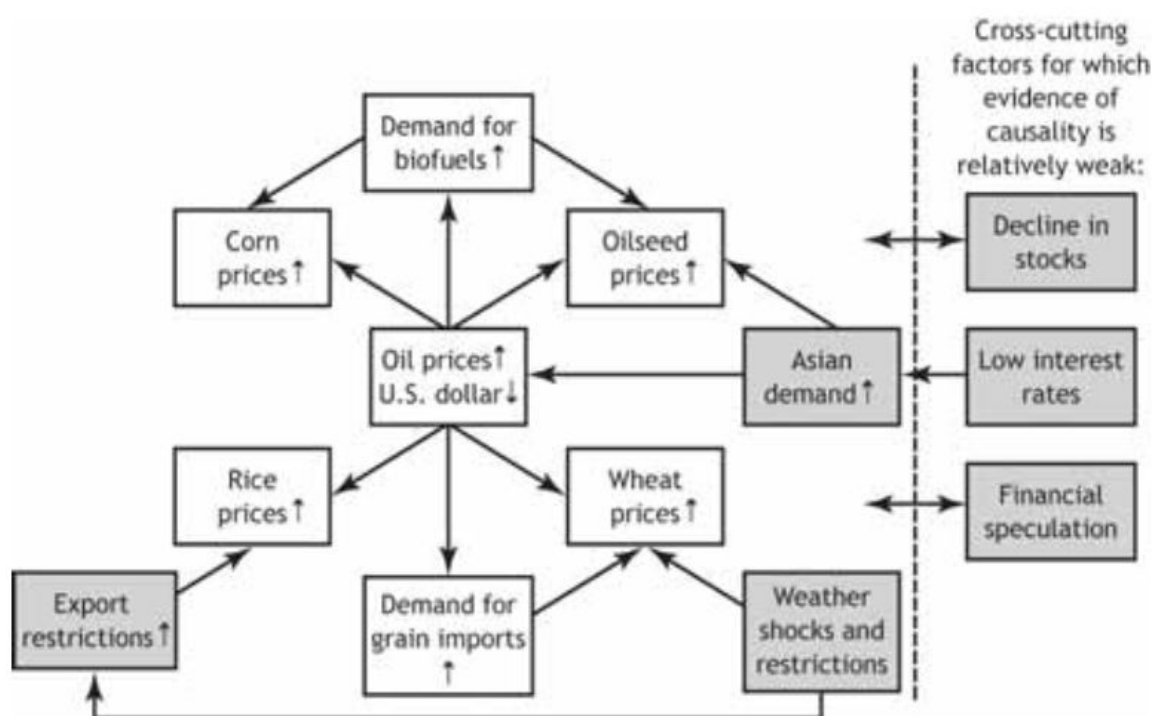
Πηγή: Headey & Fan, 2010 (IFPRI)

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας αιθανόλης στις ΗΠΑ, συνεπώς, επηρεάζει τη διαθεσιμότητα των τροφίμων σε άλλες χώρες, τόσο σε άμεσο, όσο και σε έμμεσο επίπεδο· αυξάνονται οι τιμές της τορτίγιας στο Μεξικό¹⁵ και διαταράσσεται η βιομηχανία των ζώων και των πουλερικών στην Ευρώπη και την Ασία (Heinberg 2007:37). Από την ολοένα και αυξανόμενη παραγωγή των βιοκαυσίμων επηρεάστηκε έμμεσα και το ρύζι, παρόλο που δεν συμβάλλει καθόλου για την παραγωγή βιοκαυσίμων. Ωστόσο, οι τιμές των άλλων εμπορευμάτων (κυρίως του σιταριού), οδήγησε στην ταχεία αύξηση των τιμών του ρυζιού, με τριπλασιασμό της τιμής του από τον Ιανουάριο έως και τον Απρίλιο του 2008 (Mitchell 2008:13).

Κλείνοντας, παρατίθεται ένα σχήμα, που δείχνει παραστατικά και περιληπτικά τα όσα αναφέρθηκαν, κατά κύριο λόγο, παραπάνω.

¹⁵ Στο Μεξικό, η διατροφική κρίση έχει μετονομαστεί σε “Κρίση της τορτίγιας”. Το διαθέσιμο εισόδημα για τρόφιμα μειώθηκε ραγδαία το 2007 και το 2008. (Headey 2011:4).

Σχήμα 2.8 : Τα κύρια αίτια της διατροφικής κρίσης

Πηγή: Headey & Fan, 2010 (IFPRI)

2.1.2 Οι επιπτώσεις της διατροφικής κρίσης στις αναπτυσσόμενες χώρες

Η επισιτιστική κρίση είχε και θα εξακολουθεί να έχει σοβαρές επιπτώσεις στα τρόφιμα, την διατροφική επάρκεια, τη μακροοικονομική σταθερότητα και την πολιτική ασφάλεια. Ενδεικτικό του τελευταίου χαρακτηριστικού, αποτελούν οι κοινωνικές αναταραχές που λαμβάνουν χώρα σε πολλά κράτη της γης. Η επισιτιστική ανεπάρκεια έχει ωθήσει τους ανθρώπους 61 χωρών σε συγκρούσεις από το 2007. Από αυτές τις συγκρούσεις, δεν είναι μόνο οι χώρες με χαμηλά επίπεδα διακυβέρνησης που επηρεάζονται, αλλά και κράτη με υψηλές επιδόσεις έχουν επηρεαστεί επίσης (von Braun 2008:6). Οι συνέπειες της κρίσης των τροφίμων αντανακλώνται στον αριθμό των υποσιτιζόμενων και εκείνων που οδηγούνται αναπόφευκτα στο θάνατο. Περίπου 20.000 πεθαίνουν παγκοσμίως ως αποτέλεσμα της επισιτιστικής ανεπάρκειας- η πλειοψηφία των οποίων βρίσκεται στην Αφρική και την Ασία. Επιπλέον, περισσότερα από 140 εκατομμύρια άνθρωποι στον κόσμο έχουν προστεθεί στον αριθμό των υποσιτιζόμενων (Nellman et al 2009).

Όπως τονίσθηκε από το ΔΝΤ, οι περισσότερες χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής έχουν σχεδόν υποστεί διαδοχικά σοκ στα καύσιμα, τα τρόφιμα και την οικονομία (3F¹⁶). Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι χώρες εισαγωγής τροφίμων και πετρελαίου να γίνουν ευάλωτες, αδυνατώντας να διατηρήσουν τα συναλλαγματικά τους αποθέματα σε ισορροπία και να πληρώσουν για τις εισαγωγές και τη διατήρηση της ανάπτυξης.

Ευαίσθητα κράτη της Αφρικής παρουσιάσθηκαν ιδιαίτερα ευάλωτα στην αύξηση των παγκόσμιων τιμών των τροφίμων. Κυρίως στη Δυτική Αφρική, όπου οι κάτοικοι καταναλώνουν ρύζι πολύ περισσότερο απ'ό,τι στις άλλες περιοχές της Αφρικής και οι εισαγωγές ρυζιού ξεπερνούν κατά πολύ αυτές του καλαμποκιού (The World Bank 2013). Χώρες, λοιπόν, εισαγωγής τροφίμων έχουν πληγεί πολύ περισσότερο από τις υπόλοιπες χώρες, με τις εγχώριες τιμές να αυξάνονται και σε πολλές περιπτώσεις, οι άνθρωποι να αναγκάζονται να αλλάξουν μέχρι και τις διατροφικές τους συνήθειες. Μία ακόμη επίπτωση που σχετίζεται με τη διατροφή είναι και η μείωση τόσο της ποιότητας (πιο φτωχά πλέον τα πιάτα σε θρεπτικά συστατικά, λόγω μικρού εισοδήματος), όσο και της ποσότητας της διατροφής (Branford 2009:79).

Οι κρίσεις όμως δεν έχουν μόνο επιπτώσεις· τις περισσότερες φορές γεννάνε και ευκαιρίες. Μία ευκαιρία θα μπορούσε να είναι ότι η κρίση του 2007- 2008, αποτέλεσε ορόσημο στην κατανόηση του συστήματος τροφίμων στον κόσμο. Μέσω αυτής, υπάρχει το περιθώριο ο άνθρωπος και κυρίως οι κυβερνήσεις να υπογραμμίσουν τις αδυναμίες των ανοικτών αγορών και να συνειδητοποιήσουν την σημαντικότητα της επάρκειας των τροφίμων, όχι μόνο για το άμεσο μέλλον, αλλά και για το μακρινό (Murphy 2013:6).

2.1.3. Σημερινά δεδομένα και προοπτικές για το μέλλον

Πολλοί επιχειρηματολογούν ότι η πρόσφατη κρίση των τιμών των τροφίμων, που σταθεροποιήθηκε από το 2010 και έπειτα, δεν ήταν ούτε η πρώτη ούτε η μεγαλύτερη. Κοιτώντας σε μία πιο ευρεία χρονολογική κλίμακα όντως η επισιτιστική κρίση σε τίποτα δεν θυμίζει την μεγάλη κρίση του 1972-74. Σχεδόν κάθε βασικό προϊόν ήταν στη διπλάσια σχεδόν τιμή (δολάριο/ τόνο) σε σχέση με τις πρόσφατες τιμές. Παρ'όλα αυτά, δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο και για τις διατροφικές ανάγκες του παγκόσμιου πληθυσμού, όπως επίσης και για τον αριθμό του πληθυσμού της γης. Το μέγεθος του πληθυσμού αυξάνεται με ταχείς ρυθμούς και η ανεξέλεγκτη μεταβλητότητα των τιμών των τροφίμων δεν βοηθά να υπάρξει ένα σίγουρο σενάριο, όσον αφορά τις επόμενες

¹⁶ Fuel, Food, Financial.

δεκαετίες. Πολλοί είναι οι οργανισμοί που λένε, μέσα σε αυτούς και ο IFPRI, ότι οι τιμές των τροφίμων δεν θα γνωρίσουν καμία μείωση μέχρι και το 2020 (OECD 2008· von Braun 2008:9).

Σήμερα όμως, οι τιμές στα βασικά γεωργικά προϊόντα είναι σταθεροποιημένες και οι όποιες αναφορές στην διατροφική κρίση από τα μέσα ενημέρωσης πλέον σίγησαν. Ωστόσο, το κόστος για την κάλυψη των βασικών διατροφικών αναγκών παραμένει υψηλό και οι τιμές των προϊόντων δεν έχουν πάψει να είναι απρόβλεπτες.

Επίσης, υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εγκλωβίζουν τις παγκόσμιες ανησυχίες γύρω από τις τιμές των τροφίμων και είναι η συνεχής διάβρωση του εδάφους που προκαλεί η εντατική γεωργία, η ολοένα και αυξανόμενη αστικοποίηση, η προσεχής ανεπάρκεια του νερού και η έλλειψη κατάλληλου - διαθέσιμου εδάφους, όπως επίσης και οι ασθένειες που σχετίζονται με την καταστροφή του σιταριού εμποδίζοντας την απαραίτητη, για τον κόσμο, παραγωγή του. Οι παράγοντες αυτοί αποδεικνύουν τις προκλήσεις και τις δυσκολίες που πολλές χώρες πρέπει να αντιμετωπίσουν, όσο οι πληθυσμοί τους θα αναζητούν τρόπους για την κάλυψη των διατροφικών τους αναγκών. Έτσι, η επισιτιστική ανεπάρκεια επανέρχεται στο προσκήνιο και παραμένει, παρ'όλα αυτά, βασική παγκόσμια ανησυχία και βασική τροχοπέδη για την ανάπτυξη των χωρών.

Μέχρι στιγμής λοιπόν, επισημαίνεται το εξής στην διεθνή βιβλιογραφία: η γεωργική ανεπάρκεια συνεπάγεται την επισιτιστική ανεπάρκεια. Αυτό γίνεται ακόμα πιο έντονα αντιληπτό, αν αναλογισθεί κανείς το γεγονός, ότι ορισμένες χώρες βιώνουν έντονη έλλειψη υδάτινων πόρων, με αποτέλεσμα η γεωργία στις χώρες αυτές να καθίσταται ανεπαρκής και προβληματική. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα πολλές χώρες που είναι κύριοι εισαγωγείς τροφίμων να επιδιώκουν την επισιτιστική αυτάρκεια μέσω αποκτήσεων μεγάλης κλίμακας εκτάσεων γεωργικής γης. Η τακτική αυτή ορισμένων χωρών ξεκίνησε προς το τέλος της επισιτιστικής κρίσης του 2007-2008 και εντάθηκε υπό τη σκιά του φόβου μίας επικείμενης κρίσης των τροφίμων (Kugelman 2009:2).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΓΑΙΩΝ

Ενώ οι τιμές των βασικών εμπορευμάτων επέστρεψαν στα μέτρια επίπεδά τους μετά την μεγάλη αύξηση του 2007-2008, το ενδιαφέρον ωστόσο των επενδυτών για γεωργική γη εξακολουθεί να υφίσταται. Το 2009 οι εδαφικές συμφωνίες μεγάλης κλίμακας αποκτήσεων γης, τόσο αυτές που ήταν υπό διαπραγμάτευση όσο και αυτές που οριστικοποιήθηκαν, αφορούν εκτάσεις τουλάχιστον 56 εκατ. εκταρίων (Mha). Από τις συμφωνίες αυτές οι περισσότερες βρίσκονται στην Αφρική διαμορφώνοντας μία περιοχή 39,7 Mha (Arezki, Deininger και Selod, 2012).

Το επενδυτικό ενδιαφέρον για την Αφρική θα μπορούσε να ερμηνευτεί βάσει της αντιληπτής αφθονίας της υπο-χρησιμοποιούμενης γης στην ήπειρο. Σύμφωνα με πολλούς μελετητές, στην Αφρική το μεγαλύτερο μέρος της εύφορης γης της είναι υπό-εκμεταλλεζόμενο (Cotula et al., 2009:59).

Η ελκυστικότητα λοιπόν μίας χώρας, όσον αφορά στις επενδύσεις για μεγάλης κλίμακας γεωργική παραγωγή, εξαρτάται από τη διαθεσιμότητα και την εύκολη πρόσβαση στις υπο-χρησιμοποιούμενες εκτάσεις και το περιθώριο ύπαρξης δυνητικής γεωργικής εκμετάλλευσης, χωρίς αρνητικές συνέπειες για το περιβάλλον (Arezki, Deininger και Selod, 2012).

Έτσι, η παρουσίαση του προτύπου που αφορά το απόθεμα των γεωργικών εκτάσεων, καθώς και η παρουσίαση του σημερινού επιπέδου χρήσης των διαθέσιμων αγροτικών εκτάσεων στον Παγκόσμιο Νότο κυρίως, θα μπορούσε να παρέχει μία ολοκληρωμένη εικόνα για το πώς οι περισσότερες χώρες αντιλαμβάνονται και αντιδρούν σε μία εποχή που η διαθέσιμη γεωργική γη ολοένα και ταχύτερα εξαντλείται.

3.1 ΓΗ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙΤΑΙ

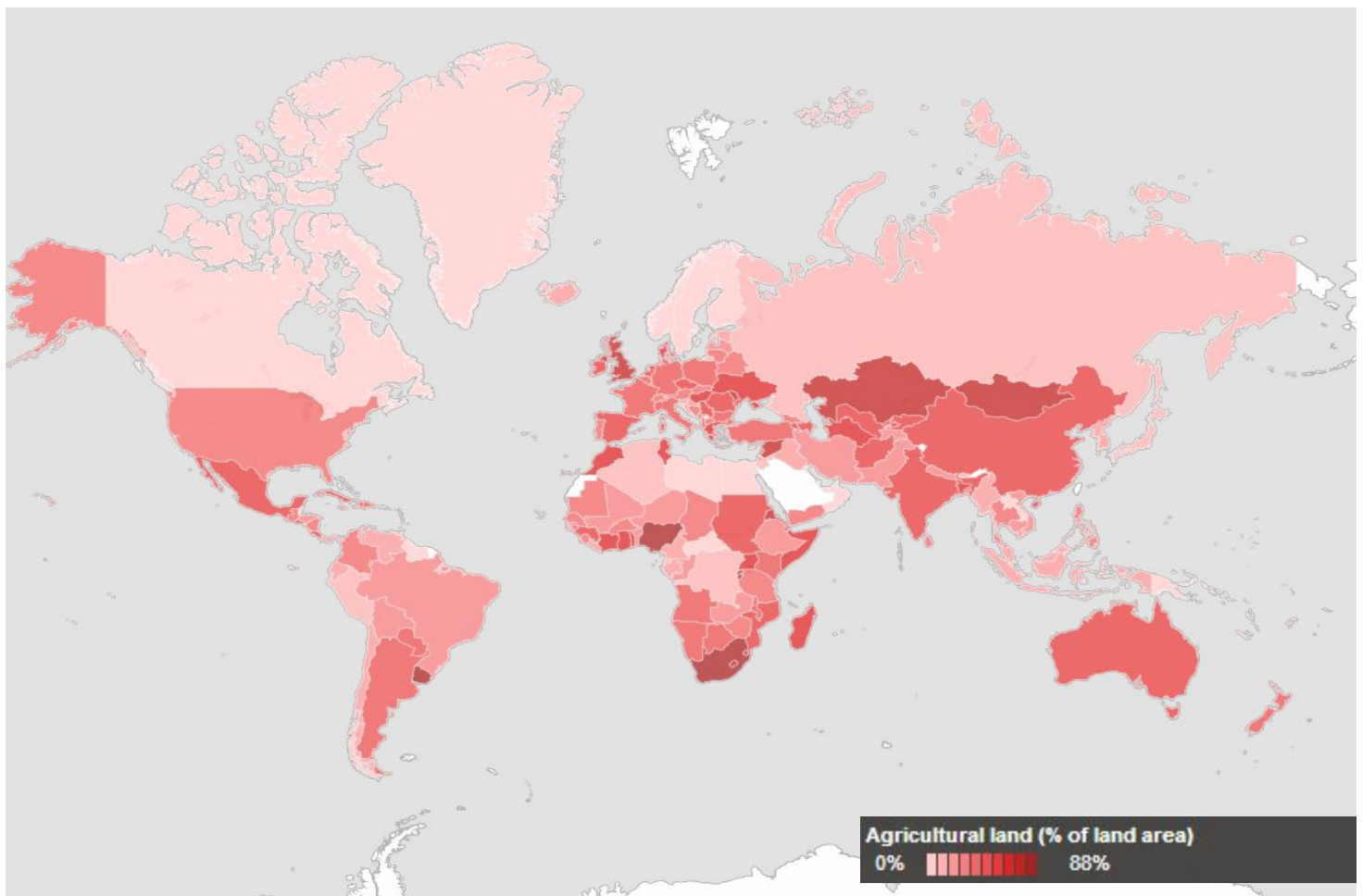
Από το 1990 τα παγκόσμια δάση μειώθηκαν (80 Mha), ενώ η καλλιεργήσιμη γη και οι περιοχές που χρησιμοποιούνται για μόνιμες καλλιέργειες αυξήθηκαν κατά 34 Mha στο σύνολο. Πάνω από το ήμισυ των γεωργικών εκτάσεων στον κόσμο χρησιμοποιείται σήμερα για την παραγωγή σιτηρών (674 Mha) ενώ το 21% αυτών χρησιμοποιείται για ελαιούχες καλλιέργειες (Kampman, Brouwer και Schepers, 2008:31).

Η παγκόσμια συνολική καλλιεργήσιμη γη ανέρχεται σε ενάμιση δισεκατομμύρια εκτάρια με

τα 960 Mha να είναι υπό καλλιέργεια στις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες (ΛΑΧ). Τα τελευταία 30 χρόνια η επέκταση της παγκόσμιας καλλιεργημένης περιοχής ανήλθε σε πέντε Mha ετησίως, ενώ οι χώρες της Λατινικής Αμερικής αποτελούν το 35% της παγκόσμιας επέκτασης στη χρήση της γης (Fischer et al., 2002:3).

Στην υποσαχάρια Αφρική 228 Mha καλλιεργήσιμης γης χρησιμοποιούνται για γεωργική παραγωγή (Nellemann et al., 2009:75). Καλύτερη απόδοση της διαθέσιμης γεωργικής γης δίνεται στο παρακάτω σχήμα, όπου η "γεωργική γη" ερμηνεύεται από τον FAO και την Παγκόσμια Τράπεζα, ως το άθροισμα (ή το ποσοστό) των εκτάσεων που αποτελούν την αρόσιμη γη, τις μόνιμες καλλιέργειες και τους μόνιμους βοσκοτόπους και λιβάδια (FAO 2013· The World Bank 2013).

Σχήμα 3.1: Παγκόσμια γεωργική γη (2008)

Πηγή: The World Bank, διαθέσιμο στο: <http://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.ARBL.ZS/countries?display=map> [πρόσβαση 16/9/2013]

Στοιχεία για την Βόρεια Αφρική και τα Αραβικά κράτη αναφέρουν ότι το 87% της κατάλληλης γης έχει ήδη καλλιεργηθεί, ενώ για τη Νότια Ασία το αντίστοιχο ποσοστό είναι όχι λιγότερο από το 94% (FAO, 2002).

Ενώ η γη γίνεται όλο και περισσότερο δυσεύρετη για τους μικρούς αγρότες, τους κτηνοτρόφους και τους αυτόχθονες λαούς γενικότερα, η ζήτηση για βιοκαύσιμα και οι διακρατικές συμφωνίες για την παραγωγή τροφίμων στον Παγκόσμιο Νότο αυξάνονται. Η παραγωγή βιοκαυσίμων δε, αναμένεται να αυξηθεί σημαντικά τις επόμενες δεκαετίες. Η ζήτηση βιοκαυσίμων οδηγεί πολλές χώρες στην αναζήτηση νέων γαιών μέσα από την αποψίλωση των δασών, όπως αυτά του Αμαζονίου και της Ινδονησίας. Χαρακτηριστικά αξίζει να αναφερθεί, ότι το 2006 περίπου 14 Mha γης (περίπου το ένα τοις εκατό της παγκόσμιας αρόσιμης γης) χρησιμοποιούνται για την παραγωγή βιοκαυσίμων). Σύμφωνα με τον FAO το ποσοστό αυτό προβλέπεται να αυξηθεί κατά δύο με τρεις φορές τοις εκατό από το 2030 (IFAD 2009:6).

Εξίσου σημαντικό αποτελεί το γεγονός ότι, κατά την τελευταία δεκαετία, περίπου 127 εκατομμ. δασών έχουν αποψιλωθεί, ενώ περίπου τα 36 Mha μετεμφυτεύτηκαν. Η Αφρική έχασε περίπου 53 Mha δασών κατά την περίοδο αυτή, κυρίως λόγω επέκτασης των καλλιεργειών (Fischer et al., 2002:1-2).

Επιπλέον, στις περισσότερες περιοχές της Ασίας τα δάση συρρικνώνονται, η γεωργική παραγωγή σταδιακά επεκτείνεται ταυτόχρονα με την υποβάθμιση της γεωργικής γης. Στην πραγματικότητα, περίπου το 20% της γεωργικής γης στην Ασία έχει υποβαθμιστεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών (Nellemann et al., 2009:40).

Οι δασικές περιοχές που διαθέτουν τις πιο ευνοϊκές περιβαλλοντικές συνθήκες είναι πιο πιθανό να μετατραπούν σε αρόσιμη γη για γεωργικούς σκοπούς. Επομένως ένα μεγάλο ποσοστό των δασικών εκτάσεων αποτελεί δυνητική καλλιεργήσιμη γη (UNEP 2009:21).

3.2 ΔΥΝΗΤΙΚΕΣ ΓΕΩΡΓΙΚΕΣ ΓΑΙΕΣ

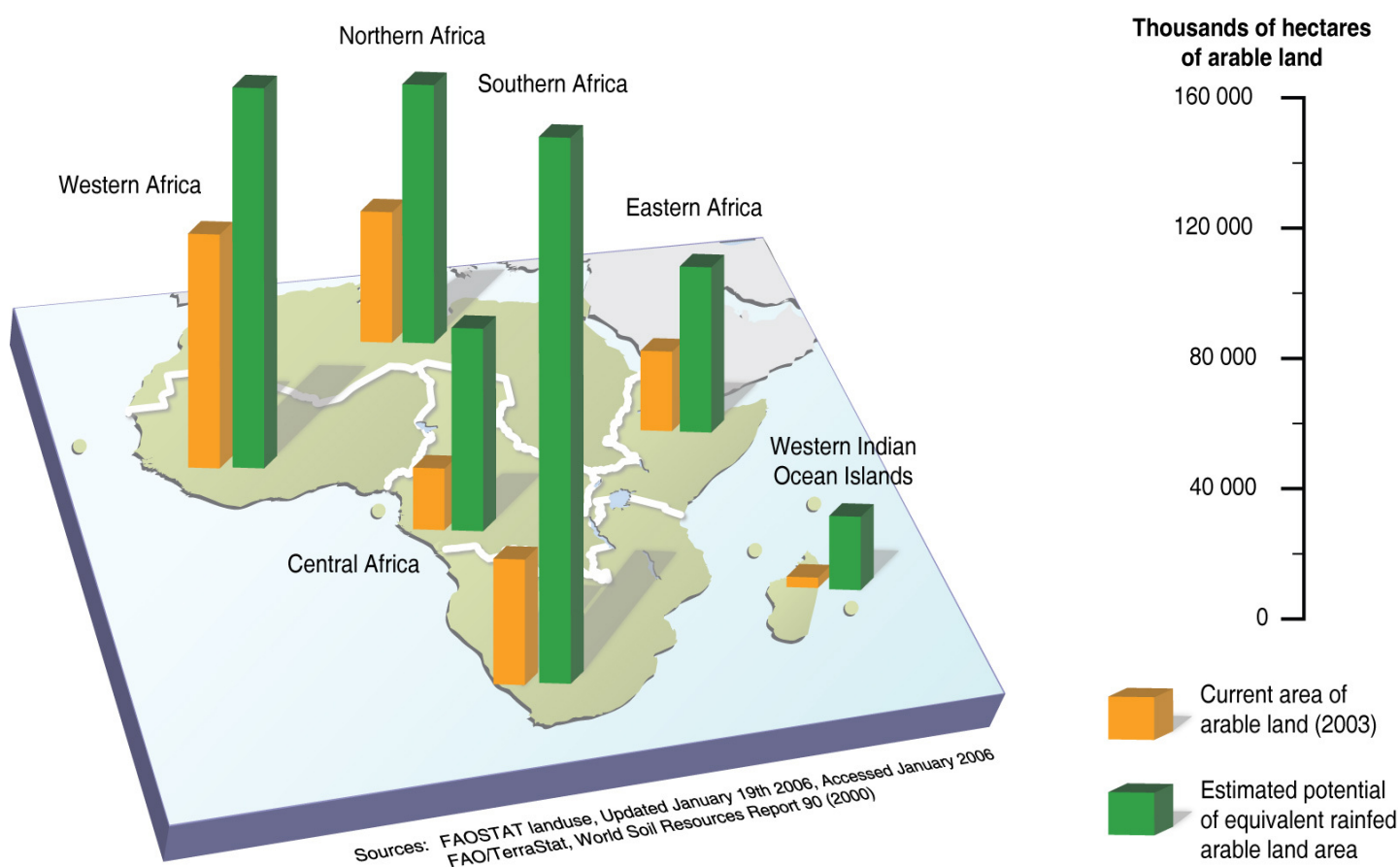
Σε παγκόσμιο επίπεδο υπολογίζεται ότι 445 Mha είναι ακαλλιεργήτα και διαθέσιμα για τη γεωργία. Περίπου 201 Mha βρίσκονται στην υποσαχάρια Αφρική, 123 Mha στην Λατινική Αμερική και 52 Mha στην Ανατολική Ευρώπη (Arezki, Klaus και Selod 2012).

Η παγκόσμια κατανομή της δυνητικής γεωργικής γης κατανέμεται άνισα γεωγραφικά. Βάσει των παραπάνω στοιχείων φαίνεται πιθανό ότι μόνο οι χώρες της Λατινικής Αμερικής και οι

περισσότερες χώρες της Αφρικής έχουν τη δυνατότητα να ανταπεξέλθουν στην ολοένα και αυξανόμενη ζήτηση των βιοκαυσίμων, αντίθετα με την Νότια Ασία που έχει πολύ λιγότερη διαθέσιμη έκταση για δυνητική παραγωγή τροφίμων και βιοκαυσίμων.

Το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό δυνητικής παραγωγής στην υποσαχάρια Αφρική (βλέπε σχήμα 3.2) οφείλεται στην χαμηλή πυκνότητα του πληθυσμού (Cotula et al., 2009:60).

Σχήμα 3.2: Επίπεδα διαθέσιμης και δυνητικής αρόσιμης γης στην Αφρική

Πηγή: UNEP, 2012, διαθέσιμο στο: <http://www.grida.no/graphicslib/detail/current-and-potential-arable-land-use-in-africa_a9fd> [πρόσβαση: 15/9/2013]

Πάνω από το ήμισυ του παγκόσμιου αποθέματος καλλιεργήσιμης γης βρίσκεται σε επτά χώρες: Αγκόλα, ΛΔΚ, Σουδάν, Αργεντινή, Βολιβία, Κολομβία (Cotula et al., 2009:60· Kampman, Brouwer και Schepers, 2008:36· FAO 2002).

Επιπλέον, δυνητικές γαίες για γεωργική παραγωγή μπορούν να θεωρηθούν και πολλές εκτάσεις στη Ρωσία, την Ουκρανία και το Καζακστάν· σχεδόν 23 Mha της αρόσιμης γης

θεωρούνται "αδρανή", ως αποτέλεσμα της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης (Kampman, Brouwer και Schepers 2008:38).

Οι σημερινές προβλέψεις δείχνουν ότι χρειάζονται 120 Mha επιπλέον για την ενίσχυση της παραγωγής τροφίμων από το 2030 και έπειτα, κυρίως στις ΛΑΧ. Πέραν τούτου, η ζήτηση για αρδεύόμενες εκτάσεις προβλέπεται επίσης να αυξηθεί κατά 56% στην υποσαχάρια Αφρική (4,5 – 7 Mha) και για ξηρικές εκτάσεις κατά 40% (150 – 210 Mha), προκειμένου η παραγωγή να ανταποκριθεί στη ζήτηση (Nellemann et al., 2009:35).

Μελέτες του FAO αναφέρουν ότι υπάρχει ακόμη περιθώριο επέκτασης της γεωργικής παραγωγής για την κάλυψη των μελλοντικών αναγκών. Ωστόσο οι δυνατότητες άρδευσης (αν αναλογιστεί κανείς ότι το 80% του νερού χρησιμοποιείται στη γεωργία) σε δυνητικό επίπεδο είναι δύσκολο να εκτιμηθούν με ακρίβεια. Η συνολική δυνητική έκταση άρδευσης στις αναπτυσσόμενες χώρες εκτιμάται σε περίπου 402 Mha. Σε ορισμένες περιοχές ωστόσο, η άρδευση θα φτάσει στο μέγιστο των δυνατοτήτων της: από το 2030 η Νοτιοανατολική Ασία, η Μέση Ανατολή και η Βόρεια Αφρική θα πρέπει να χρησιμοποιούν παραπάνω από τα τρία τέταρτα των αρδεύσιμων περιοχών τους. Η Νότια Ασία συγκεκριμένα, θα φτάσει στο σημείο να χρησιμοποιεί το 90% των αρδεύσιμων περιοχών της (FAO 2002).

Οι προβλέψεις αυτές και το γεγονός της επιταχυνόμενης μείωσης της αρόσιμης γης σε πολλές περιοχές του πλανήτη, σε συνδυασμό με την ανταγωνιστική βιομηχανία των βιοκαυσίμων, οδηγούν ορισμένες χώρες να αποκτήσουν υπερπόντιες εκτάσεις για την κάλυψη των μελλοντικών τους αναγκών, τόσο σε επίπεδο ενεργειακής επάρκειας, όσο και στο επίπεδο επισιτιστικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ΑΡΠΑΓΗ ΓΗΣ ΣΤΟΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΝΟΤΟ

Οι διάφορες μεταβολές στη δημογραφία πολλών χωρών και ιδιαίτερα στον αναπτυσσόμενο κόσμο, στο κλίμα και στις τιμές των γεωργικών προϊόντων, έχουν αυξήσει την αξία της καλλιεργήσιμης γης. Οι μεταβολές αυτές τα τελευταία χρόνια έχουν προκαλέσει έναν πρωτοφανή ανταγωνισμό- εγχώριο και διεθνή- για την απόκτηση γεωργικής γης στο Νότο. Ο ανταγωνισμός αυτός καθιστά ολοένα και πιο πιθανό τον κίνδυνο οι μικροκαλλιεργητές να χάσουν τα κτήματά τους από πιο ισχυρούς παράγοντες. Δηλαδή, εκείνοι με την καλύτερη πρόσβαση στους οικονομικούς πόρους (μεγάλες διεθνικές εταιρείες, ξένες κυβερνήσεις, εγχώριοι επιχειρηματίες) είναι σε καλύτερη θέση να εξασφαλίσουν πρόσβαση στη γη, δυσχαιρένοντας περαιτέρω την πρόσβαση των ντόπιων στην καλλιεργήσιμη γη και σε άλλους πόρους (Meinzen-Dick και Markelova 2009:74).

Πιο συγκεκριμένα, έχει παρατηρηθεί μία έξαρση του επενδυτικού ενδιαφέροντος σε γεωργικές γαίες, από το 2008 και έπειτα, με την μορφή αγορών ή/ και ενοικιάσεων των γαιών σε χώρες του Νότου από διάφορα κράτη του Νότου και του ΟΟΣΑ· με διαφορετικά κίνητρα για την κάθε χώρα (Hallam 2009:27). Ο τρόπος και ο ρυθμός με τον οποίο οι χώρες αποκτούν πρόσβαση στη γη, η έκταση του ελέγχου επί της γης από ξένους φορείς έχουν οδηγήσει πολλούς να κάνουν λόγο για “αρπαγή γης”, ενώ δεν είναι λίγοι αυτοί που βρίσκουν κοινά στοιχεία στο πρόσφατο παρελθόν της αποικιοκρατίας (Huggins 2011:1).

Αυτό το ταχέως εξελισσόμενο περιβάλλον υποστηρίζεται από πολλούς ότι μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες, προκλήσεις και κινδύνους. Οι επενδύσεις στον Παγκόσμιο Νότο μπορεί να φέρουν μακροοικονομικά οφέλη και καλύτερευση της διαβίωσης σε τοπικό επίπεδο (Cotula et al 2009:15). Ωστόσο υπάρχουν πολλές ανησυχίες ότι αυτές οι αποκτήσεις γης συνδέονται τόσο άμεσα όσο και έμμεσα με αρνητικές επιπτώσεις σε διάφορους τομείς. Μερικοί από αυτούς είναι η ανεπάρκεια των τροφίμων, η προσπάθεια για επιβίωση του ντόπιου πληθυσμού όπου οι αρπαγές γαιών λαμβάνουν χώρα και οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις που η εντατική γεωργία γεννά, όπως μολυσμένα ποτάμια, διάβρωση του εδάφους και εξαντλημένους υδροφορείς (Huggins 2011:17).

Έτσι λοιπόν μέσα από τις πληροφορίες που θα ακολουθήσουν στις επόμενες ενότητες αλλά και λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη και τα προηγούμενα κεφάλαια, θα αναλυθεί κριτικά, τόσο μέσα από τα χαρακτηριστικά, την έκταση και το πεδίο εφαρμογής, όσο και μέσα από το σώμα των εμπλεκόμενων φορέων και των κινήτρων τους που εντείνουν τις αρπαγές γαιών, αν οι τελευταίες αποτελούν ευκαιρία για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες ή αν επιβεβαιώνεται η απειλή του αποικιακού μοντέλου.

Το κεφάλαιο θα ολοκληρωθεί με την γεωπολιτική διάσταση των αρπαγών γης· ούσα σημαντική, τόσο για την κατανόηση των σχέσεων που διακυβεύονται, λόγω των μεγάλης κλίμακας διακρατικών συμφωνιών, όσο και για το πώς μεταταβάλλεται η ισχύς και η επιρροή των επενδυτριών χωρών.

4.1 ΤΟ ΣΥΝΘΕΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΑΡΠΑΓΩΝ ΓΗΣ

Οι "αρπαγές γης" (land grabs), όπως καλούνται πολλές συμφωνίες χορήγησης μακροπρόθεσμων δικαιωμάτων σε μεγάλες εκτάσεις γεωργικής γης, είναι ένας όρος που επινοήθηκε από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Αυτό όμως που τις διαφοροποιεί από τις υπόλοιπες αποκτήσεις γης είναι η μίσθωση ή η αγορά μεγάλης κλίμακας γεωργικών ή δασικών εκτάσεων, με όρους που δεν εξυπηρετούν τους ανθρώπους που ήδη ζουν στις περιοχές αυτές. Οι αρπαγές γης δηλώνουν την τεράστια αύξηση των ξένων και εγχώριων επενδύσεων, συγκεντρωμένες σε ορισμένες από τις φτωχότερες και υποσιτιζόμενες χώρες του κόσμου.

Η LDPI (Land Deals Politics Initiative) βοηθάει να γίνει κατανοητός ο όρος των αρπαγών γης: "οι εδαφικές συμφωνίες καλούνται αρπαγές γης, όπου αυτές έχουν παρακινήσει μετακινήσεις και αποστερήσεις στα πλαίσια των αδύναμων εδαφικών δικαιωμάτων και θεσμών" (Murphy 2013:3-4).

Άλλοι συγγραφείς προτιμούν τον όρο των "διεθνών (διακρατικών) εμπορικών εδαφικών συναλλαγών", δεδομένου ότι υπογραμμίζεται η εμπορική φύση των συναλλαγών.

Στην παρούσα μελέτη, οι αρπαγές γης υπονοούν τη λήψη κατοχής ή ακόμα και τον έλεγχο μίας κλίμακας γης, η οποία είναι δυσανάλογη σε μέγεθος, σε σύγκριση με τον μέσο όρο των εκτάσεων που χρησιμοποιούνται στην περιοχή. Ο ορισμός αυτός επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της απόκτησης γης στο δικαίωμα των τοπικών και εθνικών πληθυσμών πάνω στους πόρους, τόσο στο παρόν, όσο και στο μέλλον.

Τα τελευταία χρόνια, το φαινόμενο της αρπαγής γαιών αναφέρεται όλο και περισσότερο από τα μέσα ενημέρωσης και τις διάφορες μελέτες πάνω στο θέμα, με πολλούς να υποστηρίζουν ότι είναι μία τάση που θα συνεχίσει να αυξάνεται σε όλο τον κόσμο, αλλά κυρίως στην Αφρική (Graham et al 2007:17).

ΠΛΑΙΣΙΟ 4.1: Ορίζοντας τις αρπαγές γης

Οι εδαφικές διακρατικές συμφωνίες φαίνεται να είναι μικρά, αόριστα έγγραφα που χορηγούν μακροπρόθεσμα δικαιώματα σε εκτεταμένες περιοχές γης και σε ορισμένες περιπτώσεις και δικαιώματα προτεραιότητας πάνω στο νερό, με αντάλλαγμα φασματικά μικρά, δημόσια έσοδα, αόριστες υποσχέσεις για επενδύσεις και θέσεις εργασίας.

Πηγή: Cotula 2011:43

4.1.1 Χαρακτηριστικά των αρπαγών γης

Ενώ οι αρπαγές γης έχουν διεθνικό χαρακτήρα και επικεντρώνονται στην παραγωγή τροφίμων και βιοκαυσίμων, είναι δύσκολο να διαχωριστούν από τις ευρύτερης μορφής εδαφικές επενδύσεις. Για το λόγο αυτό, η τρέχουσα παγκόσμια αρπαγή γης παρουσιάζεται στην διεθνή βιβλιογραφία με ορισμένα κύρια χαρακτηριστικά. Με τον όρο "χαρακτηριστικά" εννοούνται εκείνα τα κοινά γνωρίσματα που ταυτοποιούν τις αποκτήσεις γαιών ως αρπαγές γαιών και σχεδόν τις διαφοροποιούν από οποιαδήποτε άλλη μορφή επένδυσης (Anseeuw et al 2012a:2).

Ένα κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι το γεγονός ότι οι εταιρείες και τα κράτη του Παγκόσμιου Νότου πέραν των καθιερωμένων ευρωπαϊκών και αμερικανικών επιχειρήσεων είναι πλέον βασικοί παράγοντες στις αρπαγές γαιών (Huggins C., 2011:19). Έτσι λοιπόν, οι αρπαγές γης υποκινούνται από σχετικά πλούσιες χώρες- εισαγωγείς τροφίμων. Οι χώρες αυτές, ενώ έχουν το κεφάλαιο για να επενδύσουν στον τομέα της γεωργίας εντός συνόρων, έχουν ωστόσο αμυδρούς πόρους, με αποτέλεσμα να αδυνατούν να παράγουν οι ίδιες τρόφιμα για τους πληθυσμούς τους (Meinzen-Dick και Markelova 2009:69).

Παρ'όλα αυτά, είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί ότι οι αρπαγές γης δεν γίνονται μόνο από πλούσιες χώρες που στοχεύουν στον αναπτυσσόμενο κόσμο· χώρες της Βόρειας Αφρικής και του Αραβικού Κόλπου επενδύουν στην Υποσαχάρια Αφρική παράλληλα με τις χώρες της Νοτιο-ανατολικής Ασίας. Οι τελευταίες πρωταγωνιστούν στο φαινόμενο αυτό πολύ θερμά, ψάχνοντας και αποκτώντας γη σε όλο τον Νότο (Kugelman 2009:2).

Οι χώρες που πωλούν ή μισθώνουν γεωργικές εκτάσεις είναι κυρίως χαμηλού εισοδήματος και επισιτιστικά ανεπαρκείς στο μεγαλύτερο ποσοστό τους (περισσότερο για τις χώρες της Αφρικής, σε λιγότεο βαθμό για χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας και της Λατινικής Αμερικής). Τα αιτήματα που δέχονται οι χώρες αυτές είναι να πωλήσουν ή να μισθώσουν περισσότερο από το ήμισυ της καλλιεργήσιμης γης τους, σύμφωνα με στοιχεία του FAO (Huggins 2011:16).

Πέραν της επισιτιστικής ανεπάρκειας, που οι περισσότερες χώρες- στόχοι βιώνουν ήδη, επιπλέον πολλές χώρες έχουν επίσης προβληματικές κυβερνήσεις (Murphy 2013:5). Αυτό, σε συνδυασμό με το χαρακτηριστικό ότι σε πολλές χώρες του Νότου και κυρίως στην Αφρική, η γη ελέγχεται από το Κράτος, δημιουργεί δύο ακόμη συνιστώσες χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των αρπαγών γης (Cotula et al 2007:75). Η πρώτη συνιστώσα είναι η εθνικοποιημένη γη. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, οι κυβερνήσεις σε πολλές ασιατικές και αφρικανικές χώρες να μην είναι μόνο οι κύριοι νομικά κατοχυρωμένοι γαιοκτήμονες, αλλά και οι νομικοί ελεγκτές του ποσοστού και τρόπου διάθεσης της καλλιεργήσιμης γης σε περιοχές που παραδοσιακά ανήκουν και χρησιμοποιούνται από τους πολίτες. Συνεπώς καθίσταται απόλυτα νόμιμο για τις κυβερνήσεις να πουλήσουν ή να νοικιάσουν εδάφη στα οποία ζουν και χρησιμοποιούν οι ντόπιοι (Anseeuw et al 2012a:52). Η δεύτερη συνιστώσα είναι τα εδαφικά δικαιώματα. Οι αρπαγές γης πλαισιώνονται από υψηλά επίπεδα δημόσιας ανησυχίας για τα εδαφικά δικαιώματα στο εσωτερικό των χωρών- υποδοχή και η αβεβαιότητα στο σύστημα κατοχής της γης εντείνει τις ανησυχίες. Συνολικά, το σημερινό κύμα των αρπαγών γης λαμβάνει χώρα σε περιβάλλοντα όπου πολλοί άνθρωποι (κυρίως οι κάτοικοι σε αγροτικές περιοχές) έχουν ανασφαλή εδαφικά δικαιώματα (Cotula et al 2007:68-91).

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των αρπαγών γης είναι η έλλειψη διαφάνειας· οι περισσότερες συμφωνίες γίνονται κεκλεισμένων των θυρών. Σπάνια οι ντόπιοι πολίτες και δη οι αγρότες αναμειγνύονται ή πληροφορούνται για τις συμφωνίες (Cotula 2011:5). Μία μελέτη του Διεθνούς Ινστιτούτου για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (IIED), αποκάλυψε ότι στις περισσότερες χώρες- στόχους (με μερική εξαίρεση την Αιθιοπία και το Σουδάν), βασικά στοιχεία σχετικά με το μέγεθος, τη φύση και τη θέση των εξαγορών δεν ήταν προσβάσιμα, μέσω δημόσιων πηγών, για τους πολίτες (Cotula et al 2007:69).

Τέλος, δευτερεύοντα¹⁷ χαρακτηριστικά αποτελούν οι άνισες σχέσεις εξουσίας, μεταξύ των συμβαλλόμενων υποκειμένων και των ντόπιων πολιτών, οι αντικρουόμενες ερμηνείες σχετικά με τις χρήσεις γης¹⁸ και οι αρνητικές επιπτώσεις των αρπαγών γης στους μικροκαλλιεργητές και κυρίως τις γυναίκες (Spieldoch και Murphy 2009:43).

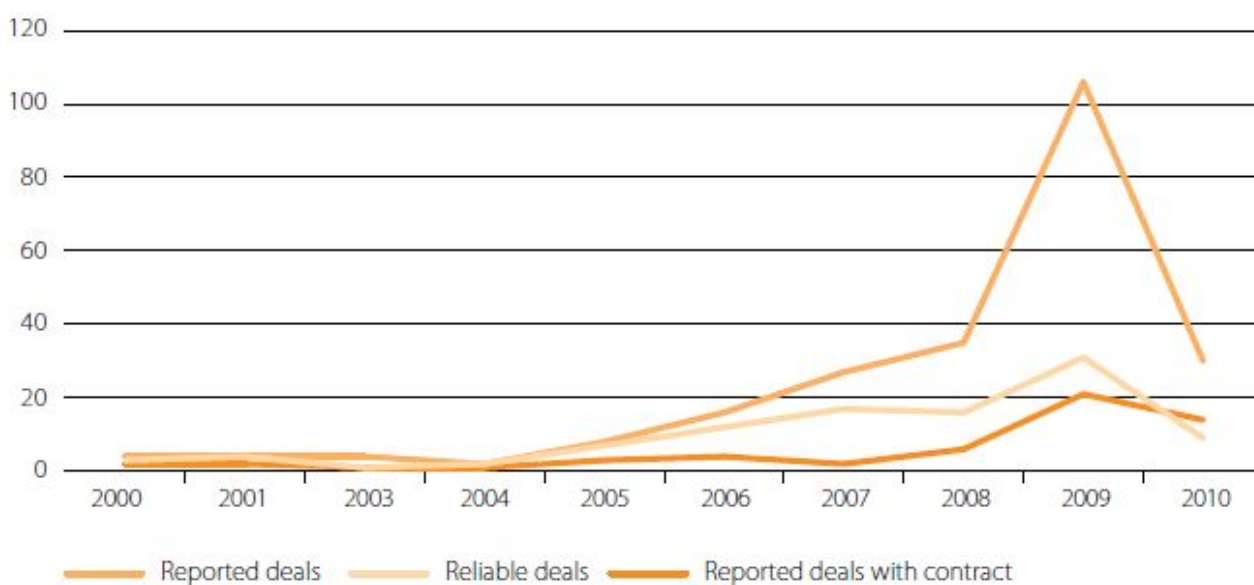
¹⁷ Δευτερεύοντα χαρακτηριστικά εννοούνται τα χαρακτηριστικά εκείνα που δεν παρατηρούνται σε όλες τις αρπαγές γαίων, παρά μόνο σε περιπτώσεις των.

¹⁸ Πολλές κυβερνήσεις των χωρών- υποδοχής κατατάσσουν τη γη ως "ανενεργή", "αχρησιμοποίητη" ή "περιθωριακή". Ωστόσο η γη αυτή είναι πρωτίστης σημασίας για τις τοπικές κοινότητες- ιδιαίτερα για πολλούς αγρότες με χαμηλό εισόδημα (Huggins 2011:21).

4.1.2 Τα κίνητρα πίσω από τις αρπαγές γαιών

Ο λόγος που έγινε αναφορά στα δύο πρώτα κεφάλαια σχετικά με την επισιτιστική κρίση του 2007-2008 και την επισιτιστική επάρκεια και αυτονομία των λαών, ήταν για να γίνει πιο εύκολη η κατανόηση των κινήτρων των χωρών- επενδυτριών και των εταιρειών για τις αρπαγές γαιών. Μέσα από την μελέτη και ανάλυση των αιτιών της πρόσφατης διατροφικής κρίσης, γίνεται αντιληπτή η συσχέτιση των με τους παράγοντες που οδήγησαν στην εμφάνιση των αρπαγών γης. Παρόλα αυτά, δεν είναι ξεκάθαρο στην διεθνή βιβλιογραφία αν οι μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γης είναι αίτιο ή αιτιατό της διατροφικής κρίσης. Στην μελέτη του, ωστόσο, το ΠΕΔ αναγνωρίζει το γεγονός, ότι η ξαφνική ζήτηση μεγάλης κλίμακας γεωργικών εκτάσεων πυροδοτήθηκε κυρίως από την κρίση των τιμών των τροφίμων το 07-08. Το ποσοστό των αποκτήσεων μεγάλης κλίμακας γεωργικών εκτάσεων στον Παγκόσμιο Νότο φάνηκε να κορυφώνεται το 2009, όπως φαίνεται στο Σχήμα 4.1 (Anseeuw et al 2012a:24).

Σχήμα 4.1: Αποκτήσεις που έχουν αναφερθεί (2000-2010)

Source: Authors' calculations based on the Land Matrix.

Note: N = 245 for reported data & N = 102 for reliable data.

Πηγή: Anseeuw et al, 2012b

Τα δεδομένα που έχουν επεξεργαστεί από τη Land Matrix, δείχνουν ότι ο ρυθμός των αποκτήσεων μεγάλης κλίμακας παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα μέχρι το 2005, όπου και αυξήθηκε με κορύφωση το 2009, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω. Η αύξηση του 2005-2009 αναπόφευκτα σχετίζεται με τη διατροφική κρίση, ενώ η σχετική επιβράδυνση μετά το 2009, ενδεχομένως να οφείλεται στην παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008-2009 (Anseeuw et al 2012a:20).

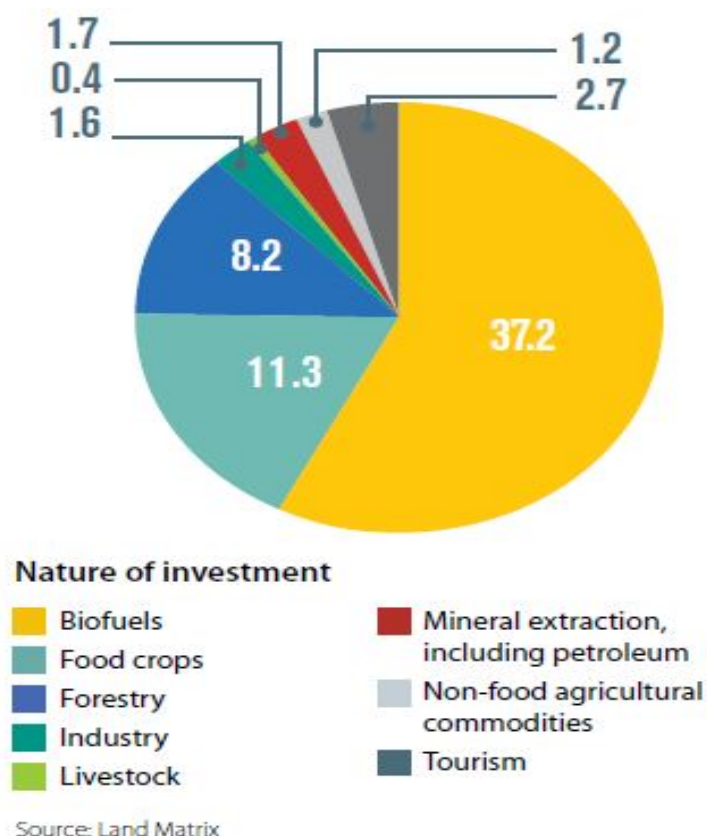
Μερικές λοιπόν από τις κινητήριες δυνάμεις των αρπαγών γης, είναι η παγκόσμια κρίση των τιμών των τροφίμων, όπως επίσης και η άνοδος της βιομηχανίας των βιοκαυσίμων (βλέπε Πλαίσιο 4.2) από το 2004, περίπου, και έπειτα (Murphy 2013:3).

Η πολιτική προώθησης των βιοκαυσίμων ως εναλλακτική οικολογική μορφή ενέργειας, από τις χώρες του ΟΟΣΑ και κυρίως χώρες της ΕΕ¹⁹ φανερώνει το βαθμό συμμετοχής- έμμεσα και άμεσα στην αυξημένη ζήτηση για γεωργική γη (Graham et al 2007:5). Εκτός από την ΕΕ, κυβερνήσεις της Ινδίας, της Βραζιλίας και των ΗΠΑ, έχουν θεσπίσει μια σειρά από εντολές που κάνουν λόγο για χρήση των βιοκαυσίμων στις μεταφορές, εξασφαλίζοντας μια κερδοφόρα αγορά βιοκαυσίμων, με την ενθάρρυνση του ιδιωτικού τομέα για επενδύσεις στη βιομηχανία αυτή. Η ενθάρρυνση αυτή συνοδεύεται από την παροχή οικονομικών κινήτρων και ελαφρύνσεων (Meinzen-Dick και Markelova 2009:70).

Η παραγωγή βιοκαυσίμων είναι δηλαδή ένα σημαντικό κίνητρο για τις μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γεωργικής γης. Δεδομένων των στοιχείων της Land Matrix, η υψηλότερη ζήτηση για γη προέρχεται από την βιομηχανία βιοκαυσίμων, που μετράται σε 40% της συνολικής ζήτησης για απόκτηση καλλιεργήσιμης γης. Το ποσοστό των εκτάσεων που αποκτήθηκαν για τα βιοκαύσιμα (βλέπε Σχήμα 4.2) είναι αρκετά υψηλό, γεγονός που αντικατοπτρίζει την κερδοφορία της βιομηχανίας των βιοκαυσίμων (Anseeuw et al 2012a:24).

¹⁹ Η ΕΕ πιέζει το σύνολο των χωρών με την πολιτική της, η οποία αναφέρει ότι το 10% του συνόλου των καυσίμων θα πρέπει να προέρχεται από φυτικά βιοκαύσιμα από το 2015 και έπειτα (Vidal, 7/3/2010).

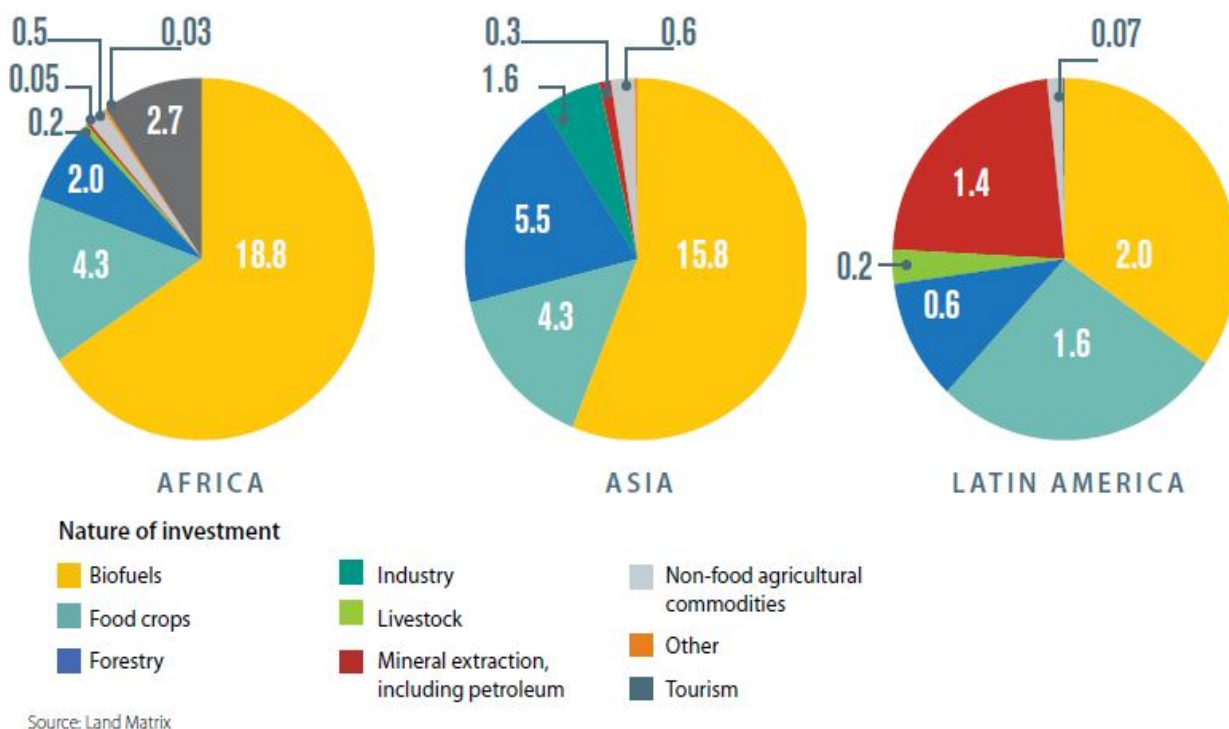
Σχήμα 4.2: Ο αριθμός των εκταρίων (εκατομμ.) που έχει αποκτηθεί ανά τομέα.

Πηγή: Anseeuw et al., 2012a

Σε επίπεδο ηπείρων, επικεντρώνεται διαφορετικά το ενδιαφέρον για γεωργική γη (βλέπε Σχήμα 4.3). Στην Αφρική, το 66% των αποκτήσεων γης είναι για την παραγωγή βιοκαυσίμων σε σύγκριση με το 15% για την παραγωγή τροφίμων. Αντίθετα, οι καλλιέργειες τροφίμων τείνουν να είναι πιο σημαντικές στην Λατινική Αμερική (27%), όπως και η εξόρυξη ορυκτών (23%) (Anseeuw et al 2012a:25).

Σχήμα 4.3: Ο αριθμός των εκταρίων (εκατομμ.) που έχει αποκτηθεί ανά τομέα (περιφερειακό επίπεδο).

Πηγή: Anseeuw et al, 2012a

Βάσει των παραπάνω σχημάτων λοιπόν, διαφαίνονται και οι υπόλοιποι παράγοντες που προκαλούν τις αρπαγές γαιών· η δασοκομία, η επεξεργασία άνθρακα, η κτηνοτροφία, η εξόρυξη και ο τουρισμός συνδιαμορφώνουν το 27% της αποκτημένης γης. Τα κίνητρα, ωστόσο, για τις αρπαγές γαιών είναι η βιομηχανία των βιοκαυσίμων, η γεωργική παραγωγή για την επισιτιστική επάρκεια και, τέλος, η κερδοσκοπία (Anseeuw et al 2012a:24).

Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 2, η παγκόσμια επισιτιστική κρίση του 2008, προκλήθηκε από ορισμένους παράγοντες· οι πιο βασικοί από αυτούς είναι ο ολοένα και αυξανόμενος πληθυσμός της γης και το παγκοσμιοποιημένο επίπεδο κατανάλωσης από μία παγκόσμια μεσαία τάξη που μεγενθύνεται εξίσου. Η επισιτιστική κρίση σηματοδότησε μία κρίσιμη καμπή.

Πιο συγκεκριμένα, έδωσε το έναυσμα σε ορισμένες χώρες- εισαγωγείς βασικών τροφίμων κυρίως τα κράτη του Κόλπου και Ασιατικές χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία να επιθυμούν την εθνική επισιτιστική επάρκειά τους, δίχως να εξαρτώνται από τις απρόβλεπτες παγκόσμιες αγορές (Anseeuw et al 2012a:24). Πλούσιες, αλλά φτωχές σε φυσικούς πόρους και κυρίως στο νερό, χώρες παρακάμπτουν τις παγκόσμιες αγορές τροφίμων και αντί αυτού αναζητούν και αποκτούν γη στο εξωτερικό με σκοπό να εξασφαλισθεί μία σταθερή και σίγουρη προμήθεια τροφίμων για τους

μεγάλους πληθυσμούς τους (Kugelman 2009:2-3· Graham et al 2009:54).

Αυτή η στρατηγική με τη σειρά της οδήγησε επίσης ιδιώτες επενδυτές και κυβερνήσεις στην απόκτηση μεγάλης κλίμακας γεωργικών γαιών, με καθαρά κερδοσκοπικό κίνητρο, βασιζόμενοι σε πιθανή μελλοντική αύξηση της αξίας της καλλιεργήσιμης γης στο μέλλον (Graham et al 2007:20).

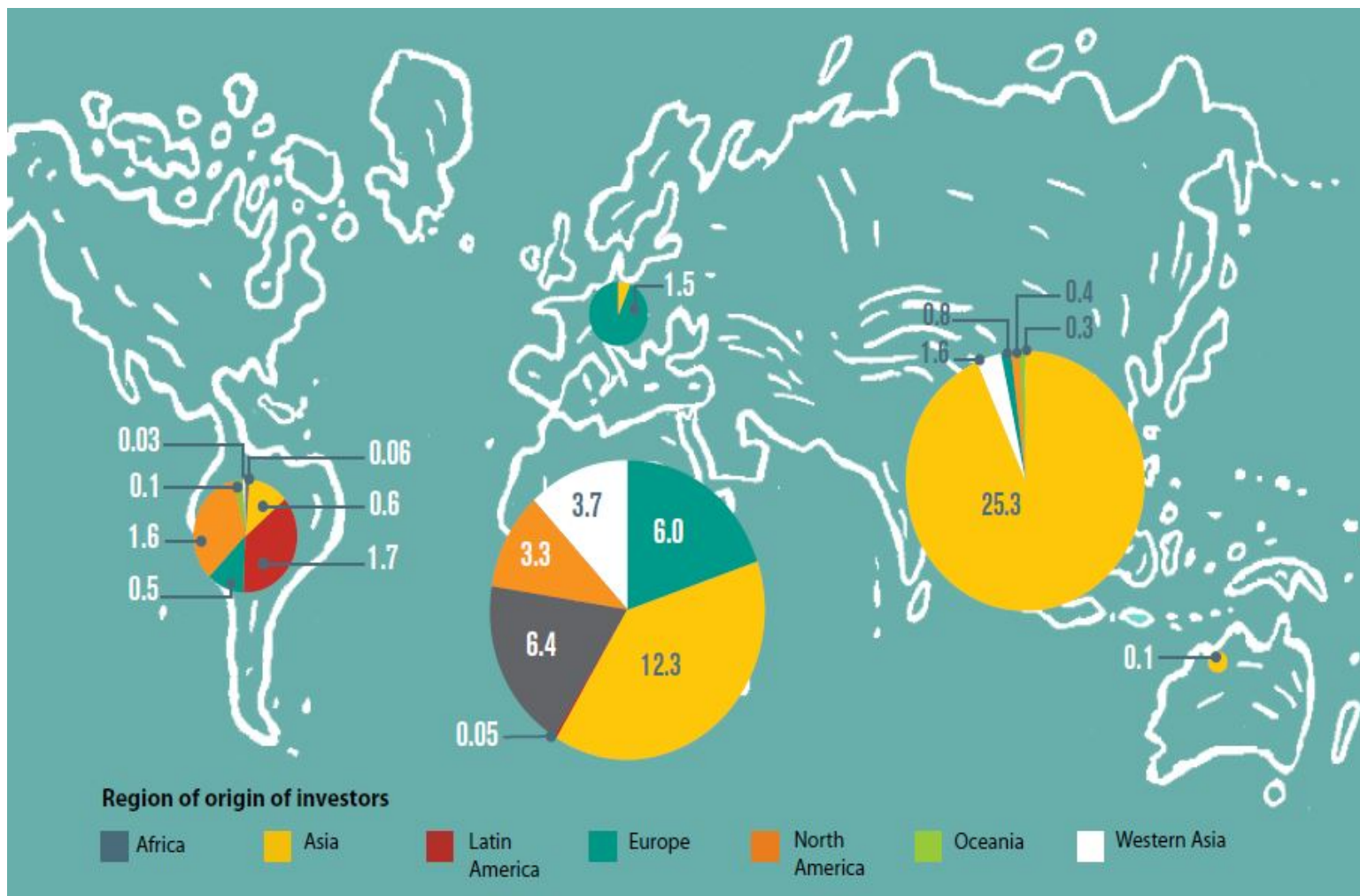
4.1.3 Χωρική κατανομή των αρπαγών γης

Η πρώτη συμφωνία που ήρθε στο προσκήνιο μέσω της μεγάλης δημοσιότητας που έλαβε από τα μέσα ενημέρωσης, ήταν η προσφορά της Κορεατικής εταιρείας Daewoo να νοικιάσει για 99 χρόνια πάνω από το 50% της καλλιεργήσιμης γης στη Μαδαγασκάρη. Οι τοπικές διαδηλώσεις που ξέσπασαν λόγω της συμφωνίας αυτής, είχαν σαν αποτέλεσμα, όχι μόνο να ακυρωθεί η συμφωνία, αλλά και να ανατραπεί η αντιδημοφιλής κυβέρνηση της Μοζαμβίκης. Ωστόσο, η συμφωνία αυτή ήταν το εναρκτήριο λάκτισμα για να έρθει στην επιφάνεια το πολυσύνθετο φαινόμενο των αρπαγών γης.

Σύμφωνα με αναφορές των μέσων ενημέρωσης η Μαδαγασκάρη, το Σουδάν, η Αιθιοπία και η Μοζαμβίκη είναι από τις βασικές αποδέκτριες χώρες των μεγάλης κλίμακας αποκτήσεων γης στην Αφρική. Εκτός από την Αφρική είναι το Πακιστάν, το Καζακστάν, η Νοτιανατολική Ασία (Καμπότζη, Λάος, Φιλιππίνες, Ινδονησία) χώρες της Λατινικής Αμερικής (Αργεντινή, Περού, Κολομβία, κ.ά.) και άλλες χώρες πέραν του Παγκόσμιου Νότου²⁰. Στο παρακάτω σχήμα απεικονίζονται οι χώρες υποδοχής των αρπαγών γης.

²⁰ Περισσότερη δημοσιότητα έχει δοθεί για τις Αφρικανικές, Ασιατικές και- λιγότερο- για χώρες της Λατινικής Αμερικής. Ωστόσο, στοιχεία δείχνουν ότι οι αρπαγές γαιών εφαρμόζονται και σε χώρες ΟΟΣΑ, όπως η Αυστραλία, αλλά και σε πρώην Σοβιετικά κράτη. Η μειωμένη δημοσιότητα οφείλεται στο βασικό διαφοροποιό χαρακτηριστικό: οι μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γης, στα κράτη αυτά, δεν συνεπάγονται τη μετατροπή του συστήματος κατοχής ή την απομάκρυνση των μικρών εκμεταλλευτών από την παραγωγή (Broughton, 6/11/2012· Anseeuw et al, 2012b:23).

Σχήμα 4.4: Διεθνείς αρπαγές γης (αριθμός εκταρίων [εκατομμ.])

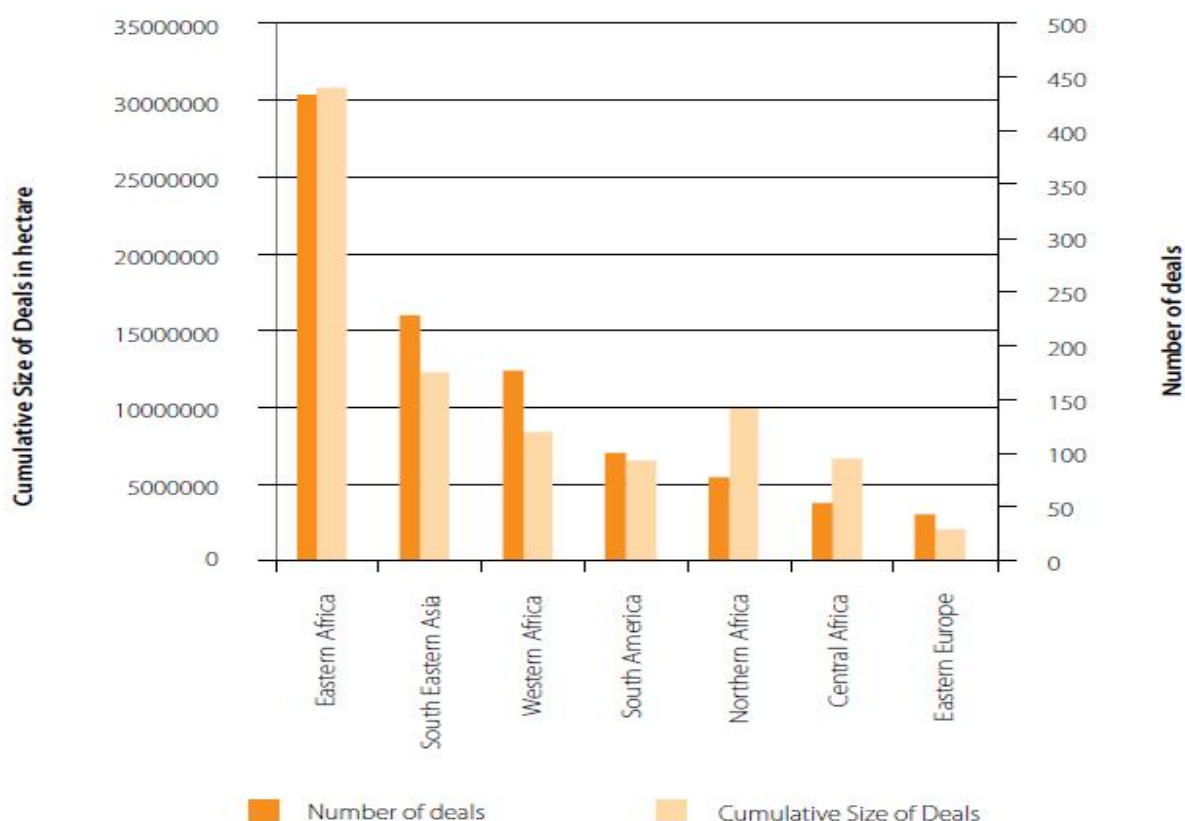

Πηγή: Anseeuw et al, 2012a

Η σχετική γεωγραφική και πολιτισμική εγγύτητα φαίνεται να παίζει ρόλο σε ορισμένες από τις βασικές χώρες- επενδύτριες. Παράδειγμα τα Κράτη του Κόλπου, που έχουν δημιουργήσει μέχρι στιγμής μία ζώνη χωρών-υποδεκτριών γύρω από τον Κόλπο (Αφρική, Πακιστάν, Κεντρική Ασία) (Cotula et al 2007:34).

Αν και οι μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γης έχουν σχεδόν παγκόσμιο χαρακτήρα, η Αφρική φαίνεται να είναι η περιοχή με το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Αυτό φαίνεται καθαρά και στο σχήμα 4.5, που παρ'όλο που υπάρχουν διαφορές μεταξύ των επιμέρους χωρών, η Αφρική συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο αριθμό των συμφωνιών, αλλά και της έκτασης (Kugelman 2009:10).

Σχήμα 4.5: Σύγκριση της κλίμακας των αποκτήσεων γης σε περιφερειακό επίπεδο

Source: Authors' calculations based on Land Matrix data.

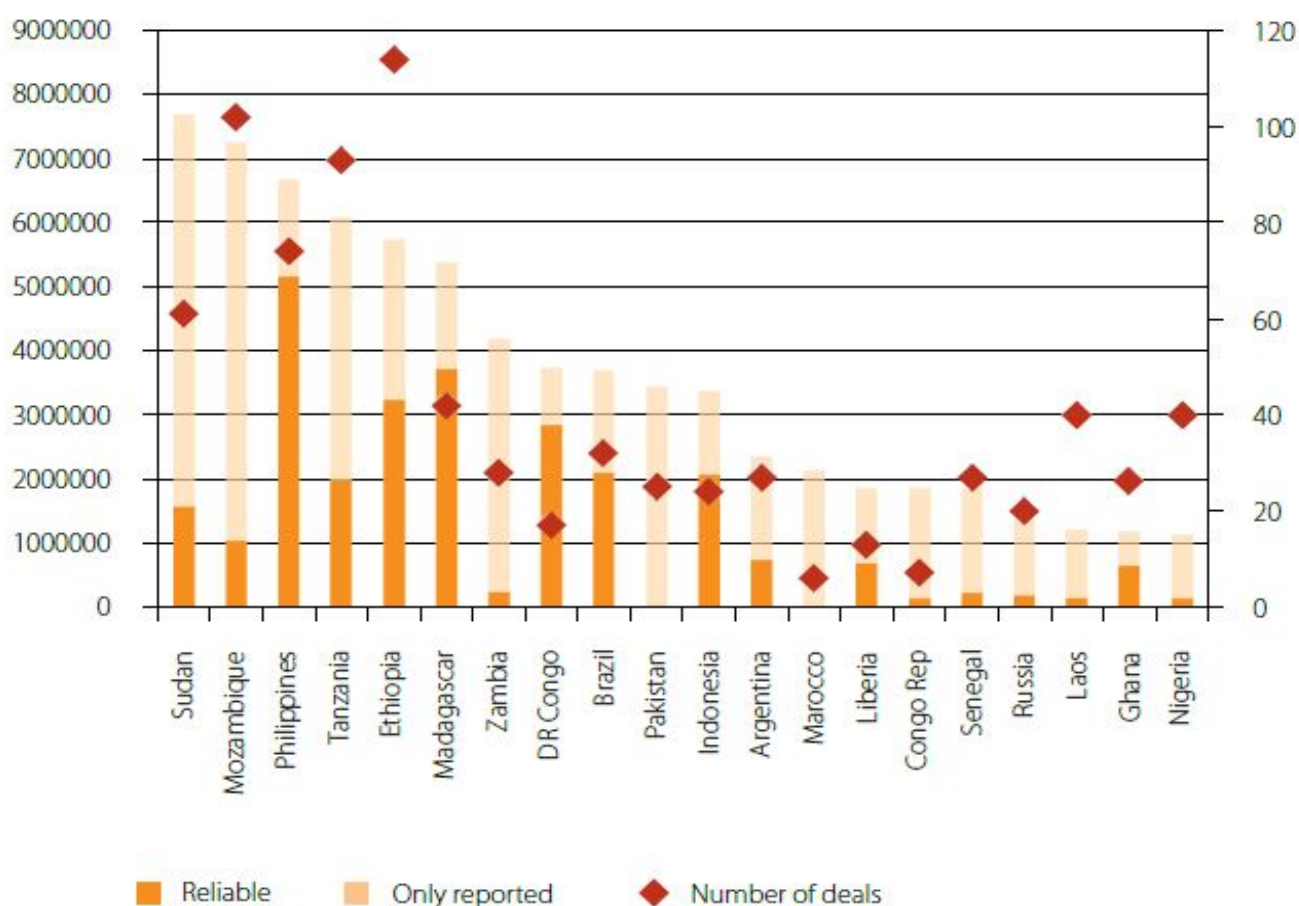
Πηγή: Anseeuw et al, 2012b

Η Αφρική, λοιπόν, φαίνεται να είναι ο κύριος στόχος των αρπαγών γης. Από τις συμφωνίες που αναφέρθηκαν δημοσίως, οι 948, συνολικής έκτασης 134 εκατομμυρίων εκταρίων, βρίσκονται σε χώρες της Αφρικής.

Στην Ασία οι αρπαγές γης είναι της έκτασης των 43 εκατομμ. εκταρίων, ενώ στην Λατινική Αμερική τα εκτάρια που έχουν αποκτηθεί, μέχρι στιγμής, είναι 19 εκατομμ.

Στο παρακάτω σχήμα φαίνεται καθαρά το επενδυτικό ενδιαφέρον που μονοπωλεί τις αφρικανικές χώρες. Στο σχήμα αυτό, από τις 20 χώρες που αναφέρει η μελέτη, οι 13 βρίσκονται στην Αφρική.

Σχήμα 4.6: Οι περισσότερες στοχευμένες χώρες

Source: Authors' calculations based on Land Matrix data.

Πηγή: Anseeuw et al, 2012b

Αυτό το πρότυπο ως προς την κατανομή των αρπαγών γης αντανακλά το έντονο ενδιαφέρον των επενδυτών για την αφρικανική γη, κατευθυνόμενοι από κάποιες ρητορείες που θέλουν την Αφρική να είναι μία ήπειρος με πολύ φθηνή και "πλεονασματική", "υποβαθμισμένη" γη (Anseeuw et al 2012a:23). Ωστόσο, η πραγματικότητα διαφέρει κατά μεγάλο βαθμό· το ενδιαφέρον των επενδυτών επικεντρώνεται στην καλύτερη γη, από την άποψη των δυνατοτήτων άρδευσης, γόνιμου εδάφους, εγγύτητας με τις αγορές και διαθεσιμότητας των υποδομών. Θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σαν παράδειγμα το Μάλι, όπου οι περισσότερες αρπαγές γης συγκεντρώνονται στις αρδευτικές περιοχές της περιφέρειας Ségou (Cotula 2011:14).

Η Αφρική για πολλούς επενδυτές είναι μία λογική επιλογή, διότι διαθέτει εύφορη γη και άφθονο νερό²¹. Μάλιστα, υπάρχει η πεποίθηση, ότι οι αρπαγές γαιών στην ουσία είναι αρπαγές

²¹ Γυρνώντας στο κεφάλαιο 1, φαίνεται καθαρά στο σχήμα 1.6 η αφθονία νερού, στο μεγαλύτερο μέρος της Αφρικής.

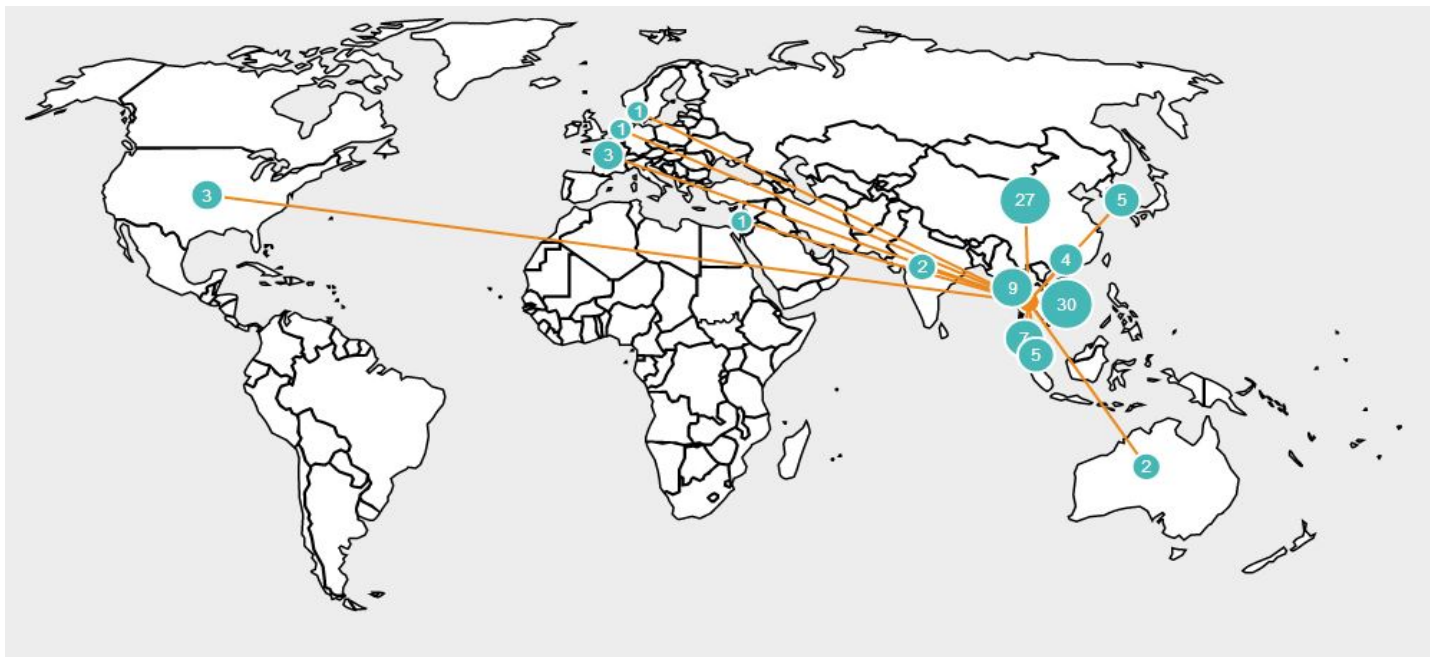
νερού (water grabs), δεδομένου ότι οι γεωργικές επενδύσεις είναι απρόσφορες χωρίς νερό. Επίσης, λόγω της εντατικής καλλιέργειας που απαιτεί το σύγχρονο μοντέλο γεωργικής παραγωγής, τα εδάφη του Τρίτου Κόσμου είναι πιο επιθυμητά και κατάλληλα. Όσο πιο "αχρησιμοποίητο" είναι το έδαφος, τόσο πιο αποδοτικό γίνεται (Kugelman 2009:10· Graham et al 2007:27).

Παρ'όλα αυτά, είναι και ορισμένες αφρικανικές χώρες που έχουν παραμείνει στάσιμες, όσον αφορά στις επενδυτικές ροές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Καμερούν (Cotula et al 2009:25).

Η Ασία είναι μία περιοχή που εμπλέκεται στις αρπαγές γης, τόσο από την μεριά των επενδυτών, όσο και από την μεριά των χωρών που πλήττονται από τις αποκτήσεις αυτές. Είναι μία περιοχή εξίσου ενδιαφέρουσα με την Αφρική. Οι Ασιατικές χώρες έχουν ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες, για την παραγωγή ορισμένων καλλιεργειών. Επιπλέον, προσφέρουν σημαντικά χαμηλό εργατικό κόστος, καθώς και οι επενδυτές μπορούν να αξιοποιήσουν καλύτερα τις εγχώριες αγορές, αν λάβει κανείς υπ'όψιν, ότι οι δραστηριότητες παραγωγής και μεταποίησης εντοπίζονται πιο κοντά στις περιοχές ζήτησής τους (Montemayor 2009:96).

Στο παρακάτω σχήμα απεικονίζεται ο αριθμός των συμφωνιών για μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γης στην Καμπότζη. Η Καμπότζη είναι η χώρα της Νοτιανατολικής Ασίας με τον μεγαλύτερο αριθμό συμφωνιών (140).

Σχήμα 4.7: Ο αριθμός και η προέλευση των εδαφικών συμφωνιών στην Καμπότζη

Πηγή: Land Matrix, 2013. Διαθέσιμο στο: <http://landmatrix.org/get-the-idea/global-map-investments/> [πρόσβαση: 7/9/2013]

Ακολουθούν η Ινδονησία με 127 συμφωνίες και η Λαϊκή Δημοκρατία του Λάος με 37, ενώ σε γενικότερο περιφερειακό κλίμακα, μετρούνται πολυάριθμες εδαφικές συμφωνίες για μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γης.

Όσον αφορά στον τρίτο μεγαλύτερο στόχο για τις αρπαγές γης, την Λατινική Αμερική, ορισμένες χώρες έχουν υιοθετήσει τις πρακτικές της Ασίας, έχοντας μικτό ρόλο. Αναδυόμενες οικονομίες, όπως η Βραζιλία, έχουν ενεργό ρόλο στις αρπαγές γαιών, παρόλο που και η ίδια η χώρα δέχεται πολλές εδαφικές συμφωνίες. Οι χώρες που προσελκύουν περισσότερο τις μεγάλης κλίμακας εξαγορές γης είναι βάσει των στοιχείων της Land Matrix, το Περού (37), η Κολομβία (30) και η Αργεντινή (32). Βάσει των δεδομένων της Land Matrix, οι περισσότερες εκτάσεις στην Λατινική Αμερική έχουν αποκτηθεί από εγχώριους επενδυτές. Το Περού για παράδειγμα, είναι μία τέτοια περίπτωση (βλέπε σχήμα 4.8), η οποία από τις 37 συμφωνίες που μετράει μέχρι στιγμής, η μία μόνο είναι διακρατική ενώ όλες οι υπόλοιπες εγχώριες.

Σχήμα 4.8: Ο αριθμός και η προέλευση των εδαφικών συμφωνιών στο Περού

Πηγή: Land Matrix, 2013. Διαθέσιμο στο: <http://landmatrix.org/get-the-idea/global-map-investments/> [πρόσβαση: 7/9/2013]

Η αντίληψη περί διαθεσιμότητας της γης στον Παγκόσμιο Νότο, έχει δημιουργήσει έναν πόλο ενδιαφέροντος για επενδύσεις σε γεωργική γη από κυβερνήσεις, ιδιωτικά μετοχικά κεφάλαια, συνταξιοδοτικά και χρηματοπιστωτικά ταμεία και άλλους φορείς (Cotula et al 2009:26).

4.1.4 Ποιοί αποκτούν γη;

Τα υποκείμενα που παρακινούν τις αρπαγές γης σύμφωνα με τον Guardian, είναι διεθνείς αγροτικές επιχειρήσεις, επενδυτικές τράπεζες, ιδιωτικά επενδυτικά κεφάλαια, κρατικά επενδυτικά ταμεία, συνταξιοδοτικά ταμεία καθώς και ιδρύματα και έμποροι που έλκονται για μερική από τη φθηνότερη γη στον κόσμο.

Στο στόχαστρό τους βρίσκονται οι περισσότερες χώρες της Αφρικής και της Νοτιο-ανατολικής Ασίας. Για κάθε κομμάτι γης που οι επενδυτές δεν μπορούν να αγοράσουν, το νοικιάζουν για περίπου 1 δολάριο ανά έτος και ανά εκτάριο. Ινδικές εταιρείες, που υποστηρίζονται από κρατικά δάνεια, έχουν αγοράσει ή/ και μισθώσει χιλιάδες στρέμματα στην Αιθιοπία, την Κένυα, τη Μαδαγασκάρη, τη Σενεγάλη και τη Μοζαμβίκη, όπου καλλιεργούν ρύζι, ζάχαρη, καλαμπόκι, φακές για την ινδική εγχώρια αγορά (Vidal, 7/3/2010).

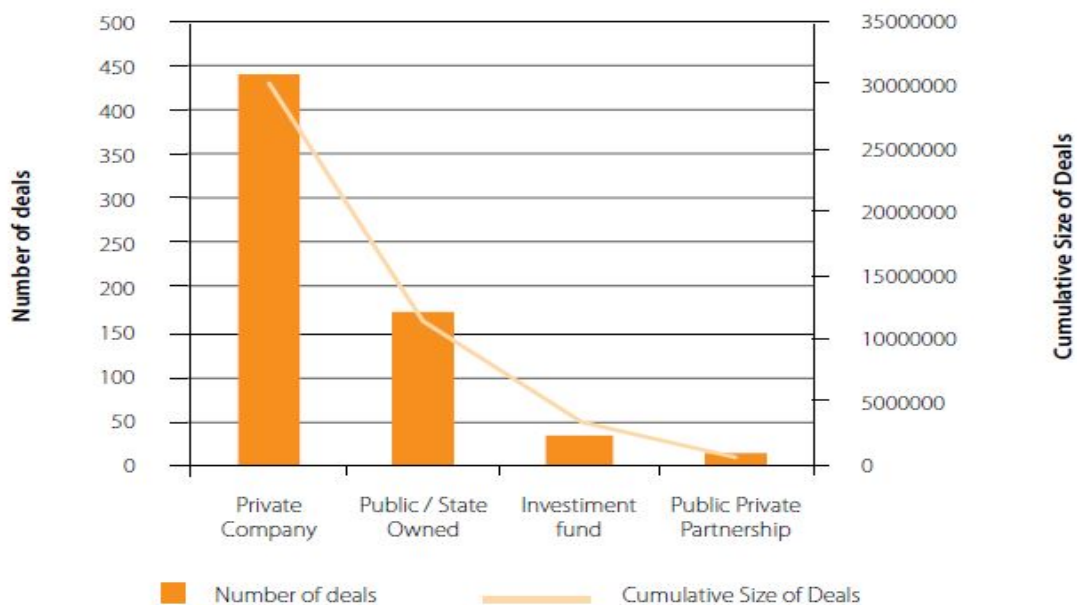
Σχήμα 4.9: Αποτύπωση του ενδιαφέροντος της Ινδίας σε πρωτοσέλιδο ινδικής εφημερίδας

Πηγή: Hazra A., <http://farmlandgrab.org/post/view/2973>, [πρόσβαση: 7/9/2013]

Οι αρπαγές γης από άλλες αναδυόμενες οικονομίες, όπως η Κίνα (βλέπε Πλαίσιο 4.3), η Νότια Κορέα, η Βραζιλία και από πλούσια σε κεφάλαιο κράτη του Αραβικού Κόλπου, όπως η Σαουδική Αραβία και το Κατάρ, έχουν τραβήξει την δημόσια προσοχή. Παρ'όλα αυτά δεν είναι μόνο οι κυβερνήσεις που έχουν κίνητρο για τις αποκτήσεις γεωργικής γης. Αγοραστές ιδιώτες από χώρες του Νότου, χώρες του ΟΟΣΑ και από τις ΗΠΑ δραστηριοποιούνται με γνώμονα το κέρδος (βλέπε Σχήμα 4.10) (Anseeuw et al 2012a:21).

Σχήμα 4.10: Κατηγορίες επενδυτών

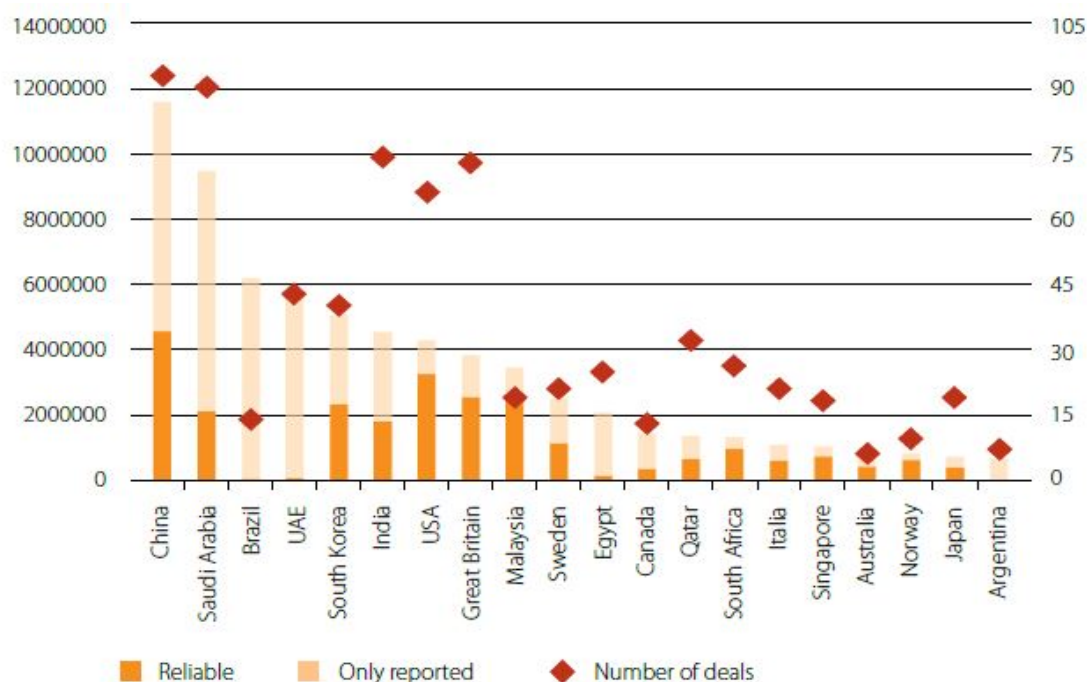
Notes: N = 658 deals. For 492 deals, the size of the investment is known.

Source: Authors' calculations based on the Land Matrix data.

Πηγή: Anseeuw et al., 2012b

Ορισμένες χώρες της Ανατολικής Ασίας (Κίνα, Νότια Κορέα) και του Κόλπου (Σαουδική Αραβία, Κατάρ, ΗΑΕ), έχουν αναδειχθεί ως βασικά υποκείμενα στις αρπαγές γαιών. Η εθνική επισιτιστική επάρκεια είναι ο κύριος μοχλός για τις αποκτήσεις γαιών. Από την άλλη, ιδιώτες επενδυτές από την ΕΕ και τις ΗΠΑ, είναι επίσης ενεργοί στις αποκτήσεις γης, παρ'όλο που έχουν απασχολήσει λιγότερο τον διεθνή Τύπο και την πλειονότητα των μελετών πάνω στο θέμα (βλέπε Σχήμα 4.11) (Cotula et al 2009:34).

Σχήμα 4.11: Η καταγωγή των κύριων επενδυτών

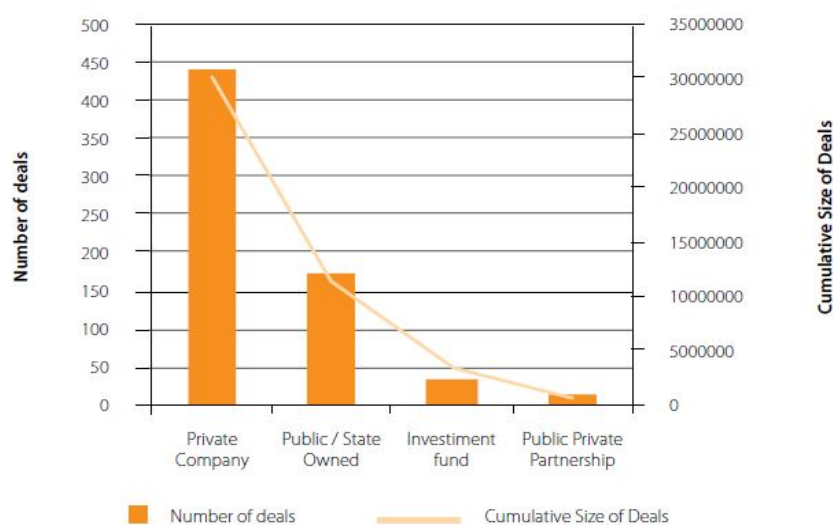
Notes: The left vertical axis displays the total area covered by land deals in which investors from each country are involved. The right vertical axis displays the number of deals in which investors from each country are involved.

Source: Authors' calculations based on Land Matrix data.

Πηγή: Anseeuw et al., 2012b

Στην έκθεσή του "*The Great Land Grab*", το The Oakland Institute τονίζει πως πολλοί δυτικοί επενδυτές, συμπεριλαμβανομένων των τραπεζών της Wall Street και πλούσιων ιδιωτών, έχουν στρέψει την προσοχή τους στις αγορές γεωργικής γης από το 2006 και έπειτα (Graham et al 2007:51). Στο παρακάτω αποτυπώνεται η συμβολή του ιδιωτικού τομέα στις εδαφικές συμφωνίες. Με το σύνολο των συμφωνιών να φτάνει τις 442 (30,3 εκατομμ. εκτάρια), οι συμφωνίες που αφορούν τον δημόσιο- κρατικό τομέα είναι 172 (11,5 εκατομμ. εκτάρια) (Anseeuw et al 2012b:24).

Σχήμα 4.12: Αποκτήσεις γης ανά φορέα

Notes: N = 658 deals. For 492 deals, the size of the investment is known.

Source: Authors' calculations based on the Land Matrix data.

Πηγή: Anseeuw et al., 2012b

Σύμφωνα, όμως, με τον Spiegel οι πιο θεαματικές αποκτήσεις μεγάλης κλίμακας γης, γίνονται από τις κυβερνήσεις και τους φορείς που προωθούν:

- Η κυβέρνηση του Σουδάν, παρά την απειλητική κατάσταση που βρίσκεται²², έχει μισθώσει 1,5 εκατομμ. εκτάρια γεωργικών εκτάσεων σε κράτη του Κόλπου, την Αίγυπτο, τη Νότια Κορέα, για 99 χρόνια.
- Το Κουβέιτ μισθώνεται 130.000 εκτάρια ορυζώνων από την Καμπότζη.
- Η Αίγυπτος σκοπεύει να διαχειριστεί 840.000 εκτάρια στην Ουγκάντα, για καλλιέργειες σιταριού και καλαμποκιού.
- Η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό (ΛΔΚ) έχει μισθώσει μακροπρόθεσμα δικαιώματα σε 10 εκατομμ. εκτάρια, στη Νότια Αφρική

Η Σαουδική Αραβία, μεγάλη υποστηρίκτρια του κύματος αυτού των αρπαγών γης, δαπανά 800 εκατομμ. δολάρια για την προώθηση ξένων εταιρειών που αναπτύσσουν "στρατηγικές καλλιέργειες", όπως το ρύζι, το σιτάρι, το κριθάρι και το καλαμπόκι, τις οποίες στη συνέχεια επιστρέφουν για κατανάλωση στη Σαουδική Αραβία²³ (Knaup και von Mittelstaedt, 30/7/2009).

²² Το Σουδάν είναι από τις μεγαλύτερες αποδέκτριες χώρες ξένης επισιτιστικής βοήθειας μέσω του WFP, με εκατομμ. πολιτών της, να εξαρτώνται από τις παραδόσεις τροφίμων (Knaup και von Mittelstaedt, 30/7/2009).

²³ Κατά έναν ειρωνικό τρόπο, η Σαουδική Αραβία ήταν ο 6ος μεγαλύτερος εξαγωγέας σιταριού στον κόσμο τη

Ωστόσο, ο ΜΚΟ Grain υποστηρίζει, ότι η συμμετοχή των κυβερνήσεων στις μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γης καμουφλάρει τους πραγματικούς "παίχτες": τις ισχυρές πολυεθνικές εταιρείες ιδιαίτερα, τα ιδιωτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (Huggins 2011:18).

Πολλές όμως, από τις αποκτήσεις γης καταδικάστηκαν ευρέως τόσο από δυτικές κυβερνητικές ομάδες όσο και από πολίτες, ως "νεο-αποικισμός", από τη στιγμή που το πρώτο που παρατηρείται είναι η απομάκρυνση των ανθρώπων από τη γη τους και τους σπάνιους πόρους (Vidal, 7/3/2010).

ΠΛΑΙΣΙΟ 4.2: Ο επιθετικός "αγρο-ιμπεριαλισμός" από την Κίνα

Η Κίνα με το 20% του παγκόσμιου πληθυσμού, αλλά μόλις το 9% της κινεζικής γης να είναι καλλιεργήσιμο, ακολουθεί "επιθετική πολιτική", όσον αφορά στις αρπαγές γαιών στην Αφρικανική ήπειρο και σε χώρες της Νοτιο-ανατολικής Ασίας. Η είσοδος της Κίνας στην Αφρική έχει ξεκινήσει με ταχείς ρυθμούς εδώ και μία δεκαετία με επενδύσεις που αφορούν στην εξόρυξη πετρελαίου και τα τελευταία χρόνια και στον αγροτικό τομέα (Πλιάκος 2010: 28).

Η Κίνα επιδιώκει υπερπόντιες, κυρίως, γεωργικές εκτάσεις για την παραγωγή βιοκαυσίμων και καλλιεργειών τροφίμων, όπως η ζάχαρη, η μανιόκα και το σόργο. Επίσης, επενδύει σε έργα σε όλη την Αφρική για την παραγωγή τροφίμων για κατανάλωση στις εγχώριες τοπικές αγορές (Spieldoch και Murphy, 2009:40-41).

Η σαφής πολιτική επενδυτική εξωστρέφεια της Κίνας έγινε αισθητή από το 2004 και έπειτα, ως μέρος μίας στρατηγικής επιχειρηματικής ανάπτυξης και όχι τόσο για την επάρκεια των τροφίμων της. Αυτό γίνεται εύκολα κατανοητό, αν λάβει κανείς υπ'όψιν τις έντονες προσπάθειες της κινεζικής κυβέρνησης που ενθαρρύνει κινεζικές επιχειρήσεις να επενδύσουν στο εξωτερικό (Cotula et al. 2007:55).

δεκαετία του 90 (Knaup και von Mittelstaedt, 30/7/2009).

Σχήμα 4.13: Η διαφήμιση της Αφρικής στην Κίνα

Πηγή: BBC, http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_pictures/6109714.stm, [πρόσβαση: 7/9/2013]

Δεν είναι μόνο οι πολύ μεγάλες εκτάσεις που έχουν καταλάβει οι κινεζικές επιχειρήσεις στην Αφρική (25 εκατομμ. στρέμματα σε πέντε χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής), που εγείρουν τις ανησυχίες. Η Κίνα, με την πάροδο του χρόνου και με αφορμή το μεγάλο αυτό κύμα των αρπαγών γης αλλάζει το γεωπολιτικό χάρτη, ασκώντας μεγάλη πολιτική επιρροή στις χώρες που έχει επενδύσει. Συγκεκριμένα σε άρθρο της η London Evening Standard αναφέρει:

"η Κίνα βλέπει την Αφρική σαν μελλοντικό δορυφόρο της. Ήδη 700.000 Κινέζοι έχουν μεταναστεύσει στην Αφρικανική ήπειρο και το σχέδιο του Πεκίνου προβλέπει μελλοντικά την μετανάστευση 300 εκατομμ. Κινέζων, σαν μοναδική λύση για να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα του υπερπληθυσμού και της μόλυνσης" (Πιλάκος 2010:28).

Σχήμα 4.14: Κινέζοι οικονομικοί μετανάστες στην Αφρική

Πηγή: BBC, http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_pictures/6109714.stm [πρόσβαση: 7/9/2013]

4.2 ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΡΙΖΕΣ ΤΩΝ ΑΡΠΑΓΩΝ ΓΗΣ

Συχνά η μεγάλη ζήτηση για γη αναφέρεται ως μία νέα τάση. Σήμερα ωστόσο, ισχυρίζεται από πολλούς ότι είναι η επανεμφάνιση μίας νέας μορφής αποικιοκρατίας. Το φαινόμενο λοιπόν της αρπαγής γαιών αναφέρεται και ως "νεο-αποικισμός", χαρακτηρισμός που δεν απέχει από την πραγματικότητα, ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς τα κοινά στοιχεία του παρελθόντος με το τώρα.

Ο αποικισμός της γεωργικής και όχι μόνο γης από ξένους εποίκους, χρονολογείται εδώ και χιλιάδες χρόνια. Τον 19ο και 20ο αιώνα, υπήρξε ένα τεράστιο κύμα εποικισμού από ευρωπαϊκές δυνάμεις στην Αμερική, την Αφρική, την Ασία και τον Ειρηνικό. Για παράδειγμα, ξένες εταιρείες φρούτων πιστώθηκαν ή εξαγόρασαν εύφορη γη στην Κεντρική Αμερική και τη Νοτιο-ανατολική Ασία, εκτοπίζοντας τους τοπικούς πληθυσμούς σε περιθωριακά εδάφη (Kugelman 2009:3· Spielfeldoch και Murphy, 2009:40).

Το αποικιακό γεωργικό μοντέλο του 19ου αι., βασίστηκε στους μαζικούς καταναγκαστικούς εκτοπισμούς των αφρικανικών κοινοτήτων, στοιχείο που απαντάται σε μεγάλο βαθμό και θεωρείται επίσης χαρακτηριστικό γνώρισμα των σημερινών αρπαγών γης. Η απόκτηση γης από ξένους, για μεγάλης κλίμακας εμπορική καλλιέργεια, που έχει σαν αποτέλεσμα τον εκτοπισμό των ντόπιων πληθυσμών σε δυσμενείς περιοχές, ήταν και είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των αρπαγών γης (Huggins 2011:4).

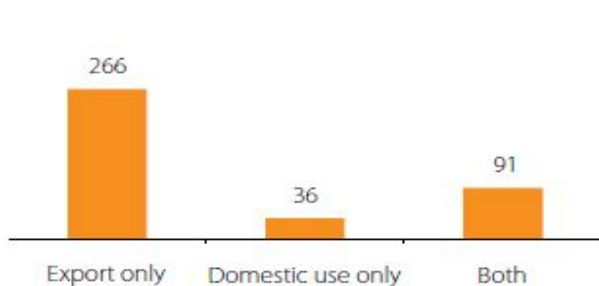
Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει από τα αδύναμα εδαφικά δικαιώματα των ντόπιων και την άρνηση πολλών κυβερνήσεων να αναγνωρίσουν την αξία και σημαντικότητα του εθιμικού δικαίου, προστατεύοντάς το. Η περίπτωση αυτή είναι βαθιά ριζωμένη στην "αποικιακή εμπειρία" (Cotula

2011:17), που κληρονόμησαν πολλά αναπτυσσόμενα κράτη, αποκλείοντας τις αγροτικές κοινότητες από εδάφη, που τόσο οι ιδιοκτήτες τους, όσο και οι πρόγονοί τους ζούσαν για αιώνες (Anseeuw et al. 2012a:57).

Εστιάζοντας στο αποικιακό μοντέλο, διαφαίνεται για ακόμη μία φορά, ότι τα δομικά θεμέλια της γεωργικής παραγωγής τέθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις αποικιακές δυνάμεις προς όφελός τους. Προτεραιότητα των αποικιακών δυνάμεων ήταν η εξαγωγική γεωργία και όχι η εγχώρια διάθεση για επισιτιστική επάρκεια και η κοινωνική- οικονομική ανάπτυξη (Huggins 2011:46).

Όπως και αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, βασικό κίνητρο των περισσότερων κυβερνήσεων είναι η εθνική επισιτιστική τους επάρκεια· όλη η παραγωγή σχεδόν εξάγεται στη γενέτειρά τους, κυρίως, όπως δείχνουν και τα παρακάτω σχήματα.

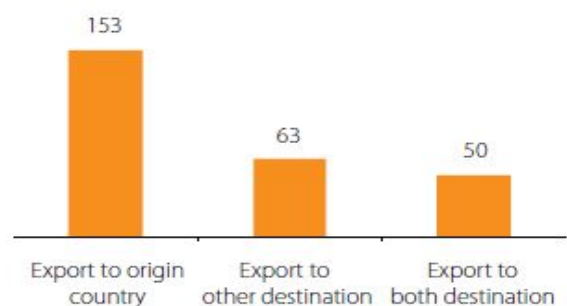
Σχήμα 4.15a: Ο προορισμός της παραγωγής

Source: Authors' calculations based on Land Matrix data.

Notes: N = 393

Σχήμα: 4.15b: Ο προορισμός των εξαγωγών

Source: Authors' calculations based on Land Matrix data

Notes: N = 266

Πηγή: Anseeuw et al., 2012b

Παρόλα αυτά, μπορούμε να διακρίνουμε δύο διαφοροποιητικά στοιχεία που κάνουν αυτή την επανάληψη ξεχωριστή: αφενός είναι η κλίμακα και η ένταση των μεγάλης κλίμακας αρπαγών γης με τις σημερινές αποκτήσεις να είναι πολυάριθμες και πολύ μεγάλης κλίμακας και με μεγάλη διάρκεια (το μέγιστο χρονικό όριο που έχει δημοσιοποιηθεί είναι 99 έτη με περιθώριο ανανέωσης) (Anseeuw et al. 2012a:10).

Αφετέρου, είναι το γεγονός, ότι οι ίδιες χώρες άμεσα επιτρέπουν να "κατακτηθούν" από τους ξένους επενδυτές. Χαρακτηριστικά, η κυβέρνηση της Αιθιοπίας δήλωσε πρόθυμη να παρέχει πρόσβαση σε εκατοντάδες χιλιάδες εκτάρια γεωργικής γης, όσο επισιτιστικά ανεπαρκής και αν

είναι η ίδια (Knaup και von Mittelstaedt, 30/7/2009).

Η εμπειρία της Κεντρικής Αμερικής και της Καραϊβικής τον 20ο αι. μπορεί να αποτελέσει διδακτικό παράδειγμα. Οι επενδύσεις που γίνανε σε χώρες όπως η Ονδούρα, η Γουατεμάλα και σε άλλες περιοχές, αρχικά ήταν για να εξάγουν τα προϊόντα που παρήγαγαν δηλαδή μπανάνες, ανανάδες, καφέ και άλλα προϊόντα. Στη συνέχεια, μέσω του ελέγχου τους στις μεγάλες φυτείες κατάφεραν επίσης, να ελέγχουν την τοπική ελίτ που κατείχε γη.

Η ιστορία του αποικισμού δείχνει ότι δεν χρειάστηκε πολύς χρόνος για τους ξένους επενδυτές να διατηρούν και να εκμεταλλεύονται τις σιδηροδρομικές μεταφορές, τα λιμάνια, τα τραπεζικά συστήματα και κατά επέκταση να ασκούν μεγάλη επιρροή στις κυβερνήσεις των αποικιών τους. Η αποικιοκρατία άφησε ως κληρονομιά κοινωνικές αναταραχές που εμφανίσθηκαν ως αντίδραση στην καταπιεστική συμμαχία των γαιοκτημόνων με τις πολυεθνικές. Οι αναταραχές αυτές οδήγησαν σε αγριότητες που διήρκησαν για δεκαετίες στις χώρες αυτές (Graham et al. 2007:31).

4.3 ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ Ή ΑΡΠΑΓΕΣ ΓΑΙΩΝ;

Τα τελευταία χρόνια, απ' όταν το φαινόμενο των μεγάλης κλίμακας αποκτήσεων γης πήρε μεγάλη δημοσιότητα, δύο εκ διαμέτρου αντίθετες παράμετροι ανταγωνίζονται να επικρατήσουν στις υποθέσεις για τις ξένες αποκτήσεις γεωργικής γης. Η πρώτη αφορά στην υπόθεση της "επωφελούς επένδυσης" τόσο για τους επενδυτές, όσο και για τις χώρες που δέχονται τις επενδύσεις ("win-win" λογική). Βάσει λοιπόν αυτής της παραμέτρου, οι ξένοι επενδυτές παρουσιάζονται ως τα υποκείμενα που πρόκειται να εισάγουν τις αναγκαίες επενδύσεις (βελτίωση τεχνολογίας, τεχνογνωσία, υποδομές), να δημιουργήσουν τοπική απασχόληση και να αυξήσουν την παραγωγή τροφίμων (Meinzen-Dick και Markelova, 2009:75). Στην υπόθεση αυτή κυριαρχούν πολλές κυβερνήσεις, διεθνείς χρηματοδοτικοί οργανισμοί και ιδιώτες επενδυτές, που υποστηρίζουν ότι η εμπορευματοποίηση της γης μέσω των επενδύσεων μπορεί να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές. Επιπλέον, ισχυρίζονται, ότι η απώλεια της γης για τον ντόπιο πληθυσμό και δη τους αγρότες, μπορεί να αντισταθμιστεί από την εξασφάλιση των πόρων διαβίωσης μέσω της απασχόλησης (Graham et al. 2007:27).

Η δεύτερη παράμετρος αφορά στην υπόθεση, ότι οι μεγάλης κλίμακας αποκτήσεις γης, λόγω των χαρακτηριστικών που τις διέπουν και της αποικιακής εμπειρίας του Παγκόσμιου Νότου, είναι "αρπαγές γης" ή αλλιώς "νεο-αποικισμός", όπου οι ξένοι επενδυτές αλλοτριώνουν την τοπική

γη, εξάγοντας τις τοπικές καλλιέργειες, ακόμα και όταν οι ντόπιοι έχουν σοβαρό πρόβλημα σίτισης (Meinzen-Dick και Markelova, 2009:75).

Η Παγκόσμια Τράπεζα με τη σειρά της ενθαρρύνει τις επενδύσεις, υπογραμμίζοντας τα θετικά των: τη δημιουργία νέων βιομηχανιών (βιοκαύσιμα) και θέσεων εργασίας, την ανάπτυξη των υποδομών και τη μεταφορά της τεχνολογίας. Ωστόσο, έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας έδειξε ότι οι άμεσες οικονομικές παροχές των μεγάλης κλίμακας αποκτήσεων γης για τις κυβερνήσεις μπορεί να είναι αμελητέες, δεδομένου ότι: "... οι πληρωμές συχνά παραλείπονται για την απόκτηση γης και πολλοί επενδυτές συχνά πληρώνουν λιγότερους φόρους από ό,τι οι μικροκαλλιεργητές ή και καθόλου" (Blas 2010 στο Huggins 2011:18).

Οι ανησυχίες της Παγκόσμιας Τράπεζας και άλλων φορέων αφορούν την περιθωριοποίηση των υφιστάμενων χρηστών και χρήσεων γης, που πολλοί επενδυτές και κυβερνήσεις μέσω του μύθου της "αχρησιμοποίητης" γης και με την υποστήριξη των κυβερνήσεων, εκτοπίζουν τον ντόπιο πληθυσμό, παρόλο που οι εκτάσεις αυτές χρησιμοποιούνται (Meinzen-Dick και Markelova, 2009:70· Huggins 2011:18).

Σχήμα 4.16: "Αχρησιμοποίητη" γη στην Τανζανία

Πηγή: The Oakland Institute, 2011

Περαιτέρω ανησυχίες αφορούν τον κίνδυνο της βραχυπρόθεσμης κερδοσκοπίας, της διαφθοράς, της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Τέλος, ιδιαίτερα διευρυμένη ανησυχία αποτελεί ο κίνδυνος της πόλωσης των συμφερόντων, με συνακόλουθο κίνδυνο την κοινωνική και οικονομική αστάθεια και πιθανόν τις σοβαρές επιπτώσεις στην επάρκεια των τροφίμων (Huggins 2011:18).

Στοιχεία πολλών ερευνών δείχνουν ότι πολλές αποκτήσεις μεγάλης κλίμακας γεωργικής γης

δεν περιλαμβάνουν υψηλά επίπεδα επενδύσεων και πολλές φορές είναι κερδοσκοπικές (Anseeuw et al. 2012a:21). Επίσης, τις περισσότερες φορές, οι τοπικοί πληθυσμοί και οι γεωργοί δεν εντάσσονται στα συστήματα παραγωγής. Επιπλέον, οι θέσεις και οι συνθήκες εργασίας είναι κακής ποιότητας, κακοπληρωμένες και απευθύνονται σε άτομα με χαμηλή ειδίκευση, ενώ τις περισσότερες φορές η απασχόληση φαίνεται να είναι εποχιακή (Anseeuw et al. 2012a:42).

Ακόμα και αν μία συμφωνία είναι στην θεωρία οικονομικά επωφελής για την χώρα, στην πραγματικότητα είναι εξαιρετικά επικίνδυνη όταν τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά συμφέροντα δεν λαμβάνονται υπ'όψιν· δηλαδή, αν οι ντόπιοι στερηθούν τη γη τους και δεν επωφελούνται από τη συμφωνία, ή επίσης αν έχει γίνει μη αναστρέψιμη ζημιά σε πολύτιμα οικοσυστήματα, για παράδειγμα²⁴ (Cotula 2011:30).

Τέλος, δεν υπάρχει καμία εγγύηση από τις συμφωνίες, ότι οι θέσεις εργασίας που υπόσχονται πολλοί επενδυτές θα προκύψουν σε εκείνους που έχασαν και απομακρύνθηκαν από τη γη τους²⁵ (Cotula 2011:35).

4.4 Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΡΠΑΓΩΝ ΓΗΣ

Εξετάζοντας τις αρπαγές γαιών από όλες σχεδόν τις πτυχές των, ο ιδιαίτερα έντονος αποικιοκρατικός χαρακτήρας τους γεννά την ανησυχία του τι θα μπορούσε να συμβεί σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο, όταν οι αποικίες προκύπτουν για άλλη μία φορά. Στα ήδη εύθραυστα κράτη του Παγκόσμιου Νότου και τα πρώην Σοβιετικά κράτη εγκαθιδρύεται μία γεωπολιτική που οξύνει τις ανησυχίες γύρω από το φαινόμενο των αρπαγών γης. Υπάρχουν πολλά ερωτήματα σχετικά με τις ζώνες επιρροής και εξουσίας, που οι διακρατικές συμφωνίες δημιουργούν, όπως για παράδειγμα, πώς θα διαμορφωθεί το πολιτικό σκηνικό του Πακιστάν, αν η Σαουδική Αραβία αποκτήσει μεγάλες εκτάσεις του, αν οι Ρώσοι επενδυτές αγοράσουν τη μισή Ουκρανία; Ακόμα, τι μέλλει γενέσθαι στις περιοχές αυτές, αν συνοδεύονται από την πείνα (Knaup και von Mittelstaedt, 30/7/2009).

Ο εκτεταμένος έλεγχος της γης από άλλες χώρες μπορεί να αυξήσει την πολιτική παρέμβαση και την επιρροή της επενδύτριας χώρας προς την χώρα υποδοχής (Hallam 2009:34). Το 1954, για παράδειγμα, οι ΗΠΑ υποστήριξαν την αποπομπή του προέδρου Άρμπενς της

²⁴ Η έρευνα του IIED έχει τεκμηριωμένες περιπτώσεις για επενδύσεις που ξεκίνησαν χωρίς τις απαιτούμενες περιβαλλοντικές άδειες (Cotula 2011:30).

²⁵ Μέχρι στιγμής, μόνο μία συμφωνία της Μαδαγασκάρης με τη Νότια Αφρική έχει σαν προϋπόθεση έγγριση τη χρήση της συμβολαιακής γεωργίας (Cotula 2011:35).

Γουατεμάλας, ο οποίος είχε ανακοινώσει την εθνικοποίηση 250.000 στρεμμάτων που ελέγχονταν από την αμερικανική εταιρεία United Fruit. Άλλο παράδειγμα, με πρωταγωνιστές πάλι τις ΗΠΑ, είναι η ανοικτή ή συγκεκαλυμμένη παρέμβαση των ΗΠΑ στους πολιτικούς αγώνες στην μετα-αποικιακή περίοδο στο Ζαΐρ (τόρα ΛΔΚ), τη Μοζαμβίκη και την Ανγκόλα (Huggins 2011:5).

Ολοκληρώνοντας, πρέπει να τονισθεί η σημασία για τους επενδυτές να επιλέξουν ένα ανεπαρκώς ανεπτυγμένο και γεωπολιτικά ανασφαλές κράτος. Τα οφέλη για τους επενδυτές είναι πιο μακροπρόθεσμα στις ΛΑΧ του Νότου, όπου η γη και οι υποδομές δεν έχουν αξιοποιηθεί επαρκώς, σε σχέση με χωράφια για παράδειγμα των ΗΠΑ που έχουν ήδη αναπτυχθεί σε μεγάλο βαθμό, έχουν καλή πρόσβαση, είναι πολύ ακριβά και έχουν σχετικά μικρές αποδόσεις. Σε χώρες, ωστόσο, που ο γεωπολιτικός κίνδυνος είναι μόνιμος και υψηλός και παρατηρούνται στοιχεία χρόνιας υπανάπτυξης, οι επενδύσεις έρχονται σαν κάτι θετικό και ελπιδοφόρο (Blumenthal 2009:63).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εργασία αυτή καταφέρει μονάχα να αγγίξει σε επιφανειακό επίπεδο το πολυσύνθετο θέμα των αρπαγών γης. Μέσα από την μελέτη της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας γίνεται αντιληπτό το ολοένα και αυξανόμενο ενδιαφέρον πολλών χωρών και πολυεθνικών εταιρειών για τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η παλιότερη αποτυχία υπεύθυνων, ολοκληρωμένων επενδύσεων στον τομέα της γεωργίας, σήμερα αλλάζει πρόσωπο και οι επενδύσεις αυτές λαμβάνουν τεράστια έκταση, μέσα από διάφορες έρευνες, αλλά και από τα Μέσα Ενημέρωσης. Δημιουργείται λοιπόν μία συνολική εικόνα, η οποία μέχρι στιγμής δεν είναι θετική. Πολλά προτεινόμενα αλλά και τρέχοντα έργα είναι κερδοσκοπικά και πολλά από αυτά έχουν αδιαφανείς διαδικασίες, ενώ πολλά προγράμματα χαρακτηρίζονται από καθυστερήσεις και δυσκολίες. Όπου τα δικαιώματα γαιοκτησίας μεταβιβάζονται ή "αρπάζονται" από τους επενδυτές, υπάρχει το ενδεχόμενο οι ζημιωμένοι να είναι πολλοί, χωρίς να έχει σημασία πόσο εμπορικά επιτυχημένη μπορεί να είναι μία επένδυση.

Οι αγροτικές κοινότητες σε όλο το Νότο έρχονται αντιμέτωπες με ένα νέο κύμα απαλλοτριώσεων, με την προοπτική να χάσουν τελικά την πρόσβαση σε βασικούς πόρους, όπως το νερό. Οι αρπαγές γης ωθούν την αύξηση της συγκέντρωσης της γης σε όλο και περισσότερα ξένα χέρια, ενώ λαμβάνεται σοβαρά υπόψη το ενδεχόμενο της όξυνσης της οικονομικής ανισότητας και των κοινωνικών διαχωρισμών, δημιουργώντας δυσμενείς συνθήκες για την κοινωνική δικαιοσύνη και τη σταθερότητα των χωρών υποδεκτριών.

Οι αρπαγές γαιών επηρεάζουν άμεσα το δικαίωμα στην αυτοσυντήρηση, αποκλείοντας τους ντόπιους κατοίκους από εδάφη που μέχρι πρότινος χρησιμοποιούσαν και μειώνουν έτσι την ντόπια γεωργική παραγωγή, ακόμα και την πρόσβαση στα τρόφιμα σε πολλές περιοχές του Νότου. Ως αποτέλεσμα οι κοινότητες αναγκάζονται να εξαρτώνται από την αγορά και τα εμπορευματοποιημένα δίκτυα, για την ικανοποίηση των διατροφικών τους αναγκών, με συνέπεια να δημιουργούνται ολόκληρες κοινωνίες που είναι επιρρεπείς στην αστάθεια των τιμών των τροφίμων.

Υπό το φως των πολλαπλών κρίσεων σήμερα, το είδος αυτό των επενδύσεων εντείνεται και κατευθύνεται από ρητορείες που αφορούν τον ωφέλιμο χαρακτήρα των επενδύσεων. Παρόλα αυτά είναι εμφανές, ότι οι επενδύσεις αυτές που αδυνατούν να ακολουθήσουν μία ατζέντα για δίκαιη και βιώσιμη αγροτική παραγωγή, αποτελούν απλώς έναν περισπασμό και όχι τη λύση.

Ο άμεσος έλεγχος της γης από ξένες χώρες και εταιρείες είναι μόνο ένα μέρος μίας γενικότερης τάσης της εμπορευματοποίησης της γης στην Αφρική και σε άλλες χώρες του Νότου. Αυτό έχει σαν συνέπεια, οι μικροκαλλιεργητές, οι κάτοικοι άτυπων οικισμών, καθώς και οι πολίτες

δίχως δυνατή πολιτική φωνή και με ανίσχυρα ιδιοκτησιακά δικαιώματα να κινδυνεύουν να περιθωριοποιηθούν άμεσα από τις αρπαγές γαιών. Ωστόσο, μπορεί κανείς να αναγνωρίσει ότι οι διαδικασίες χορήγησης τίτλων σε τρίτους και οι μισθώσεις ακίνητης περιουσίας από τη φύση τους συνδεόνται με τις πρακτικές της διεθνούς καπιταλιστικής επέκτασης. Έτσι υπάρχει από την μία η αρνητική κατάσταση για τις τοπικές κοινωνίες, το μέλλον των οποίων είναι αβέβαιο και από την άλλη, στις περισσότερες περιπτώσεις, υπάρχουν οι κυβερνήσεις που επαφίεντε στις επενδύσεις και στα βραχυχρόνια οφέλη. Είναι ο τρόπος με τον οποίο γίνονται οι αρπαγές γαιών που αποτελεί πρόβλημα και όχι απλά οι αρπαγές γαιών. Η αποτυχία της διακυβέρνησης σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Η de facto υπονόμευση των δικαιωμάτων των τοπικών χρηστών της γης. Η διάβρωση των δημοκρατικών διαδικασιών. Όλα αυτά τα αίτια κατασκευάζουν την αρνητική και επίμονη εικόνα της υπανάπτυξης στις περισσότερες χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Παρόλα αυτά, σιγά-σιγά γεννάται η ελπίδα ότι η πολιτικοποίηση των μικρο-καλλιεργητών και των ανθρώπων που αδικούνται από αυτό το σύστημα, θα σημάνει μία αντίσταση που θα αποτρέψει την διάθεση πολλών εκτάσεων σε ξένα συμφέροντα. Από την Μαδαγασκάρη μέχρι την Ινδία όλο και περισσότεροι αγρότες αναγνωρίζουν ότι δεν είναι, εν τέλει, γαιοκτήμονες στα μάτια του νόμου. Η κατάσταση αυτή ενδεχομένως να τους φέρει σε θέση να επιτύχουν την ασφαλή πρόσβαση και τον έλεγχο της γης. Οι αρπαγές γης θα μπορούσαν, έτσι, να λειτουργήσουν ως μία κλήση αφύπνισης για τους περισσότερους, προκαλώντας την επανεξέταση του παγκοσμιοποιημένου συστήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

➤ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γεώργας, Δ.Κ., 2004. *Παγκοσμιοποίηση και Φτώχεια. Τα ιδεολογικά πλαίσια και οι πολιτικές των διεθνών οργανισμών για την καταπολέμηση της φτώχειας*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- De Soto, H., 2003. *Το μυστήριο του κεφαλαίου. Γιατί ο καπιταλισμός θριαμβεύει στη Δύση και αποτυγχάνει οπουδήποτε αλλού*. [Μετάφραση: Μίχας Τ.] Αθήνα: Ροές
- Δούκας, Γ. Ε., 2008. *Η παγκόσμια διατροφική κρίση και η θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. [pdf] Διαθέσιμο στο:
<http://eeep.pspa.uoa.gr/fileadmin/eeep.pspa.uoa.gr/uploads/IEIP_Working_Papers/WP_2008_-_B0108.pdf?>[πρόσβαση: 16/4/2013]
- EcoNews, 11/2/2013. *Η έλλειψη τροφίμων σηματοδοτεί την κατάρρευση του δυτικού πολιτισμού- Η νέα γεωπολιτική*. Διαθέσιμο στο: <<http://www.econews.gr/2013/02/11/trofima-elleipsi-95776/>> πρόσβαση 22/4/2013
- Κατσένιος, Ν., 2013. Μην πυροβολείτε τους κερδοσκόπους για την άνοδο των τιμών στα τρόφιμα. *Agronews*, 14/1, διαθέσιμο στο:
<<http://www.agronews.gr/agora/eboreumata/arthro/91161/min-purovoleite-tous-kerdoskopous-gia-tin-anodo-ton-timon-sta-trofima/>> [πρόσβαση: 22/4/2013]
- Κυριακού, Μ., 2005. "Η Ασφάλεια των Τροφίμων". Στο: Ματάλα, Α. Λ., Χουλιάρας, Α. (επιμελητές έκδοσης) *Η διατροφή στον 21ο αιώνα. Γεωγραφίες της αφθονίας και της στέρησης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σελ.149-181.
- Λαζαρίδη, Κ., 2005. "Περιβαλλοντικές Επιπτώσεις της Παραγωγής Τροφίμων". Στο: Ματάλα, Α. Λ., Χουλιάρας, Α. (επιμελητές έκδοσης) *Η διατροφή στον 21ο αιώνα. Γεωγραφίες της αφθονίας και της στέρησης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σελ.183-230
- Ματάλα, Α. Λ., Χουλιάρας, Α., 2005. *Η διατροφή στον 21ο αιώνα. Γεωγραφίες της αφθονίας και*

της στέρησης. Αθήνα: Παπαζήσης

Πλιάκος, Κ., 2010. Αγροϊμπεριαλισμός. Όταν ο Αναπτυσσόμενος Κόσμος Τρέφει τις Πλούσιες Χώρες. *Τρόφιμα και Ποτά*, 341: 37. σελ. 28-29. [pdf] διαθέσιμο στο: <http://www.readoz.com/data/issues/issue_1022763/1022763.pdf> [πρόσβαση: 7/9/2013]

Ρίτσος, Π., 2/10/2012. Επιστροφή στην διατροφική αυτάρκεια. Οι επισιτιστικές κρίσεις αποκαλύπτουν τι πρέπει να κάνουν χώρες όπως η Ελλάδα. *Foreign Affairs Hellenic Edition*. Διαθέσιμο στο: <<http://www.foreignaffairs.gr/articles/68975/pantelis-ritsos/epistrofi-stin-diatrofiki-aytarkeia>> [πρόσβαση: 21/9/2013]

Robin, M. M., 2010. *Φάκελος Monsanto. Ένας γενετικός εφιάλτης*. [Μετάφραση: Παπαηλιάδη, Μ.] Αθήνα: Πάπυρος

Στεργίου, Α., 3/8/2011, Το μέλλον θέλει σόγια και σόργο, *Ελευθεροτυπία*. Διαθέσιμο στο: <<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=314922>>, πρόσβαση 24/5/2013

Σωτηρόπουλος, Δ.Α. "Εισαγωγή". Στο: Σωτηρόπουλος, Δ. Α., Χουλιάρας, Α., Ρούσσος, Σ., Σκλιας, Π. (επιμελητές έκδοσης) *Ο Τρίτος κόσμος. Πολιτική, κοινωνία, οικονομία, διεθνείς σχέσεις*. Αθήνα: Παπαζήσης, σελ.19-52

Unisef, 15/10/2012. *Φτώχεια και υποσιτισμός, μάστιγα για τα παιδιά του κόσμου*. Δελτίο Τύπου. Διαθέσιμο στο: <<http://www.unicef.gr/news/2012/dt3912.php>> [πρόσβαση: 21/9/2013]

Υψιπέτης, 2011. *Παγκόσμια επισιτιστική κρίση και η σημασία της γεωργικής έρευνας στην αγροτική ανάπτυξη*, 37(43). [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://www.research.org.cy/_metacanvas/YPSIPETHS%20MAGAZINE%2037%20FINAL.pdf> [πρόσβαση: 15/4/2013]

Φίλιας, Β., 1999². *Κοινωνιολογία της υπανάπτυξης*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Χουλιάρας, Α., 2005. "Ο πεινασμένος πλανήτης: το παγκόσμιο πρόβλημα του υποσιτισμού". Στο: Ματάλα, Λ., και Χουλιάρας, Α. (επιμελητές έκδοσης), *Η διατροφή στον 21ο αιώνα. Γεωγραφίες της αφθονίας και της στέρησης*. Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 49-79

Χουλιάρας, Α., Ρούσσος, Σ., 2005. "Ο Τρίτος Κόσμος σήμερα: πολιτική αλλαγή, αναπτυξιακές επιλογές και το διεθνές σύστημα". Στο: Σωτηρόπουλος, Δ. Α., Χουλιάρας, Α., Ρούσσος, Σ., Σκλιας, Π. (επιμελητές έκδοσης) *Ο Τρίτος κόσμος. Πολιτική, κοινωνία, οικονομία, διεθνείς σχέσεις*. Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 53-92.

➤ **ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

Andersen, P. P., Lorch, R. P., Rosegrant, M. W., 1999. *World Food Prospects: Critical Issues for the Early Twenty-First century*. IFPRI, Food Policy Report, Washington, D.C. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://library.cgiar.org/bitstream/handle/10947/1622/world%20food.pdf?...1>> πρόσβαση 18/5/2013

Anseeuw, W., Wily, L.A., Cotula, L., Taylor, M., 2012a. *Land Rights and the Rush for Land. Findings of the Global Commercial Pressures on Land Research Project*. The International Land Coalition (ILC). [pdf] διαθέσιμο στο: <http://www.landcoalition.org/sites/default/files/publication/1205/ILC%20GSR%20report_ENG.pdf> [πρόσβαση: 2/9/2013]

Anseeuw, W., Boche, M., Breu, T., Giger, M., Lay, J., Messerli, P., Nolte, K., 2012b. *Transnational Land Deals for Agriculture in the Global South*. Analytical Report based on the Land Matrix Database. CDE/CIRAD/GIGA. [pdf] διαθέσιμο στο: <<http://www.landcoalition.org/sites/default/files/publication/1254/Analytical%20Report%20Web.pdf>> [πρόσβαση: 2/9/2013]

Arezki, R., Deininger, K., Selod, H., 2012. *Global Land Rush*. International Monetary Fund (IMF), Finance and Development, March 2012, 49(1). Διαθέσιμο στο: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2012/03/arezki.htm>> [πρόσβαση 16/9/2013]

Baviera, M., Bello, W., 2009. Food Wars. *Monthly Review*, Volume 61 (03). Διαθέσιμο στο: <<http://monthlyreview.org/2009/07/01/food-wars#fn14>> πρόσβαση 24/5/2013

BBC, [εικόνα] *In pictures: China - Africa summit*. Διαθέσιμο στο:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_pictures/6109714.stm> [πρόσβαση: 7/9/2013]

Blumenthal, G.R., 2009. 'Investor's Perspectives on Farmland'. Στο: Kugelman, M., Levenstein S.L., (eds.) *Land Grab? The Race for the World's Farmland*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rptFINAL.pdf>, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. Σελ. 55-68

Branford, S., 2009, *The Great Global Land Grab* στο: Gerwin M., (επιμελητής έκδοσης), 2011, Food and democracy. Poland: Polish Network, σελ 80-81

Branford, S., 2011. Food Sovereignty: Reclaiming the global food system [pdf] *War on Want*. Σελ. 22. Διαθέσιμο στο: <<http://www.waronwant.org/attachments/Food%20sovereignty%20report.pdf>> [πρόσβαση 16/4/2013]

Broughton, A., 6/11/2012. Land Grabbing: A new colonialism. *LINKS*. Διαθέσιμο στο: <<http://links.org.au/node/3099>> [πρόσβαση: 7/9/2013]

Brown, L., 2012. [εικόνα] *Full Planet, Empty Plates: The New Geopolitics of Food Scarcity*. Earth Policy Institute

Brown, L. R., 2011. The New Geopolitics of Food. *Foreign Policy*. Διαθέσιμο στο: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/04/25/the_new_geopolitics_of_food?page=0,0&wp_login_redirect=0> πρόσβαση 24/5/2013

Brown, M. E, Funk, C. C., 2008. *Food Security Under Climate Change*. NASA Publications. Paper 131. Διαθέσιμο στο: <<http://digitalcommons.unl.edu/nasapub/131>> πρόσβαση 22/5/2013

Carles, J., Montfort, P. F., (χ.χ.), *Food Security and National Defense, A Geopolitical Perspective*. Momagri. Διαθέσιμο στο: <http://www.momagri.org/UK/points-of-view/Food-Security-and-National-Defense-A-Geopolitical-Perspective_661.html> πρόσβαση 24/5/2013

Cotula, L., 2011. *Land Deals in Africa: What is in the contracts?* IIED, London. [pdf] διαθέσιμο στο: <<http://pubs.iied.org/pdfs/12568IIED.pdf>> [πρόσβαση: 1/9/2013]

- Cotula, L., Vermeulen, S., Leonhard, R., Keeley, J., 2009. *Land grab or development opportunity? Agricultural investment and international land deals in Africa*. IIED/FAO/IFAD. [pdf] διαθέσιμο στο: <<http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/6178/land%20grab%20or%20dev%20opportunity.pdf?sequence=1>> [πρόσβαση: 5/9/2013]
- Esparza, L.S., 2003. "Food Supply and the Global Food". Στο: Katz, S.H. (ed.) *Encyclopedia of Food and Culture. Volume 2: Food Production to Nuts*. [e-book] Σελ. 18-21. Διαθέσιμο στο: <<http://content.yudu.com/Library/A1nmi2/EncyclopediaofFoodan/resources/25.htm>> πρόσβαση 20/5/2013.
- Essex, J., 2008. *The Neoliberal Geopolitics of Food Security: The Case of Indonesia*. Διαθέσιμο στο: <http://www.academia.edu/1881119/The_neoliberal_geopolitics_of_food_security_The_case_of_Indonesia> πρόσβαση: 19/5/2013
- FAO, 2002. *World Agriculture: towards 2015/2030. Summary report*. Διαθέσιμο στο: <<http://www.fao.org/docrep/004/y3557e/y3557e00.htm#TopOfPage>> [πρόσβαση: 16/9/2013]
- FAO, 2008. *Number of hungry people rises to 963 million. Food Insecurity in the World*. Διαθέσιμο στο: <<http://www.fao.org/news/story/en/item/8836/>> πρόσβαση 24/5/2013
- FAO, 2010. *The impact of the economic and financial crises on agriculture and food security in Europe and Central Asia: a compendium*. [pdf] Regional Conference for Europe, Yerevan. Διαθέσιμο στο: <http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Publications/REU_TP/Compendium_en.pdf> [πρόσβαση 20/3/2013]
- FAO, 2011. *Drought- Related Food Insecurity: A Focus on the Horn of Africa*. Rome. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.fao.org/crisis/28402-0f9dad42f33c6ad6ebda108ddc1009adf.pdf>> πρόσβαση 21/5/2013
- FAO, 2012a. Hunger Portal. Διαθέσιμο στο: <<http://www.fao.org/hunger/en/>> [πρόσβαση: 9/9/2013]

- FAO, 2012b. The State of Food Insecurity in the World. Economic growth is necessary but not sufficient to accelerate reduction of hunger and malnutrition. Rome. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.fao.org/docrep/016/i3027e/i3027e.pdf>> πρόσβαση 19/5/2013
- FAO, 2012c. *Globally almost 870 million chronically undernourished - new hunger report*. Διαθέσιμο στο: <<http://www.fao.org/news/story/en/item/161819/icode/>> [πρόσβαση 23/4/2013]
- FAO, 2013. FAOSTAT, διαθέσιμο στο: <<http://faostat.fao.org/site/379/DesktopDefault.aspx?PageID=379>> [πρόσβαση: 16/9/2013]
- Fischer, G., van Velthuisen, H., Shah, M., Nachtergaele, F., 2002. *Global Agro-ecological Assessment for Agriculture in the 21st Century: Methodology and Results*. IIASA/FAO, Austria/ Rome.
- Global Policy Forum, *Failed States*. Διαθέσιμο στο: <http://www.foreignpolicy.com/failed_states_index_2012_interactive> πρόσβαση 24/5/2013
- Golay, C., 2010. The Food Crisis and Food Security: Towards a New World Food Order? *International Development Policy*. Διαθέσιμο στο: <<http://poldev.revues.org/145>> πρόσβαση 23/5/2013
- Graham, A., Aubry, S., Kunnemann, R., Suarez, S.M., 2007. *Land Grab Study*. CSO Monitoring 2009-2010 “Advancing African Agriculture” (AAA): The Impact of Europe’s Policies and Practices on African Agriculture and Food Security. [pdf] διαθέσιμο στο: <http://www.etoconsortium.org/nc/en/library/documents/?tx_drblob_pi1%5BdownloadUid%5D=45> [πρόσβαση: 1/9/2013]
- GRAIN, 2007. *The end of farm-saved seed? Industry's wish list for the next revision of UPOV*. Διαθέσιμο στο: <<http://www.grain.org/article/entries/58-the-end-of-farm-saved-seed-industry-s-wish-list-for-the-next-revision-of-upov>> [πρόσβαση 21/9/2013]
- GRAIN, 2010. [εικόνα] *Global agribusiness: two decades of plunder*. Διαθέσιμο στο:

<<http://www.grain.org/article/entries/4055-global-agribusiness-two-decades-of-plunder>>
[πρόσβαση 21/4/2013]

GRAIN, 2012. [εικόνα] *Making a killing from hunger*. Διαθέσιμο στο:
<<http://www.grain.org/article/entries/178-making-a-killing-from-hunger>> [πρόσβαση
21/4/2013]

Hallam, D., 2009. 'International Investments in Agricultural Production'. Στο Kugelman, M., Levenstein S.L., (eds.) *Land Grab? The Race for the World's Farmland*. [pdf] Διαθέσιμο στο:
<http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rptFINAL.pdf>, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. Σελ. 27-38

Harrigan, J., 2012. *The Political Economy of Food Security in North Africa*. AfDB, Economic Brief. [pdf] Διαθέσιμο στο:
<<http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/Economic%20Brief%20-%20The%20Political%20Economy%20of%20Food%20Security%20in%20North%20Africa.pdf>> πρόσβαση 20/5/2013

Hazra, A., 4/5/2009. [εικόνα] India joins race for land in Africa, China way ahead. *Food Crisis and the Global Land Grab*. Διαθέσιμο στο: <<http://farmlandgrab.org/post/view/2973>> [πρόσβαση: 7/9/2013]

Headey, D., 2010. *Rethinking the global food crisis. The role of trade shocks*. [pdf] IFPRI Discussion Paper no. 00958. Διαθέσιμο στο:
<<http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ifpridp00958.pdf>> [πρόσβαση 19/4/2013]

Headey, D., 2011. *Was the global food crisis really a crisis? Simulations versus self-reporting*. [pdf] IFPRI Discussion Paper no. 4887. Διαθέσιμο στο:
<<http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/rb17.pdf>> [πρόσβαση 15/4/2013]

Headey, D., Fan, S., 2010. *Reflections on the global food crisis: how did it happen? how has it hurt? and how can we prevent the next one?* [pdf] IFPRI. Σελ. 25. Διαθέσιμο στο:
<<http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/rr165.pdf>> [πρόσβαση 22/4/2013]

- Heinberg, R., 2007. 'What will we eat as the oil runs out?' Στο: Gerwin M., (ed.), 2011, *Food and democracy*. Poland: Polish Network, σελ 31-47
- Huggins, C., 2011. *A historical perspective on the "Global Land Rush"*. ILC/CIRAD [pdf]
 διαθέσιμο στο:
http://www.landcoalition.org/sites/default/files/publication/898/WEB_HUGGINS_History_final_layout.pdf [πρόσβαση: 2/9/2013]
- IFAD (International Fund for Agricultural Development), 2009. *The growing demand for land Risks and opportunities for smallholder farmers*. Discussion Paper for Round Table 2, 18-19 February, Rome
- International Issues, 15/5/2011. *Geopolitics of the Food Crisis*. Διαθέσιμο στο:
<http://www.international-issues.org/geopolitics-of-the-food-crisis/> πρόσβαση 20/5/2013
- James, D., (2011) Food Security, Farming, and the WTO and CAFTA. *Global Exchange*. Διαθέσιμο στο: <http://www.globalexchange.org/resources/wto/agriculture> πρόσβαση: 23/5/2013
- Kampman, B., Brouwer, F., Schepers, B., 2008. *Agricultural land availability and demand in 2020. A global analysis of drivers and demand for feedstock, and agricultural land availability*. Delft, CE, Netherlands.
- Kelly, R., 2012. *The hunger grains. The fight is on . Time to scrap EU biofuels mandates*. [pdf]
 Oxfam. Διαθέσιμο στο: <http://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/bp161-the-hunger-grains-170912-en.pdf> [πρόσβαση 19/4/2013]
- Kinsey, J., 2004. *Does Food Safety Conflict With Food Security? The Safe Consumption of Food*. Working Paper 04-01 The Food Industry Center. University of Minnesota. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/14326/1/tr04-01.pdf> πρόσβαση: 21/5/2013
- Knaup, H., Mittelstaedt, J., 30/7/2009. The New Colonialism: Foreign Investors Snap Up African Farmland. *Spiegel*. Διαθέσιμο στο: <http://www.spiegel.de/international/world/the->

[newcolonialism-foreign-investors-snap-up-african-farmland-a-639224.html](http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rptFINAL.pdf)> [πρόσβαση: 5/9/2013]

Kugelman, M., 2009. 'Introduction' and Acknowledgments'. Στο Kugelman, M., Levenstein S.L., (eds.) *Land Grab? The Race for the World's Farmland*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rptFINAL.pdf>, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. Σελ.1-23

Land Matrix, 2013. <http://landmatrix.org/get-the-idea/agricultural-drivers/> [πρόσβαση: 7/9/2013]

Magdoff, F., 2008. The world food crisis: Sources and solutions. *Monthly Review*, 60(1). Διαθέσιμο στο: <<http://monthlyreview.org/2008/05/01/the-world-food-crisis-sources-and-solutions>> [πρόσβαση 20/4/2013]

Maplecroft, 31/8/2011. *Somalia, DR Congo top Maplecroft's food security risk ranking – Horn of Africa food crisis worsened by human factors*. Διαθέσιμο στο: <http://maplecroft.com/about/news/food_security.html> πρόσβαση 19/5/2013

Meinzen-Dick, R., Markelova, H., 2009. 'Necessary Nuance: Toward a Code of Conduct in Foreign Land Deals'. Στο Kugelman, M., Levenstein S.L., (eds.) *Land Grab? The Race for the World's Farmland*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rptFINAL.pdf>, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. Σελ. 69-81

Messer, E., Cohen, M.J., 2006. *Conflict, Food Insecurity, and Globalization*. FCND Discussion Paper 206, IFPRI. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.ifpri.org/sites/default/files/pubs/divs/fcnd/dp/papers/fcndp206.pdf>> πρόσβαση: 20/5/2013

Mitchell, D., 2008. *A note on rising food prices*. The World Bank: Policy Research Working Paper no. 4682

Montemayor, R.Q., 2009. 'Overeas Farmland Investments – Boom or Bane for Farmers in

Asia?' Στο Kugelman, M., Levenstein S.L., (eds.) *Land Grab? The Race for the World's Farmland*. [pdf] Διαθέσιμο στο:

<http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rptFINAL.pdf>, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. Σελ. 95-107

Mousseau, F., 2010. *The high food price challenge: A review of responses to combat hunger*. Oakland, CA: The Oakland Institute

Murphy, S., 2013. *Land grabs and fragile food systems: The role of globalization*. [pdf] Institute for Agriculture and Trade Policy (IATP). Διαθέσιμο στο: <http://www.iatp.org/files/2013_02_14_LandGrabsFoodSystem_SM_0.pdf> [πρόσβαση 22/4/2013]

Nellemann, C., MacDevette, M., Manders, T., Eickhout, B., Svihus, B., Prins, A. G., Kaltenborn, B. P., 2009. *The environmental food crisis - The environment's role in averting future food crises*. [pdf]

OECD, 2008. *Rising food prices. Causes and Consequences*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.oecd.org/trade/agricultural-trade/40847088.pdf>> [πρόσβαση: 18/4/2013]

OHE, *We Can End Poverty 2015. Millenium Development Goals*. Διαθέσιμο στο: <<http://www.un.org/millenniumgoals/>> πρόσβαση: 23/3/2013

Oxfam, 2008. *Another Inconvenient Truth. How biofuel policies are deepening poverty and accelerating climate change*. Oxfam Briefing Paper. [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/bp114-inconvenient-truth-biofuels-0806.pdf>> [πρόσβαση: 19/9/2013]

Pascal, C., House, C., Furrie, L., 2011. *Ownership, Vulnerability and Access. Security Dimensions Of the Global Food System*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://www.csis-scrs.gc.ca/pblctns/cdmctrch/xctve_Smmry_eng.pdf> πρόσβαση 20/5/2013

Spieldoch, A., Murphy, S., 2009. *'Agricultural Land Acquisitions: Implications for Food Security*

and Poverty Alleviation'. Στο Kugelman, M., Levenstein S.L., (eds.) *Land Grab? The Race for the World's Farmland*. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rptFINAL.pdf>, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C. Σελ. 39-53

The Oakland Institute, 2011. [εικόνα] Understanding Land Investment Deals in Africa. Country report: Tanzania. [pdf] διαθέσιμο στο: <http://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/OI_country_report_tanzania.pdf> [πρόσβαση: 6/9/2013]

The World Bank, 2011. *Food Price Watch*, διαθέσιμο στο: <http://www.worldbank.org/foodcrisis/foodpricewatch/april_2011.html> [πρόσβαση 18/4/2013]

The World Bank, (χ.χ.). *The effects of high food prices in Africa*. Διαθέσιμο στο: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:21753440~menuPK:34457~pagePK:34370~piPK:34424~theSitePK:4607,00.html>> [πρόσβαση: 19/4/2013]

The World Bank, 2013 [εικόνα] Διαθέσιμο στο: <<http://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS/countries?display=map>> [πρόσβαση: 16/9/2013]

Thomas, K.J.K., Zuberi, T., 2012. *Demographic Change, the IMPACT Model, and Food Security in Sub-Saharan Africa*. Working Paper, United nations Development Program (UNDP). [pdf] Διαθέσιμο στο: <<http://web.undp.org/africa/knowledge/WP-2012-003-thomas-zuberi-impact.pdf>> πρόσβαση: 19/5/2013

Thulin, K.R., Allegrini, M., 2012. *Excess, Access, and the Emerging Geopolitics of Food*. The German Marshall Fund of the United States. [pdf] Διαθέσιμο στο: <http://www.globalfoodsecurityforum.com/2012/lang/content_en/downloads/my-documents/interesting-paper/Geopolitics-of-Food-Security-GMF-Allegrini-Ritterspach.pdf> πρόσβαση 18/5/2013

United Nations Environment Programme (UNEP), GRID-ARENDAL. Διαθέσιμο στο:
<http://www.grida.no/files/publications/FoodCrisis_lores.pdf> [πρόσβαση: 24/4/2013]

UNEP, 2012. [εικόνα] Current and potential arable land use in Africa. Διαθέσιμο στο:
<http://www.grida.no/graphicslib/detail/current-and-potential-arable-land-use-in-africa_a9fd>
[πρόσβαση: 15/9/2013]

UNEP, 2009. Vital Forest Graphics. UNEP/FAO/UNFF [pdf] διαθέσιμο στο:
<http://www.grida.no/files/publications/vital_forest_graphics.pdf> [πρόσβαση: 17/9/2013]

Vasquez, G. R., 2011. *Food sovereignty. Taking back control of our food system.* [pdf] War on Want.
Διαθέσιμο στο: <<http://www.waronwant.org/attachments/Food%20Sovereignty%20briefing.%20with%20logo.%20Aug%202011.pdf>> [πρόσβαση 14/4/2013]

Vidal, J., 29/8/2007. The looming food crisis. *The Guardian*. Διαθέσιμο στο:
<<http://www.guardian.co.uk/environment/2007/aug/29/food.g2>> [πρόσβαση: 19/4/2013]

Vidal, J., 7/3/2010. How food and water are driving a 21st-century African land grab. *The Guardian*.
Διαθέσιμο στο: <<http://www.theguardian.com/environment/2010/mar/07/food-water-africa-land-grab>> [πρόσβαση: 2/9/2013]

Von Braun, J., 2008. *Food and financial crisis. Implication for agricultural and the poor.* [pdf]
IFPRI. Διαθέσιμο στο: <<http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/pr20.pdf>>
[πρόσβαση: 20/4/2013]

Wahlberg, K., 3/3/2008. Are we approaching a global food crisis? Between Soaring food prices and food aid shortage. *Global Policy Forum*. Διαθέσιμο στο:
<<http://www.globalpolicy.org/component/content/article/217/46194.html>> [πρόσβαση
23/4/2013]

WHO, 2013. *Trade, foreign policy, diplomacy and health. Food Security.* Διαθέσιμο στο:
<<http://www.who.int/trade/glossary/story028/en/>> πρόσβαση: 20/5/2013

